

İSLÂM HUKUKUNDA
SÜRGÜN CEZASI
VE OSMANLI DEVLETİ'NDE
UYGULANIŞI

AHMET OKTAR

İSLAM HUKUKUNDA SÜRGÜN CEZASI VE OSMANLI DEVLETİ'NDE UYGULANIŞI

Ahmet OKTAR

Editör

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GAYRETLİ

Kitap Adı	:	İslam Hukukunda Sürgün Cezası ve Osmanlı Devleti'nde Uygulanışı
Yazar	:	Ahmet Oktar
Editör	:	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Gayretli
ISBN	:	978-625-7617-62-8
SAMER Yayınları	:	130
Dizgi & Kapak	:	SAMER
Genel Yayın Yönetmeni	:	Prof. Dr. Feyza Betül Köse

KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

SAMER Yayınları

Adres: KSÜ Avşar Kampüsü

Onikişubat/Kahramanmaraş

İletişim : 0344 300 47 59

e-posta : samer@ksu.edu.tr

Kahramanmaraş-2025

Bu kitap, “İslam Hukukunda Sürgün Cezası ve Osmanlı Devleti'nde Uygulaması” adlı yüksek lisans tezinin gözden geçirilmiş yayın halidir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	8
-GİRİŞ.....	10
1. İslam Ceza Hukukunun Genel Yapısı, Suç Ve Cezaların Tasnifi....	11
2. Genel Olarak Sürgün Cezasının Tarihi Seyri.....	13
I. BÖLÜM.....	17
İSLÂM CEZA HUKUKUNDA SÜRGÜN.....	17
1. Sürgün Kavramının Tanımı.....	18
2. Naslarda Sürgün Cezası	20
3. Hz. Peygamber ve Hulefa-i Raşidûn Döneminde Sürgün Cezası..	23
4. Sürgün Cezasının Öngörüldüğü Suçlar ve Şartları.....	28
4.1. Yol Kesme-Hirabe, İsyan-Bağy	28
4.2. Zina.....	31
4.3. Hırsızlık-Sirkat	35
4.4. İçki İçmek (Hamr)	39
4.5. Ahlaka Aykırı Hareketlerde Bulunmak.....	41
II. BÖLÜM.....	44
OSMANLI DEVLETİ'NDE SÜRGÜN.....	44
1. GENEL OLARAK.....	45
2. OSMANLI'DA SÜRGÜN UYGULAMASININ AMAÇLARI.....	47
2.1. Nüfus Politikası Olarak İskan Amaçlı Sürgün.....	48
2.2. Cezalandırma Amacıyla Sürgünler.....	50
3. OSMANLI HUKUKUNUN YAPISI VE SÜRGÜN CEZASI.....	52

3.1. Klasik Dönem Osmanlı Hukuku'nun Yapısı: Şer'i Hukuk-Örfi Hukuk Ayırımı.....	52
3.2. Örfi Hukukta Sürgün Cezası	55
3.2.1. I.Selim Kanunnamesi.....	58
3.2.2. Fatih Kanunnamesi	59
3.2.3. II. Bayezid Kanunnamesi	59
3.2.4. I. Süleyman Dönemi Kanunnameleri.....	60
3.3. Şer'i Hukukun Temel Kaynakları.....	60
Osmanlı devleti hukukuna etki ya da doğrudan kaynaklık eden eserleri şöyle sıralamak mümkündür.....	60
3.4.1. Fıkıh kitapları	60
3.4.2. Fetva Mecmuaları.....	62
3.4. Tanzimat Dönemi Osmanlı Hukuku Ve Sürgün Cezası	63
3.4.1. 1256(1840) Tarihli Ceza Kanunu	68
3.4.2. 1267 (1851) Tarihli Kanun-ı Cedid.....	69
3.4.3. 1274(1858) Tarihli Ceza Kanunu	69
III. BÖLÜM.....	72
OSMANLI DEVLETİNDE SÜRGÜN CEZASI UYGULAMALARI.....	72
1. SUÇ TÜRLERİNE GÖRE SÜRGÜN CEZALARI	73
1.1. Adi Suçlara Verilen Sürgün Cezaları.....	73
1.1.1. Kız Kaçırma	73
1.2.2. Hırsızlık	81
1.2.3. Rüşvet, Sahtekarlık.....	82
1.2.4. Yalan Şahitlik-İftira.....	87

1.2.5. Edebe Aykırı Mektup- Arzuhal Yapmak.....	90
1.3. Siyasi Suçlara Verilen Sürgün Cezaları.....	90
1.3.1. Eşkıyalık Hareketlerine Katılmak	90
1.3.2. Asayiş Bozmak, Emre İtaatsizlik, Tehdit ve Küfür	96
1.4. İdari Suçlara Verilen Sürgün Cezaları	99
1.4.1. Üst Düzey Devlet Görevlilerine Verilen Sürgün Cezaları	99
1.4.2. Diğer Devlet Görevlilerinin Sürgün Edilmesi.....	100
SONUÇ.....	103
-KAYNAKÇA-.....	107

ÖNSÖZ

Geçmiş toplulukların çeşitli yönlerini ele almak, o dönemlerdeki olayların ve bu olaylarla ilgili belgelerin tarafsız olarak ele alınıp incelenmesiyle mümkündür. Bu eksende birçok milleti içinde barındıran Osmanlı Devleti’ni farklı yönlerden-hukukî, siyasî, içtimâî kültürel vb.- ele alma durumunda yine bu dönemdeki arşiv belgelerinin incelenmesi mühimdir.

Osmanlı Devleti’nde sürgünün nasıl ve ne şekilde uygulandığı bu konudaki çalışmaların azlığı sebebiyle önem arz etmektedir. Tezimizden üretilen bu çalışmamızda tarih boyunca sürgünü ele aldık. Osmanlı Devleti’nde sürgün ve sürgünün ne şekilde uygulandığını, sürgün-iskan ilişkisini anlatıp bu duruma dikkat çektik. Osmanlı Devleti’nin hukuk yapısını, İslam hukuku bağlamında izah edip; Osmanlı’da hukuksal olarak sürgünleri de ele alıp, XVIII. yüzyıl Osmanlı Devleti’nde hukuksal olarak sürgünlere ağırlık verdik.

Giriş kısmında İslam hukukunun genel yapısı bağlamında genel olarak sürgün cezasının tarihi seyrini ele aldık. Birinci bölümde Sürgün kavramının tanımına, naslarda sürgün cezasına ve sürgüne sebep olan suçlara değindik. İkinci bölümümüzde Osmanlı hukukunu ve bu bağlamda genel olarak sürgünleri, sürgün uygulamasının amaçlarını açıkladık. Burada şer’i ve örfihukuk ilişkisini de açıkladık. Son bölümümüzde ise Osmanlı Devleti’nde ceza olarak sürgün uygulamalarını inceleyip sunduk.

Sürgün ve sürgüne sebep olan suçların genel-yüzeysel olarak tarih boyunca ele almamız çalışmamıza ayrıcalık katmaktadır. Daha sonra

-Ahmet Oktar-

Osmanlı Devleti'nde cezai müeyyide olarak sürgünleri, İslam hukuku ve Osmanlı hukuku ile birlikte ele alıp bir arada sunmamızdır. Çalışmamızın alana en önemli katkılarından biri de tarih boyunca sürgünün mahiyeti ve cezai müeyyide olarak sürgün cezasının uygulanışı hakkında toplu bir bilgi sunmamızdır.

Çalışmamızda öncelikle İslam'ın temel kaynağı olan Kur'an'ı Kerim ve Hz. Peygamberin sünnetine başvurduk. Hz. Peygambere (sav) arkadaşlık edip, O'nun izini takip etmekle beraber Kur'an ve sünneti çok iyi bilen ve uygulayan Hulefa-i raşidinin uygulamalarına da başvurduk. Konuyla ilgili yerli ve yabancı kaynaklardan, İslam hukuku klasik kaynaklarından, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nda yer alan vesikalardan, padişah fermanlarından, Osmanlı şeyhülislamlarına ait fetva mecmualarından ve Osmanlı kadı sicillerinden istifade ettik.

Öncelikle araştırmamızın her aşamasında yapıcı katkıları bulunan danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GAYRETLİ'ye muhabbetlerimle çok teşekkür ediyorum. Ayrıca tüm çalışmalarında sabır ve fedakarlıkla bana desteğini ve duasını hiç esirgemeyen çok kıymetli eşim Sündüz Hanedar Oktar'a gönülden teşekkür diyorum.

Ahmet OKTAR

İzmir / 2025

-GİRİŞ-

1. İslam Ceza Hukukunun Genel Yapısı, Suç Ve Cezaların Tasnifi

Cezanın sözlük anlamına göz attığımızda, *mutlak karşılık, yapılan iyi veya kötü fiilin karşılığı, bunlara verilen ivaz ve mükafat ve ecir* anlamlarına geldiği görülür.¹

İslam hukukunda ceza, geniş ve dar manalarda kullanıldığı görülür. Geniş mana olarak *dünyevi ve uhrevi mahiyette özendirici veya caydırıcı müeyyide* olarak tanımlanır. Dar manada ise *suçluya tatbik edilecek müeyyide* olarak tarif edilir. Bu anlama gelen kavram, Arapçada *bir şeyden sonra gelip önce geleni takip eden* anlam olarak *ukube* olduğu görülür. Ukubeye, dünya da işlenen bir suçtan hemen sonra suçluya uygulandığı için ceza denilmiştir.²

Ukubenin türevlerine baktığımızda *ikab* kelimesi karşımıza çıkar. Bu kelime, ahirette verilecek cezaya karşılık gelir.³

¹Hüseyin, Kazım Kadri, *Türk Lügati*, İstanbul, 1928, I-IV, 2, 300.İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisanu'l-arab*, Beyrut tsz.1-XV, ukube maddesi.

²İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisanu'l-arab*, Beyrut tsz.1-XV, ukube maddesi.

³Behnesi, Ahmet Fethi, el-Mesuatü'l-Cinaiyye Fi'l-Fıkhı'l-İslami, Beyrut 1991, I-IV, c.4, 73.

Abdulkadir Udeh cezayı, *kanun koyucunun emrine karşı gelme sonucunda, toplum yararına tespit edilen yaptırım olarak tanımlar*.⁴

Modern hukukta ise ceza, “*yasayı çiğneyen kişiye, yöntemine göre mahkemeler veya yetkililer tarafından uygulanan yaptırımdır*”⁵ şeklinde betimlenir.

İslam ceza hukukunda ve modern hukukta cezaya farklı anlamlar verilmediği açıkça görülmektedir.

İslam hukukunda suçlar değişik açılardan tasnif edilmektedir. Biz burada suçların, cezaları Kur’an ve sünnette yer alıp almaması ve onlara göre düzenlenip düzenlenmemesine göre, had, kısas ve ta’zir suçları şeklindeki üçlü tasnif üzerinde görüş kılacağız.

Had suçları (ceraimu’l-hudu), cezası Kur’an yada sünnet tarafından düzene koyulmuş suçlardır. Düzenlenmiş bu suçlar ise *hırsızlık (sirkat), içki içme (şüreb-sükr), yol kesme (hirabe-kat-i tarik), zina, zina iftirası (kazf), isyan (bağy) ve dinden dönme (irtidat)* suçlarıdır.⁶

Kisas suçları (cinayat/ceraimu’l-kisas) *kişinin canına (adam öldürme) ve vücut bütünlüğüne (bir organının kesilmesi, yaralanması ya da kullanılmaz hale gelmesi gibi) yönelik yasağı olan suçlu fiillerdir*. Bu yasaklı fiillerin cezası Kur’an ve sünnet tarafından düzene koyulmuştur.⁷

Ta’zir suçları ise iki kısma ayrılır. İlk kısmı Kur’an ve sünnet tarafından düzene koyulan ancak cezası yetkili makam tarafından belirlenen suçlardır. Ta’zir suçlarının ikinci kısmı ise, Kur’an ve sünnette doğrudan düzene

⁴ Udeh, I, Ankara 1990, 69.

⁵ Ejder Yılmaz, *Hukuk Sözlüğü*, Ankara, 1992, 158.

⁶ Talip Türcan-Ünal yerlikaya, *İslam Hukuku El Kitabı*, (editör: Talip Türcan), Ankara 2012, 305.

⁷ Talip Türcan-Ünal yerlikaya, *İslam Hukuku El Kitabı*, (editör: Talip Türcan), 305.

koyulmamış, toplumsal duruma göre belirlenmeleri yetkili makama bırakılmış olan suçlardır.⁸

Nasslar ve müctehitlerin ifadelerinden anlaşıldığına göre İslam'da cezanın amacı, suçlunun terbiye ve ıslah edilmesi, suça kast edenlerin niyetlerini halis etmek ve zarar sahiplerinin kalplerini tatmin ve mesrur etmektir.⁹

2. Genel Olarak Sürgün Cezasının Tarihi Seyri

Sürgün, toplumlar var oldukça canlılığını koruyan ve vazgeçilemeyen cihanşümül bir yöntem olduğu bilinmektedir. Sürgün, tarihi serüvende bir çok kaderi derinden etkilemiş ve hayatları şekillendirmiştir. Bu durum tarihe damga vurmuş bir çok devlet ve imparatorlukta cereyan etmiştir. Çünkü devletlerin gelişiminde insan hareketleri vazgeçilmez bir olgudur.

Sürgün olgusundan ilk etkilenen kişilerin Hz. Adem ve Hz. Havva oldukları geçmişten beri zikredile gelmiştir. Kur'am'ı Kerim'e göz attığımızda Bakara suresi 35 ve 36.ayetlerinde Hz. Adem ve Hz. Havva'nın cennete koyulduğu bir süre sonra da yaşanan bir olay (zelle) sebebiyle cennetten çıkarılıp Allah tarafından yeryüzüne gönderildiği beyan edilmektedir.

Sürgün cezası ilk olarak Hitit kanunlarında görüldüğü bilinmektedir. Hitit kanunlarından sonra Asur kanunlarında da sürgünle ilgili maddeler bulunur. Misal olarak Asur kanunları Ana İttisu maddesinin 23.kısımında *"eğer bir evlat, babasına babam değilsin derse, onu(babası) tıraş edecek ve ona kölelik damgası vuracak, gümüş karşılığı onu verecektir (satacaktır)."* 29. kısmında *"Eğer bir evlat, anasına, sen benim anam değilsin derse, yarı kafasını tıraş edecekler onu"*

⁸ Talip Türcan-Ünal yerlikaya, *İslam Hukuku El Kitabı*, (editör: Talip Türcan), 305.

⁹ Ebu zehra, Muhammed, *el- Ukube*, Daru'l-fikr, tsz., 28.

şehrin etrafında dolaştıracaklar ve evden kovacaklardır."¹⁰ şeklinde geçen ifadeler sürgün usulüyle ilgili bilgi vermektedir.

Sürgün cezası ile ilgili hükümlertarihe derin etki bırakan Babil Kralı Hammurabi'nin kendi kanunlarında da görülür. Hammurabi kanunlarının 154. maddesinde "*Eğer bir adam kızı ile yatarsa, o adam şehirden çıkarılacaktır*"¹¹ şeklindedir. Eski ve koruyucu kanunlar çıkaran Hammurabi'nin sürgün konusunda da boşluk bırakmaması dikkat çekicidir.

Persler Anadolu'da sürgünün ilk sistematik uygulayıcısı olduğu söylenir. Persler, Miletos halkını ve daha bir çok halkı zorla iskan edip cezalandırdığı bilinir.¹²

Bizans'ın da Slav topluluklarını ve Martoitleri, çıkarlarına paralel olarak Anadolu'ya sürgün ettiklerigörülmektedir.¹³

Yunanlılarda da sürgüne rastlanır. Özellikle de cinayet suçunda belirginlik kazanır. Genellikle üst sınıftakilere sürgün cezası uygulanırdı. Özellikle politik suçluları toplumdan soyutlayarak cezalandırmışlardır. Buna eski Yunanda "*ostracim*"denilmektedir.¹⁴

Abbasi ve Emevi politikalarına göz attığımızda sürgünlerin vukusunun devam ettiği gözden kaçmaz. Çünkü bu dönemlerde doğru yoldan çıkmış mezhepler, siyasi muhalifler ve kargaşalar ön planda olduğu ve bunlara karışanların sürgün edildiği bilinir.

Ziyad b. Ebih zamanında Harici görüşleri seven Ezd kabilesinden bazı kişiler Mısır'a sürgün edilmekten kurtulamamışlardır.¹⁵

¹⁰ Mebrure Tosun, Kadriye yalvaç, *Sümer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi Şaduga Fermanı*, Ankara 1975, 47-48.

¹¹ Mebrure Tosun- Kadriye Yalvaç, 200.

¹² Pervin Erbil, *Anadolu Ağlıyordu Niobe*, İstanbul, 2001 15.

¹³ Erbil, 16.

¹⁴ Ayvaz, Gökdemir, Alaaddin Korkmaz, Yılmaz Terzi, Ahmet Doğan, "*Sürgün*", *Yeni Türk Ansiklopedisi*, c.10, İstanbul 1985, 3786.

¹⁵ Geniş bilgi için bkz.:Daftary, Farhad, "*Emeviler Döneminde ve Abbasşlerin İlk Dönemlerinde İran, Horasan ve Maveraünnehir'deki Mezhebi ve Milliyetçi*

-İslam Hukukunda Sürgün ve Osmanlı Devleti'nde Uygulanışı-

Memluklerde ise bir sürgün çeşidi olan battallık Kudüs'te cereyan etmiştir.¹⁶

Sürgün konusunda Türk tarihine göz attığımızda ise durum genel olarak şöyledir: İlk dönem Türk tarihinde sistemli sürgünden bahsetmek söz konusu değildir. Çünkü o dönemlerde Türkler göçebedirler. Lakin daha sonra Türkler Orta Asya'dan Anadolu'ya göç etmişlerdir.

XIII. yüzyılda ise Türkler Anadolu'ya iyice yerleşmişlerdir. 1279'da Anadolu'dan geçen Marco Polo buraları *Türkmenia* diye adlandırdığı görülür.¹⁷

Selçukluların fethettikleri bölgelere Türkleri sürgün yada iskan ettirdikleri görülür. Bunun sebebinin ise sosyal ve ekonomik sebeplerin teşkil ettiği belirtilir.¹⁸

Selçuklularda iskan, Osmanlılarda ise hukuki yaptırım niteliğindeki sürgün geniş yer bulmuştur. Selçuklular Türkmenlerin gücünü kırmak için onları Anadolu'nun batı tarafına sürgün etmişlerdir. Osmanlı'da sürgün ise genel manada ceza sebebiyle ya da sosyo-ekonomik sebeple yani iskan siyasetinin gereği olarak toplu göç şeklinde meydana gelmiştir.¹⁹ Eski dönemlerden itibaren hemen hemen her toplum ve devlette görülen sürgün uygulamaları, Osmanlı Devleti tarafından sistemli bir şekilde uygulanmaya devam ettiği görülür.

Bireylerin ya da toplulukların ceza ve yahut iskan sebebiyle bir yere sürgün edilmeleri Osmanlı tarihi boyunca sık uygulanan usullerden biri olmuştur. Araştırmalarımıza göre ilk dönemlerde *iskân ve kolonizasyon*

Hareketler", çev: Mehmet Atalan, *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 2006, 4, sayı 2, 139-158.

¹⁶ Muammer Gül, "Mısır Memluklarında Bir Sürgün Sistemi Olan Battallık ve Kudüs", *Belleken*, LXVI, sayı 246, Ağustos 2001, 363-370.

¹⁷ Halil İnalcık, "Osmanlı Devleti'nin kuruluşu", *Türkler*, Ankara 2000, 9, 66.

¹⁸ Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi II*, 13. Baskı, İstanbul 2000, 157.

¹⁹ Kemal Daşcıoğlu, "Osmanlı'da Sürgün", *DİA*, Ankara 2010, 38, 167.

metodu olarak uygulanan sürgün, XVIII. yüzyıldan itibaren daha çok bir ceza metodu olarak benimsenmiştir. Sürgün cezası alan toplulukların menfalarına giderken ve gittikleri yerlerde alınan tedbirlere rağmen bir kısım sıkıntılar yaşadıkları gözden kaçmaz.

Görüldüğü gibi sürgün olgusu tarihin her aşamasında insan topluluklarının bulunduğu yerde vuku bulmuştur. Bu durum insan ilişkilerinin zorunlu bir sonucu olmuştur. Sürgüne bazen olumlu durumlar sebep olmuş, bazı durumlarda ise menfi durumlar sebep olmuştur. Bunun neticesinde ise insanlar maddi ve manevi olarak hem fayda görmüşlerdir hem de sıkıntı çekmişlerdir.

I. BÖLÜM
İSLÂM CEZA HUKUKUNDA SÜRGÜN

1. Sürgün Kavramının Tanımı

Birey ve yahut kalabalık bir insan grubunun suç dolayısı ile ya da güvenlik tedbiri ile de olabilir, hayatını sürdürdüğü yerden ayrı bir yere kısıtlı bir vakit veya ömür boyu orada ikamet etmek üzere iradesi dışında mecburi olarak gönderilmesine sürgün denir. Sürgün aynı zamanda lehinde bu uygulama yapılan kişiyi ve gönderildiği yeri de ifade ettiği müşahede edilir.

Dilimizdeki sürgün kelimesi, “oturduğu, bulunduğu yerden veya ülkeden ceza olarak başka bir yer veya ülkeye göndermek, nefyetmek, ceza olarak belli bir yerin dışında veya belli bir yerde oturtulan kimse, bir kimsenin sürüldüğü yer, ortaç, ağaç filizi ve yelin çukur yerlere yığıldığı kar birikintisi gibi anlamlara gelir.”²⁰

Yukarıda belirttiğimiz anlamları ihtiva eden kavramlar, *tağrib*,²¹ *ihraç*, *cela/icla'*, *ib'ad* ve *nefiydir*.²² Sürgün yerine ise *menfa* denildiği görülür. Ayetlerde ise *ihraç* kelimesinden (insanların yurtlarından çıkarılması) sıklıkla söz edildiği açıktır.

²⁰ Tahsin Banguoğlu, *Türkçe Sözlük*, 10.Baskı, Türk Dil Kurumu, Ankara 2005, 1831.

²¹ Kadir, Güneş, *Arapça Türkçe Sözlük*, İstanbul 2014, 841.

²² el-Ahteri, Mustafa b. Şemsettin el-Karahisari, *Ahtari Kebir*, İstanbul 1310, I-II, 2, 395.

-İslam Hukukunda Sürgün ve Osmanlı Devleti'nde Uygulanışı-

Osmanlı Devleti'nde kullanılan *tehcir* kavramı sürgün ile ilgilidir. Bu kavram Osmanlı hukukunun gelişimi çerçevesinde ortaya çıktığı; bireyin ya da topluluğun huzurunu bir başkalarına karşı sağlamak için devlet gücü ve isteği ile vasat bir yere geçici de olsa yer değiştirilmesine denildiği görülür.

Sürgün ile ilgili diğer bir kavram ise Osmanlının ilk dönemlerinde kolonizasyon metodu olarak, XVIII yüzyılda ise bir ceza yöntemi olarak vuku bulan *iskangöz*lerden kaçmaz. Ayrıca Osmanlıda sürgün yerine *menfa*, sürgüne ise *nefy* denildiği belgelerden anlaşılmaktadır.

Sürgün hareketi, bir iskan metodu olarak da kullanılmıştır. İskan durumu, ceza sürgünlerinden farklı olarak, siyasal, sosyal, askeri ve ekonomik sebeplerden dolayı başvurulmuş bir yöntem olduğu anlaşılmaktadır.

Sürgün hareketi, bir iskan metodu olarak da kullanıldığını daha önce zikretmiştik. İskan ahvali, ceza sürgünlerinden farklı olarak siyasal, sosyal, askeri ve ekonomik sebeplerden dolayı başvurulmuş bir yöntemdir. İskanın muhtevası ve amacı, sürekli hareket halindeki kitlelerin devamlı durağanlaştırılması ve bunun cebren de yapılabilir olmasıdır.²³

Hüseyin Arslan, sürgünü, sistemli bir şekilde yapılan *tehcir* ve yerleştirme usullerinden biri olarak tanımlar.²⁴ Sürgün usulü, topluluklara uygulandığı gibi bireylere de uygulanır.

Görüldüğü gibi sürgün evrensel bir olgu olup, gerginliğe de bağlı olarak insanoğlunu farklı yönlerden etkileyen bir durumdur. Sürgünün vuku bulması halinde geniş insan kitlelerinden bireylere kadar bir çok can etki altında kalmaktadır. *Tehcir* özelliği taşıyan sürgünlerde ise bazı durumlarda fayda sağladığı görülmüştür.

²³ Türkan, 164.

²⁴ Hüseyin, Arslan, 16.yy.Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskan, Göç ve sürgün, İstanbul, 2001,317.

2. Naslarda Sürgün Cezası

Naslarda sürgün anlamında kullanılan başlıca kelimeler *tağrib*, *ihrac*, *cela'icla'*, *ib'âd* ve *nefiydir*. Sürgün yerine ise *menfâ* denir. Naslarda *ihrac* (insanları yurtlarından çıkarma) kelimesinden sıkça söz edilmektedir. Bunlardan bazıları şöyledir:

İhrac kelimesi Haşr suresinin 2. ayetinde sürgün için *bir diyardan çıkarma* anlamında geçmektedir:

هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَشَدِّ هُمْلًا وَلَا تَحْشُرُوا مَآظِنَكُمْ أَنْ يُخْرِجُوا أَوْ يَظُنُّوا أَنَّهْمَ مُنْجَوُونَ اللَّهُمَّ إِنَّا نَعْلَمُ أَنَّكُمْ مَأْخِذُهُمْ وَإِنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّكُمْ مَأْخِذُهُمْ وَإِنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّكُمْ مَأْخِذُهُمْ وَإِنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّكُمْ مَأْخِذُهُمْ

“Ehl-i kitaptan inkar edenleri, ilk sürgünle yurtlarından çıkaran O’dur. Siz onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da kalelerinin, kendilerini Allah’tan koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah’ın azabı, onlara beklemedikleri yerden geliverdi. O, yüreklerine korku düşürdü; öyle ki evlerini hem kendi elleri ile hem de müminlerin elleri ile harap ediyorlardı. Ey akıl sahipleri! İbret alın.”²⁵

Hicretten sonra Hz. Peygamber Nadiroğulları ile tarafsızlık antlaşması yapmıştı. Nadiroğulları, Uhut Savaşı ile beraber antlaşmayı bozdular ve Mekke müşrikleri ile anlaştılar. Daha sonra Hz. Peygambere de suikast düzenlemeleri bardağı taşıran son damla olmuştur. Hz. Peygamber onları kuşattı. Sağlam kalelere sığınmış olmaları onların kurtulmasına yetmemişti. Üstelik Allah, Nadiroğullarının kalplerine korku da salmıştı. Daha fazla dayanamadılar. Hz. Peygamber tarafından Medine’den Hayber, Hire ve Şam tarafına sürüldüler.

Celâ kelimesitopluluğun sürgün edilmesi anlamındaHaşr süresinin 3. ayetindegeçmektedir:

وَلَوْلَا أَنْ كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ الْجَلَاءَ لَعَذَّبُهمْ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابُ النَّارِ

²⁵ Kur’an’ı Kerim Meali: Elmalılı M. Hamdi Yazır, İstanbul, 1942, sadeleştiren: Osman Aracan, 546.

“Eğer Allah onlara sürgünü yazmamış olsaydı, elbette, onlara dünya da başka şekilde cezalandıracaktı. Ahirette de onlar için ateş azabı vardır.”²⁶

Nadiroğulları ile ilgili yukarıda dile getirdiğimiz hususlar bu ayetin nüzul sebeplerindendir.

Nefiyden türeyen bir fiil olan hırabe suçuna verilecek sürgün cezasıyla ilgili olarak Maide suresinde ayet 33'te geçmektedir:

إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أَنَّهُمْ يُخْفَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَن يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مُخْلِطًا وَيُفْتَوُ أَمْثَلًا زِدًا
كُلُّهُمْ جَزَاءٌ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

“Allah ve O'nun Resulü ile harp edenlerin ve yeryüzünde fesat ve bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası, ancak öldürülmeleri veya asılmaları ya da ellerinin ve ayaklarının çapraz kesilmesi veya bulundukları yerden sürülmeleridir. Bu onların dünyadaki rezilliğidir. Ve ahirette ise, onlara büyük azap vardır.”²⁷

Yukarıdaki ayette nefiyden türeyen bir fiil olan hırabe suçuna verilecek cezalar arsında sürgün cezası da açıkça zikredilmiştir.

İhraç kelimesi ayrıca sürmek anlamında Enfal suresi 30. ayette ve daha bir çok ayette Hz. Peygamberi yurdundan çıkarmak isteyen kafirlerden bahsederken geçmektedir:

وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ

“Hatırlar mısın? İnkâr edenler seni etkisiz hale getirmek veya öldürmek ya da yurdundan çıkarmak için tuzaklar kuruyorlardı; onlar tuzak kuruyorlardı. Tuzak bozma işini en iyi yapan Allah'tır.”²⁸

²⁶Kur'an'ı Kerim Meali: Elmalılı M. Hamdi Yazır, İstanbul, 1942, sadeleştiren: Osman Aracan, 546.

²⁷ Elmalılı M. Hamdi Yazır, Kur'an'ı Kerim'in Yüce Meali, sadeleştiren: Mustafa Kasadar, İstanbul 2004, 66.

²⁸ Hayrettin Karaman, , Mustafa Çağrıncı, , İbrahim Kafi Dönmez, Sadettin Gümüş, , Ku'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri, Ankara 2007, Cilt.II, 685.

Yukarıdaki ayette ise Hz. Peygambere eziyet, hakaret edip ve nihayetinde onu ortadan kaldırmak için inkar edenlerin yaptıkları planlar anlatılmaktadır. Bu planlar arasında ise Hz. Peygamberi yurdundan çıkarma yani sürgün etme de aşıkardır.

Sürgünün nevilерinden olan tağrib, nefiy ve icla ise Hz. Peygamberin (sav) hadislerinde mevcut olduğu görölür. Bu kelimelere örnek ise bir sonraki konumuzda misal hadisler vererek çeşitlendireceğiz.

Ceza olarak ilk defa sürgün uygulamasına tabi olan kişilerin Hz. Adem ve Hz. Havva olduğu söylenilmektedir. Kur'an'ı Kerim'de zikredildiğine göre, Hz. Adem ile Hz. Havva cennete yerleştirilmiş akabinde onlardan vuku bulan bir zelle sebebiyle cennetten çıkarılıp dünyaya gönderilmiştir.(Bakara, 2/35,36).

Eski kavimlerin yaşantıları nazara alındığında sürgün mutlaka vuku bulmuştur. Peygamberlerin ve yahut bir belde köy halkının bir yerden çıkarılması (ihraç) manasında ayetler mevcuttur. Örneğin Kur'an'ı Kerim'de bir halkın bir yerden ihracı yada hukuki anlamda sürgününü yaygındır. Hz. Lut'un kavmi hayasız ve ahlak dışı uygulamaları olan bir kavimdi. O, onları kuvvetlice uyarınca onların cevabı şu oldu: "*Lut ve ailesini memleketinizden çıkarın!*"(Araf, 7/80-82)."

Yine Taha suresine baktığımızda Firavunun, halkına, Musa ve Harun sihir yoluyla sizi yurtlarından çıkarmak istiyor demesi sürgün karşısında nasıl da insanın zayıf olduğu ve korktuğu ayandır.(Taha, 20/63). Nitekim bir çok peygamber yurtlarından çıkarılmış ve onlar mahzun edilmişleridir. Fakat Yüce Allah bu durumu *sünnetullah* olarak değerlendirmekte ve sonucunda ise bol hayır ve ecrin olduğunu söylemektedir.(İbrahim, 14/13-14).

Medine'de fitenlere sebep olan ve toplumu ayrıştıran bazı insan grupları Medine'den çıkarıldığı görölür. Nitekim Müslümanlara ihanetleri sonucunda Beni Nadir kabilesi Medine'den sürölümüştür. (Haşr, 59/2-3).

Kur'an'da kıssaları olan milletlere baktığımızda İsrailoğullarının hatalı davranışlarından çokça bahsedilir. Bakara 84.ayet ve İsra suresi 4.ayet buna örnektir. Muhtemelen tarihte İsrailoğullarının başına gelen sürgün olayları bu ayetler ışığında zihinlerde canlılık kazanmaktadır.

3. Hz. Peygamber ve Hulefa-i Raşidûn Döneminde Sürgün Cezası

Hz. Peygamber Medine'ye hicret etmesiyle birçok alanda düzenlemeler yapmıştır. Hz. Peygamber bu düzenlemeleri devlet başkanı sıfatıyla yapmıştır. Medine'de devlet başkanı sıfatıyla kamu yararını gözeterek çeşitli sebeplerle sürgün cezaları uygulamıştır. Mesela anlaşma yaptıkları Müslüman topluma yönelik düşmanca tutumları ve ihanetleri yüzünden Medine'deki Yahudi kabilelerine karşı toplu sürgün yaptırımına başvurmak zorunda kalmıştır.²⁹ Bu durum Peygamberimizin hiç arzu etmediği bir durum olmasına karşın, karşı taraf buna mecbur etmiştir. Yahudilerin verdikleri sözlerde durmaması ve kargaşa çıkarmaları sürgüne sebep olmuştur.

İslam tarihinde ilk ferdi sürgün olayı Hz. Peygamber'in, sonradan *tarîdü Resûlillah* diye anılan Hakem b. Ebu'l-As'ı Medine'den Taif'e sürmesidir. Bunun sebebi onun Mekke'nin fethinden sonra Medine'ye geldiğinde Resulullah'ın yürüyüş ve konuşmalarını alaya alarak taklit etmesi, kapısını dinlemesi, müşrikler hakkındaki sözleri ve bazı özel bilgileri etrafa yaymasıydı. Yine rivayetlerde Resulullah'ın zina suçu işleyenlerden muhsan olmayanlara Kur'an'daki yüz celde cezasına ilave olarak bir yıl sürgün cezası verdiğinden, kadınsı davranışlarıyla toplum düzenini bozmaya çalışan erkeklere ve diğer bazı suçları işleyenlere de aynı cezayı uyguladığından bahsedilmektedir.³⁰

²⁹ İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed'in Evrensel Mesajı*, Ankara, 2007, 223-228.

³⁰ Nebi Bozkurt, , "Sürgün" DİA, Ankara 2010, 38, 166.

Nakillere göre Hit ve Mati' adlarında iki şahıs kadınsı davranışları ve haya dışı konuşmaları yüzünden yerleşim yerlerinin uzağına sürgün edilmiş, sahabeden bazıları onların aklıktan ölebileceğini söyleyince yalnız cuma günleri gelip yiyecek almaları için Medine'ye girmelerine izin verilmiştir.³¹

Sürgün manasındaki "*tağrib*" kelimesine örnek olarak iki hadis zikredeceğiz.

Ebu Hureyre ve Zeydb. Halid el-Cüheni'den rivayet edildiğine göre, bir bedevi Hz. Peygambere gelerek, "Ey Allah'ın Resulü, Allah aşkına, hakkımda Allah'ın kitabıyla hükmet" diye yemin verdi. Bundan daha fakih olan hasmı da kalkıp: "evet aramızda Allah'ın kitabıyla hükmet, bana da izin ver" (konuşayım) talebinde bulundu. Peygamberimiz, meramını söyle, dedi. Adam dedi ki "oğlum bunun yanında işçi idi. Bunun karısı ile zina etmiş." Ben de oğlum namına yüz koyunla bir hizmetçiye fidye olarak verdim. Sonra bir de ilim adamlarına sordum. Bana "oğluna yüz değnek ve bir yıl sürgün cezası gerekir; bu adamın karısına da recm cezası icap eder" dediler" dedi. Bundan sonra, Peygamberimiz "nefsim kudret elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki, aranızda Allah'ın kitabıyla hükmedeceğim. Hizmetçi ve koyunlar sana iade olunacak. Oğluna yüz sopa ve bir yıl sürgün tatbik edilecek" buyurdu. Sonra Eslemli bir adama seslendi: "Ey Üneys, bu zatın hanımına git, eğer zinayı itiraf ederse onu recmet " Üneys, kadına vardı. O suçunu itiraf etti. Allah'ın resulü emretti. Kadında recmedildi³²

Yine, Ubade b. Samit'in rivayet ettiğine göre, Allah'ın Resulü şöyle buyurmuştur. "Zina cezasının hükmünü benden alınız. Allah şüphesiz, zina eden kadınlar için bir yol açtı. Bekar erkeğin bekar kadınla zina etmesinin

³¹Sünen-i İbn-i Mace Tercemesi ve Şerhi, Mütercim, Haydar Hatipoğlu, İstanbul 2012, 5, 331-336.

³² el-Buhari, Ebu Abdullah b. İsmail, el-Camiu's-Sahih, İstanbul, 1992, I-VIII, III, 167; Müslim, Ebu Hüseyin Müslim b. Haccac, el-Camiu's-Sahih, İstanbul, 1992, II, 1326; et-Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Serve, es-Sünen, İstanbul, 1992, I; IV, IV, 591.

-İslam Hukukunda Sürgün ve Osmanlı Devleti'nde Uygulanışı-

cezası yüz değnek ve bir yıl sürgündür.Evli erkek ve evli kadının zina etmesinin cezası da yüz değnek ve recmdir.”³³

Sahvan b. Ümeyye'nin rivayet ettiğine göre, toplumun genel ahlakına aykırı kimseleri gören Allah resulü, bu hareketlerin yasak olduğunu bildirmiş ve *“eğer bu yasaklama hükmünü, sana daha önce iletmış olsaydım şimdi sana hak ettiğin cezayı verirdim. Kalk benim yanımdan ve Allah’a tövbe et, bilmiş ol ki, o yasağı koyduktan sonra bu işi tekrar yaparsan, seni fena bir şekilde dövdüreceğim, ibret olarak senin başını tıraş ettireceğim, seni aile fertlerinden uzaklaştırıp sürgün edeceğim ve elde ettiğin (o halleri vesile ederek kazandığı) malı da ganimet olarak Medine gençlerine helal kılacağım”*³⁴buyurmuştur. Allah'ın resulünün bu uyarıları, kadına benzeyen erkeğe (muhanne) yapmıştır. Burada da Hz. Peygamberin uygulaması olarak sürgün göze çarpmaktadır.

Hulefâ-i Râşidûn döneminde de sürgün uygulaması devam etmiştir. Hz. Ömer bireysel ve toplumsal sürgünler yapmıştır. Mesela ırza tecavüz suçunu işleyen bir köleyi sopa ve sürgünle cezalandırmış, genel ahlakı korumak gerekçesiyle iki kişiyi Medine'den Basra'ya sürgün etmiştir. Ancak içki sebebiyle Hayber'e sürdüğü Rebia b. Ümeyye'nin Bizans'a sığınıp Hristiyan olması üzerine bir daha sürgüne göndermeme kararı almıştır. Ayrıca devletin iskan politikası gereği olarak toplu sürgün uygulamaları da yapan Hz. Ömer, Resul-i Ekrem'in, *“Arap yarımadasında iki din bir arada bulunmaz”* sözünden hareketle Hayber ve Fedek Yahudileriyle Necran Yahudi ve Hristiyanlarını Hicaz'dan çıkarıp başka bölgelere yerleştirmiştir.³⁵

Bir gece Halife Ömer, Medine sokaklarında gezerken, bir kadının dışarıdan duyulacak şekilde yüksek sesle *“ya içki içmeye imkanım, veya Nasr b. Haccac'a beni bir götüren olsa”* mealinde şiir söylediğini duydu. Etrafındakilere, Nasr'ın kim olduğunu sordu. Onlar da güzelliğiyle kadınları

³³ Müslim, II, 1316;et-Tirmizi, IV 41.

³⁴el-Buhari, VIII, 28; İbn Mace, II, 871.

³⁵Ahmet Naim; Kamil Miras, Tecrid-i Sarih Tercemesi, Ankara, 1957,72.

yoldan çıkaracak derecede yakışıklı bir delikanlı olduğunu söylediler. Sabah olunca Halife Ömer, adı geçen genci huzuruna çağırdı. Gerçekten de genç, siması gayet düzgün, saçları da çok güzel bir delikanlı idi. Onun saçlarını kestirdi. Daha da güzelleşince bu sefer onu Medine'den Basra'ya sürgün etti.³⁶

Yine Hz.Ömer, içki içtiği için, Rabia b.Ümeyye'yi Hayber'e sürgün etti. Adı geçen suçlu Hayber'den kaçıp Rum diyarına sığındı ve Hristiyan oldu. Bunu öğrenen Ömer, *"bundan sonra hiç bir Müslüman'ı sınır dışı etmeyeceğim"*, dedi.³⁷

Yine Hz. Ömer'in içki içen bir başkasına had tatbik ettikten sonra ayrıca onun saçını traş ettirip sürgüne göndermesi³⁸, Medine'de karaborsacılık yapan kişi ile kölesini sürgün etmesi³⁹, kendisine tanınan kamu yararı için uyguladığı ta'zir cezalarındandır.

Hiz. Ömer Hayber Yahudilerini ensardan Muzahhir b. Rafi'i öldürdükleri ve kendi oğlu Abdullah'ı da uyurken damdan atıp iki elinin kırılmasına sebep oldukları için Suriye taraflarına sürdü.⁴⁰

Hiz. Ömer döneminde Necran'daki Hristiyanların da zararlı faaliyetleri sebebiyle Kufe ve Suriye'ye sürgün edildiğini bilmekteyiz.

Hiz. Osman dönemi siyasi açıdan buhranlı bir dönemdir. Bu dönemde sürgün uygulamalarının büyük ölçüde siyasal gerekçelere bağlı olduğu görülmektedir. Ebu Zer, Muâviye'yi bazı harcamaları sebebiyle eleştirmesi neticesinde Muaviye'nin talebi üzerine Hiz. Osman Ebu Zer'i Medine'ye çağırır. Ebu Zer hilafetin dünyevi iktidar haline gelmesinden endişe edip

³⁶ İbn Teymiyye, *es-Siyasetü's-Şer'iyye Fi Islahı'r-Raiyye*, Mısır, 1969, 141.

³⁷ İbn Abidi, Muhammed Emin Ömer b. Abdulaziz, *Reddü'l-Muhtar Ale'd-Dürri'l Muhtar Şerhu Tenviru'l-Ebsar*, İstanbul, tsz. 3, 203.

³⁸ Halifi, Nasır Ali Nasır, *ez-Zurufü'l-Müşeddede'l-Muhaffefe Fi Ukubet-Ta'zir Fi'liFıkhi'l-İslami*, Mısır, 1993, 140.

³⁹ Halifi, 143.

⁴⁰ Caetani, *İslam Tarihi*, Terc: Hüseyin Cahid, İstanbul, 1924, 4, 118-119.

eleştirilerini devam ettirince kendi isteği ile Rebeze'ye gönderilmesi⁴¹, Hz. Osman'ın, iddetini tamamlamayan bir kadınla evlenen azatlısı Humrân b. Ebân'ı eşinden ayırıp Basra'ya sürmesi ve Amir b. Abdullah'ın, kendisini Hz. İbrahim seviyesinde gördüğü gibi iddialarla şikayet edilmesi üzerine Basra'dan Dimaşk'a sürüldüğü kaydedilmektedir.⁴²

Ayrıca Kufe'de yönetime açıkça cephe alan ve kabilecilik fikrini körükleyen Said b. As, Eşter en-Nehai ve arkadaşları önce Dimaşk'a ardından Humus'a sürgün edildiler.⁴³

İslam tarihinde fitneye sebep olması açısından gizli bir el olan İbn Sebe'yi İslam tarihçilerince malumdur. Hz. Ali'nin de Abdullah b. Sebe'i sapkın inançlar yayması ve fitne çıkarması yüzünden sürgünle cezalandırıldığı rivayet edilir.⁴⁴

Emevi ve Abbasi idaresinde farklı sebeplerle sürgünler devam etmiştir. Bu dönem siyasi muhalifler, sapkın mezhepler ve karışıklık durumları önem arz eder. Bu dönemde özellikle siyasi muhaliflerin, idareye karşı isyan edenlerin ve bazı sapkın mezhep ileri gelenlerinin sürgün edildiği görülmektedir. Ziyad b. Ebih zamanında Haricilere sempati duyan Ezd kabilesinden bir grup Mısır'a sürülmüştür.⁴⁵ Bu dönemde Dehlek adalar topluluğu ve Kudüs daha bu dönemde sürgün yerleri olmuştur. Memlükler devrinde Kudüs'te bir tür sürgün olan battallık⁴⁶ ortaya çıkmıştır.

⁴¹ İbn Sa'd, *et-Tabakat*, IV, 227.

⁴² Nebi Bozkurt, , 167.

⁴³ İsmail, Yiğit, "Osman", TDV İslam Ansiklopedisi, 2007, 33, 440.

⁴⁴ Geniş bilgi için bkz: Sıddık Korkmaz, *Tarihin Tahrifi/İbn Sebe Meselesi*, Ankara 2005.

⁴⁵ Geniş Bilgi İçin Bkz: Daftary, Farhad, "Emeviler Döneminde ve Abbasilerin İlk Dönemlerinde İran, Horasan ve Mâverâünnehir'deki Mezhebi ve Milliyetçi Hareketler", (çeviren: Mehmet Atalan), *Kelâm Araştırmaları Dergisi*, 2006, 4, sayı: 2, 139-158.

⁴⁶ Muammer Gül, "Mısır Memluklarında Bir Sürgün Sistemi Olan Battallık ve Kudüs", *Belleten*, LXVI, sayı 246, Ağustos 2002, 363-370.

4. Sürgün Cezasının Öngörüldüğü Suçlar ve Şartları

İslam hukukçuları arasında her zaman olabileceği gibi bu konuda da fikir ayrılığı olmanın yanında, hadd suçlarından ikisinde sürgünün had cezası olduğu açıktır.

4.1. Yol Kesme-Hirabe, İsyan-Bağy

Eşkya, sözlükte *bedbaht, talihsiz, günahkar, asi* gibi manalara gelir. Eşkya Türkçe'de ise *yol kesen* manasına gelir. Haydut ve harami (katıu't-tarik) kavramları da eşkiyaya karşılık gelir. Bu suç klasik İslam hukukunda had suçları arasındadır. Eşkya, hirabe suçu ve suçlusuna karşılık gelir.⁴⁷

Hirabe kelimesi, savaş anlamına gelen *harb* kökünden gelir ve sözlükte *muharebe, savaş açmak* anlamında kullanılır. Hirabe suçunun, İslam hukukçularının çoğunluğu tarafından benimsenen tanımı şöyledir: "Elindeki güce dayanarak, muhatapların dışarıdan yardım alamayacağı bir yerde, açıktan ve güç gösterisi şeklinde mal almak, öldürmek veya korku salmak amacıyla ortaya çıkmaktır".⁴⁸

Hirabe suçunun ve cezasının dayanakları Maide suresinin 33. ayeti ve Hz. Peygamberin nüzul sebebi konusunda bahsedilen Ukl-Ureyneliler hakkındaki söz ve uygulamaları olduğu görülür.

Kur'an'da buna atfen, "Allah ve Resulüne karşı savaşanların ve yeryüzünde düzeni bozmaya çalışanların cezası öldürülmeleri yahut asılmaları veya el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut da bulundukları yerden sürülmeleridir. Bu onların dünyadaki rüsvalığıdır. Ahrette ise onlar için büyük bir azap vardır" (Maide, 5/33) hükmü mevcuttur.

Ayetin nüzul sebebi eşkiyalık hareketleridir. Ayrıca dinden dönenler, şirk koşanlar ve yabancılar aleyhinde hüküm bildirdiği de öne sürülmüştür.

⁴⁷ Serahsi, Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl (ö.483/1090), el-Mebcut, Darul Marife , I-XXX, ty., 10, 195-197.

⁴⁸ İbn Kudame, Ebü Muhammed Muvaffakuddin, (ö. 620/1223), el-Muğni, Daru ihyai't-Türasi'l-Arabi, 1-X. yy., ty., 10, 124.

Lakin hakim görüş bunun İslam beldesinde yol kesip baskı uygulayan Müslüman veya zımmiler aleyhinde hükmettiği doğrultusundadır. Hz. Peygamber de bu doğrultuda hükmettiği nakillerde mevcuttur. İslam hukukunda eşkıyalık suçu için yukarıdaki ayette belirtilen cezaların tatbik edildiği görülür.⁴⁹

Maide 33'te *yuharibune* fiilinin mastarı olan *hirabe* yani yol kesicilik suçu, kullara karşı kebair günahlardan olduğu için, Allah'a karşı bir harp olarak nitelendirilmiş ve cinayet olarak vurgulanmıştır. Konunun netleşmesi ayetin iniş sebebine bakmakla mümkündür.

Hz. Peygamber dönemi ilgili olay şudur. Sahabeden Enes (r.a) bildiriyor: Ureyne ve Ukl Kabilelerinden bir kısım insanlar Hz. Peygambere gelip:

“Ey Allah'ın Rasulu! Biz hayvancılık ile vakit geçirip süt ile gıdalanan çöl insanlarıyız, köylüler değiliz.” dediler. Resulullah, onları devlete ait develerin ve çobanının bulunduğu yere gönderdi ve o develerden istifade etmelerini söyledi. Sonunda onlar oraya ulaştılar. sonra dinden döndüler. Çobanı katledip develeri gasp ettiler. Haber Hz. Peygambere ulaşınca onları yakalattı, gözlerini oydu ve Harra'nın bir tarafına atılmasını emretti.⁵⁰

Aişe (r.ah)'dan; şöyle demiştir:

“Bir *güruh* insan Rasulullah'ın sağım develerine baskın yapıp kaçırdılar. Sonra Peygamber (sav) yakalattığı bu vahşi topluluğun ellerini ve ayaklarını kestirdi ve gözlerini oydu.”⁵¹

Ayet-i kerime hirabenin bir had suçu olduğunu ve cezasının da asma, öldürme, çaprazlama el ayak kesimi ve sürgün gibi cezalar olduğunu kesin olarak belirtmiştir. Hz. Peygamberin de bu cezalarla hükmettiği görülür.

⁴⁹ Ali, Bardakoğlu, “Eşkîya”, DİA, Ankara 1995, 11, 463.

⁵⁰Şafii, Muhammed b. İdris, (ö.204/840), *el-Ümm*, Darul Marife, 1-8, Beyrut, ty., TV.312-313.; Süneni ibni Mace Tercemesi ve Şerhi, 7., 199.

⁵¹Sünen-i İbni Mace Tercemesi ve Şerhi, 7, 199.

Fıkıh alimleri, hirabe suçunun cezasının ayette belirtildiği üzere, öldürülme, asma, el ve ayağın çapraz kesimi veya sürgün olduğu konusunda da ittifak halindedirler. Ancak bu cezaların nasıl uygulanacağı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Örneğin yol kesip mal almayı ve adam öldürmeyen kişi İmam Şafiye göre sürgün edilir, Ebu Hanife göre ise önce ta'zir edilir sonra tövbe edinceye kadar hapsedilir.⁵²

Ayette geçen *ev yünfev* fiilinin manasında da hukukçular ihtilaf etmişlerdir. Hanefiler, bu fiili, suçlunun hapsedilmesi manasında olduğunu kabul eder, sürgünü had cezası olarak değil ta'zir cezası olarak görürler. Çünkü suçlu hapsedimekle bir şekilde toplumdan uzaklaştırılmaktadır denilir.⁵³ cumhura göre ise sürgün bir had cezasıdır.⁵⁴

Bazı fıkıhçılar tarafından nefy suçu hapsedilme şeklinde yorumlandığı görülür. Malikilere göre eşkıyalık suçu sonucunda verilecek nefy suçu, şakinin bulunduğu yerden minimum seferilik mesafesi kadar uzak bir yere yollanması sürgün edilmesi ve orada hapsedilmesidir. Bu hapis pişmanlık duyuluncaya kadar devam edilmelidir der Malikiler.⁵⁵

Şafiiler ise nefyi, suçlunun takip edilmesi ve sürülmesi ile had cezasının uygulanmasını sağlamaktır diye fikir beyan ederler.⁵⁶

Hanbeli ve Zahirilerde ise ıslah durumunun öne çıkmasıdır. Onlar da nefyi ıslah vuku buluncaya kadar suçluların birbirlerine ulaşamayacakları bir yere sürülmeleridir.⁵⁷

Abdulkrim Zeydan ise sürgünden maksadın, suçluya memleketi dışında bir yerde hapsetmektir görüşünü savunur.⁵⁸

⁵²Geniş bilgi için bkz: Şafii, *Ahkamul Kur'an*, 2.basım, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I-II, beyrut, 1980, I, 313-314.

⁵³ Behnesi, c.2, 197.

⁵⁴eş-Şafi, Ebu abdullah Muhammed b. İdris, *el-Ümm*, Beyrut, 1393, I-IV, 4, 146.

⁵⁵ ed-debbusi, Muhammed b. Ahmed, *Haşiye Ale's-Şehri'l-Kebir*, Beyrut, tsz., 4, 349.

⁵⁶ es-Şafii, Ebu Abdullah Muhammed İdris, *el-Ümm*, Beyrut, 1393, I-IV, 4, 164.

⁵⁷ el-behuti, Mansur b. Yunus, *Şerhu Münteha'l-İradat*, Beyrut, tsz., 3, 383.

⁵⁸ Abdulkrim Zeydan, *İslam Hukukuna Giriş*, Terc: Ali Şafak, İstanbul, 2015, 552.

4.2.Zina

Zina," meşru olmayan bir yolla münasebette bulunmak,⁵⁹ evlilik akdi yapmış kadın erkeğin, kendi istekleriyle eşinden başka biriyle cinsel ilişkide bulunması " şeklinde tarif edildiği görülür.⁶⁰

İslam Hukuku'nda ise cezayı gerektiren zina şöyle tarif edilmiştir:

*Bir akd-i şer'i'ye müstenit olmaksızın bilihtiyar yapılan haram bir mücamaattır. Bunu irtikap eden erkeğe zani, kadına da zaniye denir.*⁶¹

*Fücur, biga, sıfah, fahşe gibi kavramlar haram olan cinsel ilişkilere karşılık gelir.*⁶²

Zina semavi dinler gibi akı ve ahlakı olan insan topluluklarında da kerih görülmüştür. Vukusunun olmaması için de tedbirler alınmış ve cezalar düzenlenmiştir.

Dini mübini İslam da akla, dine, ırza, mala ve daha pek çok değere ehemmiyet vermiş olup bunların muhafazası için hükümler vaz etmiştir. Misal olarak fıtrata uygun olan nikah akdini emredip, toplumu sarsan yasak fiil olan zinayı da şiddetle yasaklamıştır. Bu suça bulaşanlara ise gerekli cezaları öngörmüştür. Aksi durumda huzur olmaz, nesep tahrif olur ve toplumu nefret ve kin kaplar.⁶³

Zinanın tarifi ve yaptırımını Kur'an'ı Kerim'de Yüce Allah tarafından belirlenmiştir. Ayetlere baktığımızda zina beş ayette zikredilir. Örneğin aşağıdaki ayette zinanın çirkinliği, ona yaklaşılmaması gerektiği, kötü bir yol olduğu vurgulanmıştır:

⁵⁹ Hüseyin Kazım, *Türk Lügati, devlet matbaası, İstanbul 1980, II, 964.*

⁶⁰ Hüseyin Özcan, *Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü, Yeni Desen Matbaası, Ankara 1975, 736.*

⁶¹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuku İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiye Kamusu, İstanbul 1967, III, 26.*

⁶² Hüseyin Esen, *"Zina", DİA, Ankar 2013, 44, 440-444.*

⁶³ Mehmet Çelen, *İslam Hukukunda Zina ve Recm, İstanbul, 2006, 36-37.*

“Zinaya yaklaşmayın, çünkü o, bir hayasızlıktır ve çok kötü bir yoldur.(İsra, 17/32).”

İkinci bir ayete baktığımızda ise zinanın şirk ve adam öldürmeyle eş tutulduğu görülür. Ayet şöyledir:

الَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ ۚ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ تَأْمًا

“Yine onlar ki, Allah ile beraber başka bir tanrıya yalvarmazlar, Allah’ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar ve zina etmezler. Bunu yapan, günahının cezasını bulur.” (Furkan, 25/68).

Diğer iki yette ise zina suçlularına yüzer sopa (celde) vurulması vaz edilirken aynı zamanda bu suçluların da ancak kendileri gibi ve yahut bir müşrikle evlenebileceği belirtilmiştir. Ayetler şöyledir:

الرَّائِيَّةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِئَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
الْآخِرِ وَلْيَشْهَدْ عَذَابُهُمَا طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ

“Zina eden kadın ile zina eden erkekten her birine yüz sopa vurun. Eğer Allah’a ve son güne inanıyorsanız, Allah’ın verdiği cezayı yerine getirirken onlara karşı yumuşamayın. İnananlardan bir takımı da onlara yapılan azabı gözleriyle görsün.” (Nur, 24/2).

Kur’an’da *fahşa* ve *fahişe* kelimeleri de birden çok ayette zina manasına gelecek şekilde kullanıldığı ortadadır. (Bakara,2/169). Bunlar açık hayasızlık manasında kullanılmışlardır. (Nisa, 4/15,25;Enam, 6/151;Ahzap 33/30). Yine Kur’an’da *kazf* (zina iftirası)ile ilgili ayetlerden de zinanın ne denli kötü bir iş olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Hz. Peygamber de bu duruma açıklık getirmiş ve görüşler bildirmiştir.

Abdulkadir Udeh zinanın tarifini mezheplere göre genel olarak şöyle açıklamıştır:

Malikiler, şahsın bilerek anlayarak kendisine ait olmayan başka birinin mahremine yakınlık kurması ve cinsi birleşimde bulunmasıdır. Hanefiler ise nikah akdi olmadan erkeğin kadın ile ön kısımdan temas kurmasıdır. Şafiler, iradi olarak şüphesiz bir şekilde tenasül uzvunun kadının fercine girmesidir.

Hanbeliler, ön ve arka kısımdan o çirkin fiili icra etmektir diye belirtir. Zahiriler, Fuhuş fiilinin haram olduğunu bilerek isteyerek çıplak halinde kendisine nazar etmesi yasak olan biri ile temasta bulunmasıdır. Zeydiler ise, şeksiz şüphesiz haram olan bir canlının fercine girilmesidir.⁶⁴

Tahrif edilen ilahi dinlere baktığımızda zina suçunun cezasının Yahudilik ve Hristiyanlık'ta zina edenin recmedilmesi olarak görülür. İslam'ın ilk dönemlerinde geçerli olan hüküm, zinası dört şahitle tasdikli olan kadın ev hapsine alınması erkeğin ise sözlü eziyetle uyarılmasıydı. (Nisa, 4/15-16). Bu ayette asıl düzenlemesin daha sonra geleceğini bildirmiştir. Daha sonra ayet ve Hz. Peygamberin uygulamaları ile zina suçunun nasıl olması gerektiği düzene koyulmuştur.

İslam hukukunda zina suçu hükmü konusunda Hanefilerin çoğunluğunun da katıldığı bir görüşe göre ilk düzenlemenin ardından bekarın bekarla zinası için yüz sopa ve sürgün, dulun dulla zinası için de yüz sopa ve recm cezalarını belirleyen hadis gelmiş ardından bekar ve dul ayırımı yapılmadan zina eden kadın ve erkeğe yüz sopa vurulmasını emreden ayet nazil olmuş(Nûr 24/2), son olarak Hz. Peygamber'in Mâiz'e recm uygulamasıyla evlilik yapmamış kişi (muhsan olmayan) için yüz sopa hükmü ayet gereği (Nur 24/2). sürdürülmüş, evlilik yapmış (muhsan) olan için de recm cezası hükmü sünnetle yerleşmiştir. Köle ve cariyelerin cezasının ise hürlerin yarı cezası olan elli sopa olduğu İslâm alimleri tarafından bazı Hâriciler dışında ittifakla kabul edilmiştir. Ayrıca Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîler, hür ve erkek bekâr için yüz sopaya bir yıl sürgün cezasını da ilgili hadislerle dayanarak ilâve ederken Şâfiî ve Hanbelîler bir yıl sürgünü bekâr kadın için de gerekli görmüşlerdir.⁶⁵ Yine Mâlikîler'e göre mahkûm sürgün edildiği yerde bir yıl hapsedilir, diğer mezheplere göre ise

⁶⁴ Abdulkadir Udeh, *İslam Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk*, Terc: Akif Nuri, 3, 1978, 256-261.

⁶⁵ Udeh, 3, 256-261.

hapsedilmeyip sadece sürgün edilir. Hanefiler'e göre sürgün bir ta'zir türü olduğundan gerektiğinde sürgünle birlikte hapis de uygulanabilir.⁶⁶

Sürgün cezası, Hz. Peygamber'in hadislerinde sopa cezasına ilâveten uygulanacak bir ceza olarak ve bir yıllık sürgün şeklinde geçmektedir. Hulefa-i Raşid'in döneminde sopa cezasıyla birlikte sürgün cezası uygulamaları bulunmaktadır.

Zina suçu iftirasını kazf denildiğini daha önce zikretmiştik. Bu iftira öyle rast gele olmaz. Bu iftirayı ispatlayamayanlar müfteri olurlar ve ceza da alırlar. Cezası ise seksen sopa olup aşağıdaki ayet ile sabittir:

"Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun. Artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin. İşte bunlar fasık kimselerdir." (Nur, 24/4).

Burada zina ile ilgili önem arz eden başka bir ceza da *recm* cezasıdır. Recm cezası hakkındaki naslara değinmekle aynı zamanda zina suçunun cezası hakkındaki hadislere de değinmiş olacağız.

Recmin sözlükte şu manalara geldiği görülür; *taşa tutma, taşlama, zan ve kıyas, kovulma*.⁶⁷

Terimsel olarak ise recm; *zina filini işleyen muhsan kadın ve erkeğin taşlanarak katledilmesidir*.⁶⁸

Recme dair Kur'an'da bir delil yoktur. Bunun yanında recm hakkında birçok hadis nakledilmiştir. Aşağıdaki hadisler buna örnektir.

"Yahudiler, Resulullah (sav)`a gelip, kendilerinden bir erkekle kadının zina yaptığını söylediler. Resulullah onlara: recm hakkında Tevrat'ta ne buluyorsunuz?" diye sordu. Onlar: "Teşhir edip rezil ederiz ve dayak atarız" dediler. Abdullah İbnu Selam (ra): "Yalan söylüyorsunuz. Zinanın Tevrat'taki cezası recmdir" dedi. Hemen Tevrat'ı getirip açtılar, içlerinden

⁶⁶ Udeh, 3, 257-262.

⁶⁷ Bilmen, c.3, 201.

⁶⁸ Bilmen, 3, 202.

(Abdullah İbnu Surya adında) biri elinirecmayetinın üzerine koydu. Sonra, ayetten önceki kısımlardan okumaya başlayıp (kapadığı kısmı atlayarak arka kısmını okumaya devam etti. Abdullah İbnu Selam (ra) müdahale edip: "Kaldır elini!" dedi. Adam elini çekti, tam oradarecmayeti mevcut idi. Bunun üzerine: "Ey Muhammed, Abdullah doğru söyledi. Tevrat`tarecmayeti mevcuttur!" dediler. Resulullah (sav) derhal o iki zanininrecmedilmesini emretti veremedildiler." İbnu Ömer (ra) der ki: "Erkeğin, atılan taşlara karşı korumak için, kadının üzerine eğildiğini gördüm."⁶⁹

Ubadetu ibni Samit'ten rivayet edilen hadis:

"Resulullah (sav)`e bir vahiy geldiği zaman, vahiy sebebiyle onu bir gam ve keder alır, yüzünün rengi uçardı. Bir gün Cenab-ı Hakk yine vahiy indirmişti ki aynı hal onu sardı. Keder hali açılınca: "(Zina haddiyle ilgili hükmü) benden alın. Allah onlar hakkında yol kıldı (yani çok açık şekilde had beyan etti): Bekar bekarla zina yapmışsa cezası yüz sopa ve bir yıl sürgündür. Dul dulla zina yaparsa yüz sopa verecmdir."⁷⁰

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre; Ömer el-Hattab Şöyler demiştir:

"...Muhsan erkek ve kadın zina ettikleri zaman onları muhakkak recmediniz. Rasulullah recmetti sonra da biz recmettik."⁷¹

Yukarıdaki naslar recm hakkında malumat vermektedir.

4.3. Hırsızlık-Sirkat

Hırsızlık, eski Türkçe dilinde *uğrulamak*, hırsızlık fiilini yapana ise eski dilde *uğrı* denilmiştir. Klasik İslam hukuku kitaplarında ise *sirkat* veya *serika*

⁶⁹ Sünen-i İbni Mace Tercemesi ve Şerhi, 7, 149-155.

⁷⁰ Sünen-i İbni Mace Tercemesi Ve Şerhi, 7, 148.

⁷¹ Sünen-i İbni Mace Tercemesi Ve Şerhi, 7, 156.

kelimeleri ile belirtilmiş olup; aynı zamanda *sarık* ve *liss* kelimeleri de kullanıldığı görülür.⁷²

Sirkat kelimesinin örfen de *çalma*, *başkasının malını kimse görmeden alma* şeklinde anlam kazandığı görülür.⁷³

Ebu Hanife hırsızlığı şöyle tanımlar:

“Aklı başında ve ergen bir kimsenin, başkasına ait, mülkiyet şüphesi bulunmayan ve muhafaza altında bulunan, nisap miktarındaki bir malı, mülk edinmek kastıyla, gizlice almasıdır” şeklinde tanımlanmaktadır.⁷⁴

Şafiîler, hırsızlık konusunda:

“Hırsızlık, korunduğu yerde şüphe bulunmayan bir şeyi veya bir malı gizlice almaktır. Günah olabilmesi için kastın bulunması, çalınan malın tazmini için de malın değersiz olması, el kesme için de malın nisab miktarına ulaşması lazımdır” demektedir.⁷⁵

Hanbeliler de: “Mükellef bir şahsın, masum ve nisab miktarındaki bir malı kendi isteği ile korunduğu yerden gizlice almasıdır.” diye bir tarif getirmektedir.⁷⁶

Malikilere göre hırsızlık, “mükellef bir şahsın, küçüklüğünü akledemeyen hür bir kimseyi veya başkasının nisap miktarına ulaşmış bir malını gizlice, korunduğu yerden alıp götürmesidir.”⁷⁷

İslam hukukunda hırsızlık suçu, cezası had ve ta’zir olan hırsızlık olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Had cezası ile cezalandırılan hırsızlık *es-serikatü’s-suğra* (basit hırsızlık) ve *es-serikatü’l-kübra* (nitelikli hırsızlık) şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Ancak sirkat ve serika kelimeleri yalın olarak kullanıldığında kural olarak basit hırsızlık kastedilir. Basit hırsızlık, başkasına ait bir malı

⁷² Şemsettin Sami, Kamus-ı Türki, İstanbul 1987, 209.

⁷³ İbn Manzur, *Lisanu’l-Arap*, Beyrut, ts., 10, 155.

⁷⁴ Abdullah B. Mahmud Mevsili, *el-lhtiyar*, Çev. Celal Yeniçeri, 1.Baskı, Mart 2011, 529.

⁷⁵ Şirazi, *el-Mühezzeb*, Kahire 1959, II, 277.

⁷⁶ İbn Kudame, *el-Muğni*, Beyrut 1972, 10, 239.

⁷⁷ İbn Kudame,, 10, 239.

onun gıyabında ve rızası olmadan gizlice alıp götürmektir. Mevsuf hırsızlık ise Türk hukuk tarihinde *haramilik* olarak bilinen, soygun, eşkıyalık (hirâbe) veya silahlı gasp (kat' u't-tarîk) da denilen bir başkasının malını zorla elinden almaktır. Ta'zir cezasıyla cezalandırılan hırsızlık da suçun oluşum veya ispatı ile ilgili bir kusurun ortaya çıkmasıyla haddin uygulanmadığı veya yankesicilik gibi mağdurun gözü önünde, fakat rızası olmaksızın ve kuvvet kullanmaksızın bir başkasına ait malın çalınması şeklinde iki çeşittir.⁷⁸ Biz ileride hirabe suçunu ayrı bir alt başlık halinde ele aldığımızda bu konu daha da açıklık kazanacaktır.

İslâm hukukunda hırsızlık suçunun, biri bedeni diğeri malî olmak üzere, iki hükmü bulunduğu kabul edilmektedir. Bedeni sonuç, faile "*el kesme (kat-ı yed)*" cezası verilmesi; malî sonuç ise *mağdurun zararının aynen iade veya tazmin yoluyla giderilmesi* şeklinde olduğu görülür.

El kesme cezası doğrudan, Maide Suresi'nin 38. ayetinde yer alan "*Yaptıklarına bir karşılık ve Allah'tan caydırıcı bir müeyyide olmak üzere hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir*" ifadesinden çıkarılmaktadır. Kuran'da yer alan bu cezanın, Hz. Peygamber döneminde peygamberin bizzat kendisinin verdiği hükümlerle tavizsiz bir şekilde uygulandığı rivayet edilmektedir.⁷⁹ Dört Halife dönemindeki uygulamalara dayanılarak, el kesme cezasının ümmetin icması ile de katiyet kazandığı belirtilmektedir.⁸⁰

Hırsızlığın cezası, bu suçu ilk defa işleyen kimse için sağ elinin bilekten kesilmesidir. İkinci defa hırsızlık yapan kimsenin sol ayağı topuktan kesilir. Yine hırsızlık yaparsa, Hanefilere göre, istihsanen artık kesme fiiline devam edilmez. Ancak tövbe edinceye kadar hapsedilir ve kendisine ta'zir cezası

⁷⁸ Merginani, Ebu'l-Hasan Burhaneddin Ali b. Ebi Bekr, *el-Hidaye şerhu Bidayeti'l-mübtedi*, İstanbul 1986, 2, 125-130.

⁷⁹ Said Nuri Akgündüz, "*Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulaması*", (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010, 151.

⁸⁰ Mustafa Avcı, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, İstanbul, 2004, 233.

uygulanır. Üçüncü defa hırsızlık yapanın sol elinin, dördüncü defa hırsızlık yapanın sağ ayağının kesilip kesilmeyeceği konusunda İslam hukukçuları ihtilaf etmişlerdir. Şafiilere göre ise, ilk defa hırsızlık yapanın sağ eli, ikinci defa hırsızlık yapanın sol ayağı, üçüncü defa hırsızlık yapanın sol eli, dördüncü defa hırsızlık yapanın sağ ayağı kesilir. Zahirilere göre ise, ilk defa hırsızlık yapanın sadece bir eli, ikinci defa hırsızlık yapanın da diğer eli kesilir. Zira Kur'an ve Sünnet'te elin kesilmesi emredilmektedir, ayakların kesilmesinden bahsedilmemektedir. Bu sebeple ayağın kesilmesi kesinlikle caiz değildir. Üçüncü defa hırsızlık yapana ta'zir cezası uygulanır ve halini düzeltinceye kadar hapsedilir.⁸¹

Hiz. Peygamber'in sünnetinde hırsızlık, dünyevi ve uhrevi bir dizi müeyyide ve sorumluluğu gerektiren ağır bir suç ve büyük bir günah olarak nitelendirilmiş Mekke'nin fethi sırasında hırsızlık yapan soylu bir kadına had cezası uygulanmaması için şefa'at (aracılık) talebinde bulunan Üsame'ye Hiz. Peygamber "Muhakkak ki, İsrailoğulları arasında soylu biri hırsızlık ederse onu cezasız bırakırlar, zayıf biri hırsızlık yaparsa onun elini keserlerdi. Ben, çalan kadın (kızım) Fatıma olsaydı muhakkak ki onun da elini keserdim" buyurmuştur.⁸²

Hırsızlık fiilinin haram olduğu ve bu suçu işleyene el kesme cezasının verilmesi gerektiği Hiz. Peygamber'in söz ve fiillerinde sabit olduğunu gösteren diğer bir kaç hadis şöyledir:

"Kişiy'e kardeşinin malı helal olmaz, kendi rızasıyla verdiği müstesna." ve "Hırsız, hırsızlık ettiği sırada mümin olduğu halde hırsızlık yapamaz."⁸³

İslam tarihinde, hırsızlık suçu nedeniyle Hiz. Peygamber tarafından eli kesilen ilk erkek, Hıyar b. Adıyy, ilk kadın da Mürre binti Safvan'dır.⁸⁴

⁸¹ Muhammed Ebu Zehra, *İslam Hukukunda Suç ve Ceza*, Çev: İbrahim Tüfekçi, İstanbul, 1994, 1, 129-130.

⁸² Sünen-i İbni Mace Tercemesi ve Şerhi, 7, 143.

⁸³ Kurtubi, Muhammed b. Ahmed el-Ensari, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut 1987, 6, 160., Müslim, Hac 19., Buhari, Hudud 6.

⁸⁴ Kurtubi, 6, 159.

Cabir bin Abdillâh'tan rivayet edildiğine göre; Rasulullâh şöyle buyurdu, demiştir:

*"Kim apaçık bir şekilde bir malı gasbederse (veya cebir kullanarak yağmalarsa) o kimse bizden değildir."*⁸⁵

Salebe bin el-Hakem'den; Rasulullâh şöyle demiştir:

*"... Şüphesiz yağmalanan mal helal değildir."*⁸⁶

Hulefa-i Raşidin döneminde de bu uygulama devam etmiştir.

4.4. İçki İçmek (Hamr)

Hamr kelimesi sözlükte örtmek, gizlemek, içki, üzüm suyundan elde edilen sarhoş edici içki, çiğ üzümünden elde edilmiş ve köpüğünü atmış şarap, az olsun çok olsun sarhoş edecek herhangi bir içecek, sarhoş eden şey, aklı örten şey, içkinin sarhoş edici olanı, aklı örten her türlü sarhoş edici şey, ermek, olgunlaşmak, bir derdin ve hastalığın bulaşması, karıştırmak, anlamlarına gelmektedir.⁸⁷

Hamr kelimesinde özellikle örtmek ve gizlemek anlamı ön plana çıkmaktadır. Buna göre hamr diye ifade edilen içecekler insan aklını gizleyip örtmekte ve onun sağlıklı bir şekilde görevini yapmasını engellemektedir. Dolayısıyla şaraba hamr denilmesinin sebebi, aklı uyuşturup örtmesidir. Çünkü hamr denilen içecekler, aklı ve temyiz gücünü örtüp bastırmaktadır.⁸⁸

İslam dininin ana kaynağı Kur' an, alkollü içkilerin yasaklanması konusunda, hitap ettiği toplumun o günkü alışkanlık ve bağımlılıklarını dikkate alarak kademeli bir yöntem izlemiş ve üç ayet-i kerime inmiştir.

⁸⁵ Sünen-i İbni Mace Tercemesi ve Şerhi, 10, 147.

⁸⁶ Sünen-i İbni Mace Tercemesi ve Şerhi, 10, 144.

⁸⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, ts II, 1259.

⁸⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, ts. II, 1259.

Bunlardan ilki, "hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerden içki ve güzel rızık elde edersiniz. Şüphesiz bunda aklını kullanan bir toplum için ibret vardır" (Nahl, 16/67) ayetidir.

İkincisi "sana içki ve kumardan soruyorlar. De ki "o ikisinde büyük bir günah (zarar) ve insanlara bir takım menfaatler vardır. Fakat onların günahı (zararı), faydasından büyüktür" (Bakara, 2/219).

İçki hakkında indirilen üçüncü ayette ise "ey iman edenler! Sarhoşken ne söylediğinizi bilene kadar namaza yaklaşmayınız..." (Nisa, 4/43) buyrulmuş ve içki yasağına giden süreçte üçüncü aşamaya geçilmiştir.

Sonunda şu ayetle içkinin haramlığı konusunda kesin hüküm verilmiştir: "Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir. Bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan içki ve kumar yoluyla ancak aranızda kin ve düşmanlık sokmak; sizi, Allah 'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık (bunlardan) vazgeçtiniz değil mi ?" (Maide 5/90, 91).

Bu ayetlerde geçen özellikle "uzak durun" ve "vazgeçtiniz değilmi?" gibi ifadeler alkollü içkileri yasaklayan kesin delillerdir.

Konu ile ilgili pekçok hadis bulunmaktadır. Buhari, Müslim, Ebu Davut, Tirmizi ve Nesai'den rivayet edilen bir hadis şöyledir:

"Müskir olan (yani sarhoşluk veren) her şey haramdır. Kim dünyada içki içip buna devam ederken ölürse o ahirette içki içemeyecektir."⁸⁹ anlamındaki hadis söz konusu haramlığı yeterince açıklamaktadır.

Ebu'd-Derda'dan; şöyle demiştir:

"Bana dostum Hz. Muhammed şu tavsiyede bulundu: İçki içme. Çünkü içki, her şerrin anahtarıdır."⁹⁰ hadisi de içkinin haramlığı konusunda başka bir nastır.

⁸⁹Sünen-i İbni Mace Tercemesi ve Şerhi, 9, 126-127.

⁹⁰Sünen-i İbni Mace Tercemesi ve Şerhi, 9, 126.

İçki içme sebebiyle sürgün edilenlere örnek olarak Hulefa-i Raşidin'in uygulamalarına göz attığımızda durum netlik kazanmaktadır. Çünkü Hulefa-i Raşidin tüm suçlar gibi içki içenlere de müsamaha göstermediklerini burada da göstermişlerdir.

Hz. Ömer, içki içtiği için, Rabia b. Ümeyye'yi Hayber'e sürgün etti. Adı geçen suçlu Hayber'den kaçıp Rum diyarına sığındı ve Hristiyan oldu. Bunu öğrenen Ömer: *"Bundan sonra hiç bir Müslüman'ı sınır dışı etmeyeceğim"* dedi.⁹¹

Yine Hz. Ömer'in içki içen bir başkasına hadd tatbik ettikten sonra ayrıca onun saçını tıraş ettirip sürgüne göndermesi kendisine tanınan kamu yararı için uyguladığı ta'zir cezalarındandır.⁹²

4.5.Ahlaka Aykırı Hareketlerde Bulunmak

İslam tarihinde ilk ferdi sürgün olayı Hz. Peygamberin, sonradan *"tarîdî Resûlillah"* diye anılan Hakem b. Ebu'l-As'ı Medine'den Taife sürmesidir. Hz. Osman'ın amcası, Ebû Süfyân'ın amcasının oğlu, Emevî Halifesi I. Mervân'ın babasıdır. İslâmiyet'i kabul etmeden önce Resûlullah'a eziyet edenler arasında zikredilen Hakem Mekke'nin fethi sırasında Müslüman oldu. Daha sonra Medine'ye giderek orada bir müddet kaldı. Bu süre içerisinde Hz. Peygamber'i üzecek bazı davranışlarda bulundu. Resûl-i Ekrem'in yürüyüşünü ve hareketlerini alaylı şekilde taklide yeltendiği, kapısını dinlediği ve Hz. Peygamber'in müşrikler hakkında bazı sahâbîlere verdiği özel bilgileri etrafa yaydığı rivayet edilmektedir. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem onu Tâif'e sürdü.Hz. Peygamber'in, patronunun eşiyle zina eden bekâr işçiye yüz değnek ve bir yıl sürgün cezası uyguladığına dair Ebû Hüreyre ve Zeyd b. Hâlid (r.a)'ten bir topluluğun rivayet ettiği haber de başka bir hadistir.⁹³

⁹¹ İbn Abidin, c.3, 203.

⁹²Halifi, 140.

⁹³ Nebi Bozkurt, *"Sürgün"*, DİA, Ankara 2010, 38, 166-167.

Sahvanb. Ümeyye'nin rivayet ettiğine göre, toplumun genel ahlakına aykırı kimseleri gören Allah resulü, bu hareketlerin yasak olduğunu bildirmiş ve bir defasında, "Eğer bu yasaklama hükmünü, sana daha önce iletmiş olsaydım şimdi sana hak ettiğin cezayı verirdim. Kalk benim yanımdan ve Allah'a tövbe et, bilmiş ol ki, o yasağı koyduktan sonra bu işi tekrar yaparsan, seni fena bir şekilde dövdüreceğim, ibret olarak senin başını tıraş ettireceğim, seni aile fertlerinden uzaklaştırıp sürgün edeceğim ve elde ettiğin (o halleri vesile ederek kazandığı) malı da ganimet olarak Medine gençlerine helal kılacağım"⁹⁴ buyurmuştur. Allah'ın Resulü bu ikazları, huyu ,davranışı ve hareketleri bakımından kadına benzeyen erkeğe (muhanne) yapmıştır. İşlenen suç, hadd suçu değil cezasının takdiriülül'le emre bırakılan ta'zir suçlarından.

Hiz. Osman dönemi siyasi açıdan buhranlı bir dönemdir. Bu dönemde sürgün uygulamalarının büyük ölçüde siyasal gerekçelere bağlı olduğu görülmektedir. Ebu Zer el-Gıfari'nin Muâviye'yi eleştirilmesi sebebiyle Rebeze'ye gönderilmesi, Hiz. Osman'ın, iddetini tamamlamayan bir kadınla evlenen azatlısı Humrân b. Ebân'ı eşinden ayırıp Basra'ya sürmesi ve Amir b. Abdullah'ın, kendisini Hiz. İbrahim seviyesinde gördüğü gibi iddialarla şikayet edilmesi üzerine Basra'dan Dimaşk'a sürüldüğü kaydedilmektedir. Ayrıca Kufe'de yönetime açıkça cephe alan Eşter ve arkadaşları önce Dimaşk'a ardından Humus'a sürgün edildiler. Ayrıca Hiz. Osman doğru yoldan çıkıp bidatlere girenleri sürgün edeceğini duyurmuştur.⁹⁵

Hiz. Ali'nin de Abdullah b. Sebe'i sapkın inançlar yayması ve fitne çıkarması yüzünden sürgünle cezalandırıldığı rivayet edilir.⁹⁶

Bir gece Halife Ömer, Medine sokaklarında gezerken, bir kadının dışarıdan duyulacak şekilde yüksek sesle "Ya içki içmeye imkanım, veya

⁹⁴ el-Buhari, 8, Ebu Abdullah b. İsmail, el-Camiu's-Sahih, İstanbul, 1992, I-VIII, C.3, 167.

⁹⁵ Nebi Bozkurt, "Sürgün", 167.

⁹⁶ Geniş bilgi için bkz: Sıddık, Korkmaz, *Tarihin Tahrifi/ İbn Sebe Meselesi*, 1. Baskı, 2005, 30.

Nasrb. Haccac'a beni bir götüren olsa" mealinde şiir söylediğini duydu. Etrafındakilere, Nasr'ın kim olduğunu sordu. Onlar da güzelliğiyle kadınları yoldan çıkaracak derecede yakışıklı bir delikanlı olduğunu söylediler. Sabah olunca Halife Ömer, adı geçen genci huzuruna çağırdı. Gerçekten de genç, siması gayet düzgün, saçları da çok güzel bir delikanlı idi. Onun saçlarını kestirdi. Daha da güzelleşince bu sefer onu Medine'den Basra'ya sürgün ettiğini yukarıda zikretmiştik.⁹⁷

Yine Hz. Ömer, içki içtiği için, Rabia b.Ümeyye'yi Hayber'e sürgün etti. Adı geçen suçlu Hayber'den kaçıp Rum diyarına sığındı ve hristiyan oldu. Bunu öğrenen Ömer, *"bundan sonra hiç bir Müslümanı sınır dışı etmeyeceğim"* dedi. Hz. Ömer, etrafındaki kadınları fitneye düşüren Nasr b. Haccac adlı bir gencin Medine'de kalmasını sakıncalı görerek Basra'ya sürgün etmiştir. Yine Hz. Ömer'in içki içen bir başkasına hadd tatbik ettikten sonra ayrıca onun saçını traş ettirip sürgüne göndermesi, Medine'de karaborsacılık yapan kişi ile kölesini sürgün etmesi kendisine tanınan kamu yararı için uyguladığı ta'zir cezalarındandır.⁹⁸

⁹⁷ İbn Teymiyye, *es-Siyasetü's-Şer'iyye Fi İslahı'r-Raiyye*, 141.

⁹⁸ Bozkurt, Nebi, *"Sürgün"* s. 167.

II. BÖLÜM
OSMANLI DEVLETİ'NDE SÜRGÜN

1. GENEL OLARAK

Sürgün ilk insanlarla beraber vuku bulmuş eski bir olgudur. İlkel insan topluluklarından modern toplumlara kadar her toplulukta mahiyeti farklı olmak kaydıyla sürgün usulüne rastlanır. Sürgün insan hayatının birçok aşamasında yer edinmiştir. Osmanlı arşiv belgelerinde sürgün, genel olarak *nefy* adı ile geçmekte, sürgün yapılan yere ise *menfa* denildiği görülür.⁹⁹

Osmanlı döneminde nefy olgusuyla yakından alakalı bir kavram da *iskandır*. İskan, sürgünden biraz farklılık gösterdiği, biraz da gönüllülük ve fethedilen yerlerin kalkındırılmasına yönelik olması özelliği ağır bastığı görülür. Fethedilen yerlerin İslamlaştırılması, oraların imara açılması ve geliştirilmesi iskanın ana amaçlarından olduğunu görmekteyiz. Kısacası iskan, insan topluluklarının bir yerden başka bir coğrafyaya yerleştirilmesidir. Trabzon'un ve İstanbul'un alınmasından sonra buralara iskan yoluyla insanların yerleştirilmesi gibi.

Tehcirin, nefy ile ilişkili bir kavram olduğunu anlamaktayız. Tehcir, Osmanlının sahaya kazandırdığı bir kavramdır. Tehcir, devlet tarafından sorunlu kişilerin, halkın refahı için sorun çıkaramayacakları yerlere sürekli

⁹⁹ Cengiz, Orhon, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı*, İstanbul, 1987, 104.

ya da süresiz olarak göç ettirilmesi olduğu görülür. Bu uygulama sorunlu kişileri sınır içerisinde yer değiştirtir, sınır dışına çıkartmaz.

Ermenilere en büyük tehcir yapıldı diye beyanların olduğunu gördük lakin en büyük ve en önemli tehcirin Karamanoğullarından olan Türklere ve Alevi Türkmen boy ve Yörüklerine uyguladığı görülür. Türkmen Alevi Dedeşli oymağının tüm Karadeniz sahillerine, Karamanoğulları Türkleri ise Sudan, Mısır ve İran'a tehcir edilerek dağıtıldığı kayıtlarda görülür.¹⁰⁰ Bu olay tehcirin anlaşılması için önemlidir.

Tehcir konusunda son yıllarda bazı menfi olaylar gelişmektedir. Bu olumsuz olayların iyi anlaşılması için yukarıda zikrettiğimiz tehcir ile ilgili bilgiler çok önemlidir. Bazı ülkeler Osmanlının Ermenilere uyguladığı tehciri güya sözde soykırım olarak nitelendirmektedirler. Oysaki 1915 öncesinde Osmanlı ile yüzyıllarca dostane yaşayan barış içinde yaşayan, bürokrasi, sanat ve ticarete önemli mevkilere gelen Ermenilere niçin soykırım yapılsın ki. Akıl bunu kavrayamamaktadır. Bu şekilde yaşayan Ermeniler zamanla değişime uğramış ve devlete bağlılıkları konusunda zayıfladıkları görülür. Hatta bazı devletlerin kullanımına girmiş, hatta ve hatta bağımsız olmak için Anadolu'da bazı isyanlara kalkıştıkları vakidir. O dönemde Ermenilerin de devlet iradesine karşı çıktıkları görülür. Osmanlı da tedbir olarak tehcire başvurmuştur. Tehcirden maksat savaş esnasında devleti zarara sokanların engellemesinden ibaret olduğu görülür. Keyfi bir uygulama yapılmadığı da ortadadır.

"9 Haziran 1915 ile 8 Şubat 1916 tarihleri arasında gerçekleşen yer değiştirme uygulaması çerçevesinde; Erzurum, Van, Bitlis vilâyetlerinden çıkarılan Ermeniler, Musul'un güney kısmı ile Zor ve Urfa sancağına; Adana, Halep, Maraş civarından çıkarılan Ermeniler ise Suriye'nin doğu kısmı ile Halep'in doğu ve güneydoğusuna yerleştirilmiştir. Buna rağmen Ermeni ihtilâl komitelerinin tehcir kararı öncesinde başlattıkları tedhiş faaliyetleri, göç sırasında da devam etmiştir. Devletin varlığı ve kamu

¹⁰⁰ Orholu, 110.

düzeni adına alınan bu kararın tatbikinde problem yaşanmaması için Osmanlı Sadareti (Başbakanlık) ile İçişleri, Harbiye ve Maliye nezâretleri arasında koordinasyon kurulmuş; son derece doğru ve yerinde tedbirler alınmıştır. Ayrıca ilgili bütün makamlara bu hususta tebligatta bulunulmuştur. Günümüzde çeşitli zeminlerde Osmanlı Devleti'ne ve milletimize soykırım suçu isnat edenlerin, arşiv vesikalarında ayrıntılı bir şekilde yer alan bu hususları nazara almaları gerekmektedir. Osmanlı Sadareti tarafından 30 Mayıs 1915'te söz konusu bakanlıklara gönderilen yazıda, Tehcir Kanunu'nun tatbikinin nasıl yapılacağı ayrıntıları ile belli kurallara bağlanmıştır."¹⁰¹

2. OSMANLI'DA SÜRGÜN UYGULAMASININ AMAÇLARI

Sürgün-İskan faaliyetleri insanlık tarihiyle aynı yönü paylaşır. Çünkü iskan insanların yer değiştirme hareketleriyle yakından ilgilidir. Hatta iskan ve göçlerin devletlerin kuruluşunda dahi önem arz ettiği görülür. İskan olgusu bazen istekli bazen isteksiz olmuştur. Buna ise dolaylı da olsa devletin ön gördüğü politikalar da sebep olmuştur. Genel bilgilerden yola çıkarak iskan, kısacası insanların belirli bir coğrafyaya yerleştirilmesi şeklinde tanımlanabilir.

Sürgün, Osmanlı Devleti'nin kuruluş devrinden itibaren kullanılmıştır. Bilhassa sürgünlerin nedenleri yeni fetholunan yerlerin iskan edilmesi ve insan unsuruyla bölgelerin hareketliliğinin arttırılmasıydı.¹⁰² Devlet zorunlu toplu sürgünler de yapıyordu. Bunlara paralel ve fetihlere bağlı olarak Rodos Adası'nın ve Kıbrıs Adası'nın şenlendirilmesi için sürgünler yapılmıştır.¹⁰³

Fethedilen yerlerde Türklerin yoğunlaşması ve oralarda da İslam'ın neş-u nema olması için iskanların yapıldığı görülür. Nitekim

¹⁰¹Yusuf Halaçoğlu, , "Ermeni Tehciri ve Gerçekler (1914-1918)", Ankara 2001,30.

¹⁰² Orhon, 104.

¹⁰³Zeki, Arıkan, XV.-XVI.Yüzyıllarda Hamit Sancağı, İzmir, 1988, 22.

İstanbul fethi mazhar olunca oraya Müslümanların iskan edilmesine girişildi. Oradan da gayri müslimler Anadolu'ya iskan ettirilmişlerdir. Trabzon'un alınmasından sonra da aynı şekilde iskanlar vuku bulduğu açıktır. İskanlarda gönüllülük esasının da göz ardı edilmediği görülür.

Sürgünusulü sosyo-ekonomik sebeplere, bölgelerin düzeninin sağlanmasına ve imarına göre şekillendiği görülür.

Osmanlı'da iç iskan meselesini doğuran sebepler ana hatlarıyla şöyle sıralanabilir: savaşlar sebebiyle ekonomik sarsıntılar, isyan, eşkıyalık hareketleri gibi iç karışıklıklar, emniyetsizlik, gelir için metruk yerlerin ziraata açılması ve savaşlar sebebiyle ülkeye doğru iç göçlerin cereyan etmesi ve akınların oluşması.¹⁰⁴

Cengiz Orhonlu Osmanlı devletinin, şu hedeflerle aşiretleri iskana tabi tuttuğunu söyler:

a) Sürekli yer değiştirmeler ile yerleşik halka zarar vermelerini engellemek, b) metruk yerlerin imarı ve başıboş arazilerin verimli hale getirmek, c) Suriye'deki Arap bedevilerine karşı emniyeti sağlamak için bir tampon bölge vazifesi görmesini sağlamak.¹⁰⁵

2.1. Nüfus Politikası Olarak İskan Amaçlı Sürgün

İncelemelerimize göre Osmanlı Devleti'nin başlangıçta sistemli bir iskan politikası sürdürdüğü görülmektedir. Osmanlı'nın bu ilk dönemlerdeki iskan hareketleri siyasi hareketlerden büyük oranda etkilenmiştir. Bundan dolayı Osmanlı tarihinde iskan hareketleri iki aşamalı olarak düşünülebilir. Birincisi Anadolu'dan başta olmak üzere yeni feth edilen yerlere yapılan dışa dönük-genişlemeye bağlı iskan faaliyetleridir. İkincisi ise Osmanlı'nın toprak kaybetmesiyle ana toprağa yapılan içe dönük göç ve iskan hareketleridir. Bir de cemaat ve tarikatların iç iskanı söz konusudur.

¹⁰⁴ Halaçoğlu, 37-52.

¹⁰⁵ Orhonlu, 107.

-İslam Hukukunda Sürgün ve Osmanlı Devleti'nde Uygulanışı-

Osmanlı iskan siyaseti ilk devirlerden son dönemlere kadar uygulama şekliyle sosyal ve ekonomik bir yapı izlenimi vermektedir. Bununla birlikte toplum huzurunun ve insani değerlerin ön planda tutulduğu görülür. Genel olarak bir kısım menfilikler olsa da Osmanlıların iskan siyasetinin en ideal uygulayıcıları oldukları söylenebilir. Sonuç olarak iskan ile sürgün iç içe kullanılmıştır. Biri amaç diğeri sonuç gibi telakki edilebilir.

Osmanlı Devleti'nde sürgün ve iskan şuana kadar değindiğimiz şekilde sürmemiştir. Osmanlı doğal sınırlarına ulaşmasıyla devamında duraklama dönemini yaşamıştır. Dışa yönelik toplu iskana bağlı sürgün siyasetinin yerini 1699'dan sonra (içe dönük) aşiretlerin cebren kullanılarak ülke dahilinde iskan edilmesi şekline dönüşmüştür.¹⁰⁶ Lakin yerleşik hayatı benimsemeyen aşiretler, eşkıyalık etmişlerdir. Bu tür aşiretlere sürgün bir ceza olarak uygulanmıştır.

İskan amaçlı sürgün yerleri şöyle sıralanabilir; Akka, Taif, Fizan/Trablusgarp, Midilli, Sakız, Limni, Rodos, İstanköy, Bozcaada ve Kıbrıs gibi adalar.¹⁰⁷

Osmanlı Devleti'nde iskan hareketlerine bağlı olarak bu iskan siyasetlerinin olumlu sonuçlanması için bazı tedbirler alınmıştır. Burada bazı kurumlar devreye girmiştir. Bu kurumlar iskana öncülük ettiği söylenebilir. Bu kurumları kale, han, derbent, çeşme, cami-mektep, darüşşifa, köprü menzil, panayır, zaviye ve vakıflar olarak sıralayabiliriz.¹⁰⁸ Bununla birlikte iskan faaliyetlerinde görevli memurlar da vardır. Bu memurların görevi iskanın sıhhatli bir şekilde yapılması için çaba sarfetmeleriydi. Örneğin Rakka'nın iskanı sırasında zikredilen görevliler, vali-sancak beyi ile hukuki açıdan kadı veya naib, iskan katibi, iskan

¹⁰⁶ Daşcıoğlu, 49.

¹⁰⁷ Arslan, 317.

¹⁰⁸ Erhan, Ersoy, Türklerde Bir İskan Siyaseti Olarak Derbent Teşkilatı, *Doğu anadolu Bölgesi Araştırmaları*, 2008, 49.

mübaşiri, iskan başı, iskan beyleri ve kethüdaları, mimar gibi kişilerden oluşmaktadır.¹⁰⁹

Diğer bir tedbir de *kefalet sisteminin* uygulanmasıdır. Burada iskan sahalarında toplu *kefilleme* yöntemi dikkat çeker. Bunun neticesinde herkes birbirinden sorumlu tutulmuş ve iskanların olumlu neticelenmesi için planlar yapılmıştır.¹¹⁰ Ayrıca iskan hareketlerinde yerli halkla iyi geçinme politikası takip edilmiş, "*istimalet*"¹¹¹ uygulanarak yerli halkın Osmanlı'ya yakınlaşması sağlamıştır.

2.2. Cezalandırma Amacıyla Sürgünler

İlk dönemlerde *iskan* ve *kolonizasyonmetodu* olarak uygulanan sürgün, XVIII. yüzyıldan itibaren daha çok bir ceza metodu olarak benimsenmiştir. Bunlara paralel ve fetihlere bağlı olarak Rodos Adası'nın ve Kıbrıs Adası'nın senlendirilmesi için sürgünler yapılmıştır.¹¹²

Fethe dahil olan yerlerde Türklerin yoğunlaşması ve oralarda da İslam'ın neş-u nema olması için iskanların yapıldığı görülür. Nitekim İstanbul fethe mazhar olunca oraya Müslümanların iskan edilmesine girildi. Oradan da gayri müslimler Anadolu'ya iskan ettirilmişlerdir. Trabzon'un alınmasından sonra da aynı şekilde iskanlar vuku bulduğu açıktır. İskanlarda gönüllülük esasının da göz ardı edilmediği görülür. Fakat zamanla gönüllü sürgünlerde gittikçe azalmalar olmuştur. Böyle olunca da sürgünlere topluma zararlı kişiler seçilmiş ve böylece de sürgün suçluların cezalandırılması manasında kullanılmaya başlanmıştır.¹¹³

¹⁰⁹ Orhonlu, 52.

¹¹⁰ Osman, Uysal, "XIX. Yüzyılda Osmanlı'da Güvenlik Ve Asayişin Temini Açısından Kefalet Sistemi", T.C. Balıkesir Üniversitesi F.E.F. Karesi Tarih Kulübü Bülteni 2007/1. 3.

¹¹¹ *İstimalet: Osmanlı Devleti'nin uyguladığı meylettirici uzlaştııcı fetih politikası için kullanılan tabir*; Ayrıntılı bilgi için bkz. Mücteba İlgürel, "*İstimalet*", Ankara, DİA, 2001, c.3, 342.

¹¹² Arıkan, 22.

¹¹³ Osman, Köksal, "Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hatt-ı Hümayunları", 287.

Ceza olarak sürgüne sebep olan durumlar genelde iç karışıklıklardır. Osmanlı devleti XVII. yüzyıla geldiğinde içeride ve dışarıda çok alanda mücadele etmiştir.¹¹⁴ Bunun yanında nizam ve asayiş için konulan düzenlemeler de kısa süreli etki bırakmıştır. Bu da Osmanlının eski gücünü kaybetmesine sebep olmuştur. Hem uzun süren savaşlar hem de asayiş sıkıntıları iç karışıklıklara sebep olmuştur. Bu da eşkıyaların türemesine sebep olmuştur. Halk eşkıyalardan bıkkınlık göstermiş, yer yer bu şaki gruplara da katılımlar olduğu görülür.¹¹⁵ Bunlar bağlamında XVII.Yüzyıl başlarında etkili sarsıntı geçirten *celali isyanları* adıyla şaki gruplar türemiştir. Bunaların devlete pek çok yönden zarar verdiği görülür.¹¹⁶

Eşkiya genellikle savaş zamanlarında ve idarede otorite boşluğunun olduğu dönemlerde daha da çoğalmıştır. Uzun süren savaşlar ve birçoğunun yenilgilerle sonuçlanması, dirlik sahiplerinin savaşlara katılmaması, azledilen ve ölen idareci kullarının başıboş kalarak dolaşmaları, halka sefer masrafları olarak ağır vergiler yüklenmesi gibi sebepler eşkıyalığın yayılmasına sebep olmuştur. Özellikle seferler esnasında memleketin güvenliğini sağlamak için geride az sayıda asker bırakılması eşkıyanın artmasına sebep oluyordu. Halk ise bunlardan korunmak için yerlerini terk ederek daha güvenli yerlere göçüyorlardı. Bu dönemlerde eşkıyalık hareketleri bireysel olduğu gibi cemaat ve aşiretlerin yaptıkları şekavetler de oldukça yaygındı. Diğer yandan eşkıyalık faaliyetlerinin iklim şartlarının uygun olduğu bahar ve yaz aylarında yoğunlaştığı görülmektedir. Bunun sebebi eşkıyanın daha rahat hareket etmesi, ticaret kervanlarının daha sık gelip gitmeleri, gizlenmeleri için müsait ortamların daha çok olması ve yiyecek içecek bulmalarının kolaylaşmasıdır.¹¹⁷

¹¹⁴ Mustaf, Öztürk, *XVIII Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkıyalık Olayları*, Bellete, LVI, 211.

¹¹⁵ Yusuf Halaçoğlu, *XVII.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, 5.Baskı, 2014,35.

¹¹⁶ Mücteba, İlgürel, *"Celali İsyanları"*, DİA, Ankara 1993, 7, 252-257.

¹¹⁷ Daşcıoğlu, 87-88.

Bu sebeple Osmanlı devleti eşkıyalık hareketlerinin engellenmesi için çeşitli önlemler almıştır. Bu bağlamda devlet, toplu ya da bireysel eşkıyalık faaliyetlerinde bulunanları ıslah etmek için uyarıdan başlayıp askeri mücadeleye kadar giden bir takım yollara başvurmuştur. Bu durumda eğer problemler uzlaşmacı şekilde çözülememişse o zaman askeri yöntemlere başvurulmuştur. Bu yöntemlerin birkaçı şöyle sıralanabilir. Bir takım idari düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin, şekavetlerin önlenmesi için iskana başvurulmuştur. Kargaşa çıkaran aşiret liderlerine nasihat ve teminat içeren mektuplar yazılmakta veya aracı özel adamlar gönderilip uzlaşma yoluna gidilirdi. Devlet, aşiretlerin devlete bağlılığını sağlamak için eşkıyalık faaliyetlerini bırakma ve bölgenin güvenliğini bozmama şartıyla aşiret liderlerine *hilat* giydiren hediyeler verirdi. Bazılarına da maaş bağlanırdı. Aşiretler normal yollarla ıslah edilemediklerinde son çare olarak askeri yöntemlere başvurulurdu. Bu da mümkün olmazsa idam cezasına, sürgüne dahi başvurulurdu. Görüldüğü gibi eşkıyalar için hapisten idama kadar birçok ceza uygulanmıştır.¹¹⁸

3. OSMANLI HUKUKUNUN YAPISI VE SÜRGÜN CEZASI

3.1. Klasik Dönem Osmanlı Hukuku'nun Yapısı: Şer'i Hukuk-Örfi Hukuk Ayırımı

Hukuk, *hak* kelimesinin çoğulu olup kısaca şöyle tarif edilmiştir.

“Hukuk, cemiyette nizam tesis eden ve müeyyidesini amme vicdanının reaksiyonunda ve bu reaksiyona tercüman olan devletin maddi icbar kuvvetinde bulunan kaideler manzumesidir.”¹¹⁹

Osmanlı İmparatorluğu kurulması ile beraber sadece kendisine has bir hukuk ile başladığı söylenemez. Kendinden önceki Türk ve İslam devletlerinden miras kalan hukuk normları ile o vakite kadar sürüp gelen

¹¹⁸ Osman Köse, *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*, Samsun 2009, 255-258.

¹¹⁹ Ali Fuat Başgil, *Esas Teşkilât Hukuku*, İstanbul 1960, I, 1-20.

-İslam Hukukunda Sürgün ve Osmanlı Devleti'nde Uygulanışı-

hukuk yapısını da aldığı görülür. Abbasi ve Emevi devletleri yolu ile nakledilen İslam hukukunu ve orta Asya'dan yansıyan devlet hukuk geleneğini de bünyesine aldığı aşikardır. Osmanlı devleti gelişimini sürdürürken aynı zamanda ihtiyaca binaen gerekli ilave ve değişiklikleri de yapmaktan kaçınmadığı görülür.

Osmanlı devletinde icra edilen ve neşet eden hukuk öz itibari ile İslam hukukuydu. Azmanın değişimi ile hükümlerin değişimi de gözden kaçmaz. Çünkü İslam'ın devlet amirine öngördüğü takdir yetkisini de göz ardı etmemiş, bundan yararlanmış ve düzenlemeler de yapmıştır.¹²⁰ Bu düzenlemelere ferman ve kanun adını vermişlerdir.¹²¹ Klasik fıkıh kitaplarına baktığımızda devletin kudretinden ayrı olarak uygulanan hukuk şer'i hukuk, padişahın takdir ve onayı ile vuku bulan hukuk ise örfi hukuk olarak adlandırıldığı görülür.¹²² Bu da göstermektedir ki Osmanlı hukuku şer'i ve örfi hukuktan oluşmakta ve şer'i hukuk ise asla göz ardı edilmemiştir.

Şer'i Osmanlı hukuku, İslam hukukunun kendisidir. Bu nedenle ana kaynaklarının başında Kur'an-ı Kerim ve sünnet gelir, sonrasında ise icma,¹²³ kıyas¹²⁴ gelir. Dolayısıyla şer'i hukukun hükümleri, Osmanlı hukukunun da esas prensiplerini teşkil eder. Osmanlı hukukunun karakteristiğini teşkil eden örfi hukuk vardır ki, şer'i hukukun boşluk bıraktığı sahalarda bu hukuka aykırı olmamak kaydıyla hükümdar tarafından kanunnamelerle meydana getirilen hukuktur. Osmanlı kanunnamelerinin alanını, İslam hukuku'nda ulu'l-emre tanınan yasama yetkisi teşkil eder. Osmanlı hukukunda ulu'l-emr tarafından tedvin edilen

¹²⁰ Geniş bilgi için bkz: Hüseyin, Çeliker, "İslam Hukukunda Devlet Başkanlığı", OMÜİF Dergisi, 2008, sayı 26-27, 251-298.

¹²¹ Nurcan, Abacı, *Bursa Şehrinde Osmanlı Hukuku'nun Uygulanması*, (17.Yüzyıl), 2001 Ankara, 33.

¹²² M. Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 8.Baskı, İstanbul, 2010, 63.

¹²³ Zekiyyüddin Şaban, "İslam Hukuk İlminin Esasları", Terc: İbrahim Kafi Dönmez, 18.Baskı, Ankara, Eylül 2013, 104.

¹²⁴ Fahrettin, Atar, "Fıkıh Usulü", 7.Baskı, İstanbul, 2008, 57.

hukuki düzenlemeleri ifade etmek üzere değişik kavramlar kullanılmıştır. Bunlar arasında “*örf*”, “*kanun*”, “*yasa*”, “*yasak*”, “*kanunname*”, “*siyaset*” ve “*kavânin-i siyaset*” kelimelerini zikredebiliriz. Bunların hepsi de aynı manayı ifade etmektedir.¹²⁵

Kanunnameler sadece Osmanlılara has bir uygulama değildir. Diğer İslam devletlerinde de görülür. Uzun Hasan ve Alaüddевle Bey kanunları ile Alemgir tarafından onay alan ceza kanunnameleri buna misal verilebilir.

Kanunların tedvin edilmesinde Divan-ı Hümayun ve nişancıların rollerinin büyük olduğu görülür. Bunların icraları neticesinde padişah kanunu tasdik ettiği görülür.

Fatih, Yavuz, II. Bayezid ve Kanuni devirlerinde kanunnamelerin vücuda geldiği görülmektedir. Hatta Bayezid ve Kanuni devri kanunnamelerinin resmi nüshaları günümüze kadar geldiğini müşahade etmekteyiz.

Kanunnamelerin tedvininin elzemi Fatih devrinde başlar. Lakin bazı kanunnamelerin tam olmadığı görülür. Bunun sebebi ise fethin tamamlanmış olmaması ve kanun tedvininde henüz özgünlüğün kazanılmış olmadığı söylenebilir. Fatih devrinde maden ve gümrük kanunları, II.Bayezid devrinde ise umumi kanunnamelerin iyi bir şekilde olduğu ve Haslar Kanunu, Hüdavendigâr Livası kanunnamesi gibi asırlarca yürürlükte kaldığı görülür. Lakin Osmanlının tabi sınırlarına ulaşamaması kanunların da tamamına ermesine engel olduğu görülür.¹²⁶

Kanunnamelerin gerekliliği kanunnamelerin önsözünde şöyle bahis konu olur, “Sultan Osmanlı kanunun düzenlenmesini buyurdu, çünkü bu kurallar dünya işlerinde başarılı olmak ve ahalinin işlerini düzene koymak için gereklidir.”¹²⁷

¹²⁵Ekrem Buğra, Ekinci, *Osmanlı Hukuku*, 1.Basım İstanbul 2008, 99.

¹²⁶ Halil İnalcık, *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, adalet*, İstanbul 2000, 31-34.

¹²⁷ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, (Çev. Ruşen Sezer), 3.Baskı, İstanbul Eylül 2003, 10.Bölüm, 76.

-İslam Hukukunda Sürgün ve Osmanlı Devleti'nde Uygulanışı-

Osmanlı kaynaklarına bakıldığında örfi hukuk terimine ilk kez Fatih döneminde rastlanıldığı görülür. XV. yüzyılda Osmanlıya bağlı olan Mısır'da yaşayanlar Osmanlılarda şer'i ve örfi diye iki hukukun icra edildiğini belirtir.¹²⁸

Tarihçi Tursun bey örfi hukuku "Bu tedbir ol mertebe olmazsa belki mücerred tavr-ı akl üzere nizâm-ı âlemi zâhir için mesela tavr-ı Cengiz Han gibi olursa sebebine izâfe ederler siyâset-i sultânî ve yasâğ-ı pâdişâhi derler ki örfümüzce ona örf derler." diye tarif etmektedir.¹²⁹ Bu tarif ışığında örfi hukuku şer'i hukukun yanı sıra padişahın irade ve fermanlarıyla oluşan hukuk diye tanımlayabiliriz. Buna "örf-i pâdişâhî", "örf-i münif-i sultânî" de denmektedir.¹³⁰

Bugün anladığımız gibi örf ve adet manasında örf¹³¹, Osmanlı Devletinde ziyade örf-i ma'ruf veya sadece âdet tabiriyle gösterilmiştir.¹³² Örfi hukukun bazı özellikleri şöyledir: Şer'i hukuka karşı hükümler getiremez, İnsani karakterdedir, değiştirilmesi mümkündür ve tüzel kişilik niteliğine yönelmez.¹³³

Osmanlı'da Tanzimat'a kadar bütün bir dalda yapılan bir kanunlaştırma ve tedvin görülmez. Oysaki Osmanlı'da kanun geleneği yaygın ve yerleşmişti. Bunun tabi farklı sebepleri olmuştur.¹³⁴

3.2. Örfi Hukukta Sürgün Cezası

Osmanlı ceza hukukunda suç konusunda dikkat çeken bir tasnif cezaların âdi ve siyasi diye ikiye ayrılmasıdır. Eski hukukumuzda siyasi suçlara "bağy"¹³⁵; siyasi suçlulara ise "buğal" veya "fiet-ibâğiye" adı verilir.

¹²⁸ M. Akif Aydın, *Osmanlı Devleti'nde Hukuk ve Adalet*, 1.Basım, sinan 2014, 16.

¹²⁹ Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-Feth*, Hazırlayan:Mertol Tulum, İstanbul 1977, 12.

¹³⁰ Aydın, 66.

¹³¹ Vehbe, Zuhayli, "El-Veciz Fi Usulu'l-Fık", Beyrut, 1990, 97.

¹³² Halil İnalçık, Bülent Arı, Selim Aslantaş, *Adalet Kitabı*, 1.Baskı, Şubat 2012, 74.

¹³³ Erol, Özbilgen, *Osmanlı Hukukunun Yapısı*, İstanbul 1985, 44-46.

¹³⁴ M. Akif Aydın, 21.

¹³⁵ Ali, Şafak, "Bağy" DİA, Ankara 1991, c. 4, 451-452.

Osmanlı ceza hukukunda suçlar genel olarak had, ta'zir, kisas-diyet diye üçe ayrılır.¹³⁶

Osmanlı ceza hukukunda sürgün ta'zir cezaları içerisinde yer alır. Sözlükte "engellemek, te'dib etmek; desteklemek, saygı göstermek manalarında karşıt anlamlı kelimelerden olan ta'zir, fıkhıta belirli cezası bulunmayan suçlara verilecek, miktarı ve uygulanması yöneticiye veya hakime bırakılmış cezaları ifade eder."¹³⁷

Diğer başka bir tanım ise ta'zir kelime anlamı olarak, *red, te'dib, hak üzere tutuklama, alıkoymak* gibi anlamlara gelmektedir. Hukuk literatüründe ise, hakkında belli bir şer'i ceza olmayan suçlardan dolayı hükümdar, padişah veya naibi tarafından uygulanan cezalara verilen addır.¹³⁸

Ta'zir cezaları ihtardan başlar idama kadar gider. Yani birden fazla cezası vardır. Belli başlı ta'zir cezaları, idam¹³⁹, sopa, hapis¹⁴⁰, para, sürgün(nefy)¹⁴¹, kürek, kalebentlik¹⁴², prangabentlik gibi cezalardır. Bunun yanında eşkıyalık, yol kesme, gibi suçlar için, şer'i hukuk en alt ceza olarak sürgün usulünü göstermektedir.¹⁴³ Bu cezalar hükümdar ve yetkili organlarca uygulanır. Diğer cezalardan farklı olarak, verilen cezaların affedilme hakkı padişah yada vekiline tanınmıştır. Sürgün cezalarında da verilen cezaların sonradan affedildiğine dair pek çok örnek bulunmaktadır. Sürgün cezaları kanunnamelerde duruma göre yer bulmuştur. Bu sebeple kanunnamelere değinmek önem arz eder.

Osmanlı kanunnamelerinde sürgün cezası ile ilgili bilgiler yeterince bulunmamaktadır. Bunlar daha çok diğer arşiv vesikalarında yer almaktadır. Bununla birlikte bazı kanunname ve siyasetnamelerde sürgün

¹³⁶ M. Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 204-208.

¹³⁷ Tuncay, Başoğlu, "Ta'zir", DİA, Ankara 2000, 16. 198.

¹³⁸ M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III*, İstanbul 1993, 427.

¹³⁹ A. Mumcu, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, Ankara 1985, 47-49.

¹⁴⁰ Ali Bardakoğlu, "Hapis", DİA., Ankara, 1997, 16, 16.

¹⁴¹ Abacı, 134-135.

¹⁴² Bardakoğlu, 63.

¹⁴³ Bardakoğlu, 63.

konusunda geçen bilgiler şöyledir: Dede Cöngi Efendi'nin Siyaset-i Şer'îye isimli eserine göre, "sürgün kızını sürgün olana nikah edeler; ahara nikah etmeyeler. Sürgün taifesi harice varup beğlikten veya gayrı yerden iş dutmak ve amel almak isterse kabul olunmaya. Ve sürgün için ahkam-ı şerife yazılmalı olıcak kağıdı padişah hazretlerine arz olunmalı."¹⁴⁴ şeklindeki ifadeler sürgünlerin statülerini belirlemektedir.

Rumeli Eyaleti kanunnamelerinde sürgünlerle ilgili olarak *"ve sürgün taifesinden her kimin tımarında mütemekkin olsalar, öşrün ana vereler."* şeklinde geçen ifadeler sürgünlerin vergilerini kime vermeleri gerektiğini belirtmektedir. Yine *"...ve şol taifedeki Rum elinden ola veya kafirden imana gele veya sürgünden gayrının müteallık ola ve sürgün arasında ola, onların sürgünüm dediğine amel olunmaya... ve sürgün subaşı benim sürgünümdirdediğine amel olunmaya. Amma Anadolu'dan gelüp liva-i mezbura akrabay-ı sürgün yine sürgün kısımandandır."* hükmü kimlerin sürgün statüsünde olacaklarını belirlemektedir.¹⁴⁵

II.Bayezid devri kanunnamesinde ferman ve emirlere uymayanların ta'zir ile cezalandırılmaları öngörülmüştür. Bu tür davranışlarda bulunanların hapsedilmesi ve sürgüne gönderilmeleri kanunnamede yer almaktadır. Yine sürülen kimselerin evlerinin değerlendirilmesi ve kiraya verilmesi kanunnamede görülmektedir. Bu *"ve sürgün olan kafirlerin evleri dahi beğliktir. Adam bulundukça kiraya verüp akçesin beğlik için zapt eyleyeler. Ve kadı ve dizdar marifetiyle hisar erlerine ve azeplere sürgün evlerinden hallü haline göre tevzi' edüp yerleşdüreler."*¹⁴⁶ şeklinde ifade edilmiştir. Devlet boşalan yerleri farklı şekillerde değerlendirme yoluna gitmiştir.

Yavuz Sultan Selim Kanunnamesinde bir mahalle veya kasabadan sürgünle ilgili şu hüküm bulunmaktadır: *"ve dahi bie kimesneyi mahallesi veya karyesi cemaati hırsuzdır ve kahbedür deyu şikayet edüp bize gerekmez deyu red*

¹⁴⁴ Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri, IV, 294.

¹⁴⁵ Akgündüz, III, 467.

¹⁴⁶ Akgündüz, c.II, 16-17, 372.

etseler, vakıa müttehem ise, dahi beyne'n-nâs malum ola, mahallesinden ve karyesinden nefy edeler. Eğer mahalle kabul etmezseşehirden süreler."¹⁴⁷

Osmanlı ceza hukukunda sürgün cezasının süreleri tam olarak belirtilmemiştir. Ama namusa karşı cereyan eden suçlarda verilecek sürgün cezasının müddeti bir yıl sürü ile sınırlandırıldığı görülür. Yani sürgün cezasının süresi bir yıldan fazla veya az olabilmektedir. Gelecek bir bölümümüzde ferdi sürgünlere ayrıntılı olarak yer verilecektir.

3.2.1. I.Selim Kanunnamesi

Yaşar Yücel bu kanunnamede şunları sarf eder, "Kanunname-i Sultan Selim, Kanunname-i Osmanî diye bilinmektedir. Bu kanunnamenin çok sayıda fasıllardan ve 169 maddeden meydana geldiğini görüyoruz. İlk üç fasılda cezaî hükümleri, sonraki fasıllarda ise, reâyadan alınan resimle, öşür, resm-i ağnâm, resm-i otlak, resm-i kışlak, yörük, resm-i gevvâre, resm-i arûsâne, resm-i duhân, tımarlar, rûsûmât-ı şer'îye ve ihtisâb hükümlerini tanzim etmektedir. Dikkatimizi çeken husus, bu kanunnamenin çok az değişikliklerle II. Bâyezid Kanunnamesi'nin genişletilmiş şekli olması ve fasıl tertibi açısından da Kanunî'ye ait ilk dönem kanunlara benzemesidir. Yavuz dönemi kanunnamesinde cezaların biraz ağırlaştığı anlaşılmaktadır. Elimizde dört nüshası bulunmaktadır."¹⁴⁸

Yavuz Sultan Selim Kanunnamesinde bir mahalle veya kasabadan sürgünle ilgili şu hüküm bulunmaktadır, " ve dahi bie kimesneyi mahallesi veya karyesi cemaati hırsuzdır ve kahbedür deyu şikayet edüp bize gerekmez deyu red etseler, vakıa müttehem ise, dahi beyne'n-nâs malum ola, mahallesinden ve karyesinden nefy edeler. Eğer mahalle kabul etmezseşehirden süreler."¹⁴⁹

¹⁴⁷M. Akman, *Osmanlı Devletinde Ceza Yargılaması*, İstanbul 2004, 52-53.

¹⁴⁸ Yaşar Yücel; Selami Puhala, *I. Selim Kanunnameleri (1512-1520)*, Ankara 1995, 20.

¹⁴⁹ M. Akman, *Osmanlı Devletinde Ceza Yargılaması*, İstanbul 2004, 52-53.

3.2.2. Fatih Kanunnamesi

Fatih döneminde hazırlanan iki kanun mevcuttur. Bunların ilki Teşkilat Kanunnamesi'dir. İkincisi ise ceza hukuku da dahil, çeşitli alanlarda düzenlemeler yapan umumi kanunnamedir. Bu ikinci kanunnamenin ilk bölümü ceza kanunudur. Burada yer alan hükümler üç fasıl halinde düzenlenmiştir. İlk fasılda zina ve benzeri ahlaki suçlara, ikinci fasılda sövme, dövme ve katl suçlarına, üçüncü fasılda ise içki içme, hırsızlık ve iftira suçlarına yer verilmiştir.¹⁵⁰

3.2.3. II. Bayezid Kanunnamesi

Mehmet Akman bu kanunname konusunda şunları dile getirir: *"Konya Koyunoğlu Yazmaları arasında bulunan Kanunname üç babdır: Birinci bab, dört fasıl halinde cinâyetlerin cezalarını; ikinci bab, altı fasıl halinde sipahi ve re'âyâ münasebetlerini; üçüncü bab ise altı fasıl halinde kefare, eflaklar ve yürükler gibi re'âyâyâ ait ahoâli tanzim etmektedir. Yavuz'un kanununa göre kısadır ve sadece faksimilesi yayınlanmıştır. Tipik bir Osmanlı Kanunu olan bu kanunname, devrindeki hususi kanunların anayasası durumundadır. O dönemde hazırlanan Hüdâvendigâr Kanunnamesi ve Anadolu, Karaman ve Rum Eyaletine ait Kanunnameler incelenirse mesele daha iyi anlaşılır."*¹⁵¹

Bu kanunname Fatih dönemiyle benzerlik gösterir. Önemli bir farklılık, dördüncü bir fasıl eklenerek siyaset cezalarının bu fasılda düzenlenmesidir. Fatih kanunnamesinde bu fasıldaki hükümler bulunmamaktadır.¹⁵²

II. Bayezid devri kanunnamesinde ferman ve emirlere uymayanların ta'zir ile cezalandırılmaları öngörülmüştür. Bu tür davranışlarda bulunanların hapsedilmesi ve sürgüne gönderilmeleri kanunnamede yer almaktadır. Yine sürülen kimselerin evlerinin değerlendirilmesi ve kiraya verilmesi kanunnamede görülmektedir. Bu *"ve sürgün olan kafirlerin evleri*

¹⁵⁰ Ziya Nur Aksu, *Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1994, 1, 127-169.

¹⁵¹ Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1453-1575)*, çev: Nilüfer Epçeli, İstanbul 2011, c.2, 40.

¹⁵² Akgündüz, *Kanunnameler*, 2, 42-45.

dahi beğliktir. Adam bulundukça kiraya verüp akçesin beğlik için zapt eyleyeler. Ve kadı ve dizdar marifetiyle hisar erlerine ve azeplere sürgün evlerinden hallü haline göre tevzi' edüp yerleşdüreler."¹⁵³ şeklinde ifade edilmiştir. Devlet boşalan yerleri farklı şekillerde değerlendirme yoluna gitmiştir.

3.2.4. I. Süleyman Dönemi Kanunnameleri

Bu dönemde iki kanunname hazırlanmıştır. Bu kanunnamelerde dört fasıl ceza hükümlerine ayrılmıştır. Önceki kanunnamelerde olduğu gibi bunda da, ilk üç fasıl aynıdır. Diğerlerinden farklı olarak bu kanunnamelerde yer alan dördüncü fasılda rüşvet, yankesicilik gibi suçlar düzenlenmiştir.¹⁵⁴

3.3. Şer'i Hukukun Temel Kaynakları

Osmanlı devleti hukuk olarak İslam hukukunu da yürürlüğe koyması ve uygulaması ilmi çalışmalara yansımıştır. Bu nedenle ilimsel çalışmalar ağırlıklı olarak İslam fıkıhı sahasında yoğunluk kazandığı görülür. Osmanlı bilginleri bunun yanında akli ilimlere de eğilmişlerdir. Devletin gelişimi ile derin ve zengin bir fıkıh külliyyatının geliştiği gözden kaçmamaktadır. Oluşan bu zengin fıkıh eserleri Hanefi fakihlerince ele alındığı ve meşhur olunan külliyyattır. Bu fıkıh külliyyatı Osmanlının ana ya da etki kaynakları arasında görülmüştür.

Osmanlı devleti hukukuna etki ya da doğrudan kaynaklık eden eserleri şöyle sıralamak mümkündür.

3.4.1. Fıkıh kitapları

Osmanlı alim ve fakihleri için temel kaynak niteliğinde sayılan usul eserleri; "Hanefi hukukçularından Ebu Zeyd ed-Debusi'nin (430/1039) Takvimü'l-edille'si, Fahrulislam el-Pezdevi'nin (482/1089) Kenzii'l-vusül'ü, Serahsi'nin (483/1090) Usülü's-Serahsi'si, Habbazi'nin, (691/1292) el-Muğni'si, Hafızuddin Ebü'l-Berekat en-Nesefi'nin (710/1310) Menarü'l-

¹⁵³ Akgündüz, c.II, 16-17, 372.

¹⁵⁴ Ali, Bektan, *Kanuni Devri Gizli Tarihi*, 1.Baskı 2012, 191-192.

-İslam Hukukunda Sürgün ve Osmanlı Devleti'nde Uygulanışı-

Envar'ı, Sadruşşeria'nın (747/1346) et-Tenkîh ve şerhi et- Tavdih'i; Şafii fakihlerinden İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin (487/1094) el-Burhan'ı, İmam Gazzalî'nin (505/1111) el-Mustasfa'sı ve Maliki mezhebinden de İbnü'l-Hacib'in (646/1248) Muhtasarü'lMünteha'sı" şeklinde sıraya konulabilir.¹⁵⁵

Ebü Hanife ve öğrencileri ilk sırada olmak üzere Hanefi mezhebinin görüşlerini cem eden ve bablar halinde düzenlenen eserlerin başında muhtasar türü kitaplar gelmektedir. "Tahavi (321/933) başta olmak üzere Kerhi (340/951), Hakim eş-Şehid (344/955) ve Kuduri (423/1037) gibi birçok Hanefi fakihi ve müctehidi bu tür eserler yazmışlardır. Hanefi mezhebinde bu muhtasarların her biri özellikle de Kuduri'nin el-Muhtasar'ı, daha çok rağbet görmüş ve yeni çalışmalara zemin hazırlamıştır. Nitekim sonraki dönemlerde mezhepte muteber metinler olarak bilinen eserler, ya doğrudan ya da dolaylı olarak, başta Kuduri'nin el-Muhtasar'ı olmak üzere anılan bu muhtasarlara dayanmaktadır. Hicri VII. asrın sonları ile VIII. asrın başlarında Mevsîlî (683/1284), Burhanuşşeria (693/1293), İbnü's-Saati (694/1285) ve Ebü'l-Berekat en-Nesefî'den (710/1310) oluşan dört hukukçu tarafından yazılan sırasıyla el-Muhtar; el- Vikaye, Mecma'u'l- bahreyn ve Kenzü'd-dekaik adlı furu kitapları, Hanefi fakihleri arasında muun-i erbaa/dört temel metin, bu metinlerden el- Vikaye ve Kenzü'd-dekaik da Muhtasarü'l-Kuduri ile selase/üç temel metin olarak meşhur olmuşlardır. Hepsi birlikte Merğînânî'nin el-Hidaye'si ile mutun-i sitte/altı temel metin'i oluşturlar."¹⁵⁶

Bualtı kaynak, Hanefi fakihleri ve Osmanlı alim ve yöneticileri nazarında kanun gibi görülmüş, bunlara zıt fetva verilmesi ise kerih

¹⁵⁵ Ahmet Özel, *Hanefi Fıkıh Alimleri*, Ankara, 1990, 69.

¹⁵⁶ Özel, 70.

görülmüştür.¹⁵⁷ Osmanlıda furu etütleri özel olarak bu altı metin çevresinde ele alındığı görülür.¹⁵⁸

3.4.2. Fetva Mecmuaları

Osmanlı hukuk fakihleri ağırlıklı olarak kaynak aldıkları kitapların şunlar olduğu görülür. “*el-Hulâsa, Kâdihân, et-Tatarhaniyye ve el-Bezaziyye.*”

“*Asıl adı el-Fetava'l-Hâniyye olan ve daha ziyade Fetava Kadihan ya da sadece Kadihan diye tanınan eser, Fahrüddin Hasan b. Mansur el-Uzcendi el-Fergani'ye (592/ 1196) aittir. Mezhebin ilk üç imamına yer verilmesinden dolayı Osmanlı alimleri nezdinde büyük bir itibar görmüş olan Kadihan, Bedreddin Simavi tarafından Camiu.' l-Feteva adlı eserinde esas alınmış, Ahizade Yusuf b. Cüneyd tarafından ihtisar edilmiş ve Osmanlı'nın ünlü hukukçusu ve şeyhülislâmı Ebussuud Efendi tarafından da kanunname niteliğindeki Ma'rûzat adlı hukuk mecmuasının başvuru kaynaklarından biri yapılmıştır. Hatta Ebussuud Efendi zaman zaman “(...) Kadihan'ın ibaresi budur ki, bi ayniha nakl olundu” dediği nakledilir. Osmanlı alimlerinden Kadihan'ı ihtisar eden Ahizade, eserinin girişinde, hem talebelerin ve hem de başkalarının kolayca meselelere ulaşmalarını sağlamak amacıyla el-Fetava'l-Haniyye'deki dağınık meseleleri bir araya getirdiğini ve bunu Sultan II. Bayezid'e ithaf ettiğini belirtmektedir.*”¹⁵⁹

“*El-Bezzaziyye, Hafızuddin Muhammed b. Muhammed el-Kerderi el-Bezzazi'ye (827/1423) ait olup, müellif Anadolu'ya gelmeden önce (812/1409) kaleme almıştır. Bezzazi'nin Ebu Hanife ve talebeleri başta olmak üzere daha sonraki Hanefi alimlerinin verdiği fetvaları derlediği, değerlendirme ve tercihlerde bulunduğu eser, Osmanlı hukukçularından Şeyh Bedreddin Simavi tarafından Camiu'l-Feteva adlı eserinde esas alınmış ve daha sonra kaleme alınan bir çok çalışmaya kaynak olmuştur. Ebussuud Efendi, niçin önemli meseleleri ihtiva eden bir eser yazmadığına ilişkin bir soruya Bezzaziyye varken böyle bir şeyden haya*

¹⁵⁷ Ahmed, Akgündüz, *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuk Külliyyatı*, Diyarbakır, 1986, 77.

¹⁵⁸ Subhi Mahmasani, *İslam Hukuku'nun Tedvini*, trc: İ. Kafi Dönmez, *MÜİFD*, 1985, sy.3, 321.

¹⁵⁹ Ahmed, Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, İstanbul 1990, IV, 32-59.

ederim" diye cevap vermiştir.*El-Bezzaziyye* ihtasar ve tercüme edilmiştir. Yazılan diğer furu-ı fıkıh eserleri şöyle sıralanabilir; "II.Murat döneminde Devletoğlu Yusuf Balıkesiri'ye ait olan *Vikaye Tercümesi*. Şeyh Bedrettin'in (823/1420) *Letaifu'l-İşarat ve Camiu'l-Fusuleyn*, Molla Hüsrev'in, önemli furu eseri olan *Düreru'l-Hukkanu fi Şerhi Gureri'l-ahkam'dır*." Hanefi fıkına ait olan ve Dürer diye meşhur olan eser bütün Osmanlı eğitim sisteminde ders kitabı olarak okutulmuş, ve çoğu hukuk alanlarında ana başvuru kaynağı olarak görülmüştür.¹⁶⁰

Bunların dışında farklı eserlerin de mevcut olduğu görülür. Osmanlıda muhteşem bir fıkıh külliyyatı vücuda gelmiş ve halefleri olan diğer devletlere de bu eserler taşınmıştır. Nihai olarak İslam medeniyeti oluşumunda bu kaynakların etkisi de göz ardı edilmemektedir.

3.4. Tanzimat Dönemi Osmanlı Hukuku Ve Sürgün Cezası

Tanzimat dönemine kadar Osmanlının, İslam hukukunu uygulama alanına aktif olarak sunduğu görülür. Tanzimat sonrasında ise batı kaynaklı etki alanı doğrultusunda hukuk alanında değişikliklerin meydana geldiği görülür. Bu vesile ile nizamiye mahkemeleri adı ile yeni mahkemelerin açıldı. Bu mahkemelere paralel olarak batı hukuku sitemine uygun düzenlemeler ve önemli kanunlar vücuda geldiği görülür. Bu kanunların Osmanlı hukukunun Tanzimat'tan önceki genel özelliğini koruduğu söylenebilir.

Tanzimat döneminde kanunların vücuda getirilmesi kesintiye uğramadığı görülür. Bu Kanun çalışmaları kaynakları bakımından incelenmeye değerdir. Bu dönemdeki kanunların kaynaklarına baktığımızda üç kısma ayırmak mümkündür. Bunlar, *Karma özellikli kanunlar, iktibas edilenler ve milli (dini) kanunlar*. Bu kanunların vücuda gelmesinde büyük oranda klasik dönem yapısını koruduğu dile getirilebilir. Karma nitelikli kanunlara 1858 tarihli Ceza Kanunnamesi örnek verilebilir. Bu kanun Tanzimat devri değişim havasını görebilmek açısından önemlidir. *Usul-i*

¹⁶⁰ Akgündüz, Kanunnameler, 1, 6.

Muhakemat-ı Cezaiyye (1878) kanunu da Fransız hukuk sisteminden iktibas edilen kanuna misal verilebilir.¹⁶¹

Ayrıca 1840 ve 1851 tarihli Ceza Kanunları da bu dönemde oluşturulan kanunlardır.

Yukarıda değindiğimiz kanunlardan üç önemli ceza kanununa gelecek bölümlerimizde ayrı başlıklar altında değineceğiz.

Men-i İrtikaba dair cezaname layihası çıkan kanunlardır. Bu nizamnamede sürgün konusuna baktığımızda özellikle rüşvet suçu önemle işlenmiştir.1-18 arası maddeler bununla ilgilidir. Sürgünle ilgili madde şöyledir:”Buna göre, rüşveti doğrudan veya adamları vasıtasıyla alan şahıs, hangi sınıf, millet ve rütbeye mensup olursa olsun almış olduğu rüşvet kendisinden bir misli olarak alınıp, mansıp, memuriyet ve rütbesinden çıkarılarak maaşı kesilecek eğer bu suçu ilk defa işlemiş ise bir sene hapis veya iki sene müddetle sürgün cezasına çarptırılacaktır.” (1.Madde).¹⁶²

Tanzimat dönemi sürgün olgusuna iskan bağlamında baktığımızda iskanların bazı sebepleri olduğu görülür. Orta Anadolu’daki iskan sebeplerine göz attığımızda durum şöyledir.

Tanzimat ile genel bir toparlanma ve merkezi bir disiplin usulü amaçlandığı görülür. Bu disiplin konar göçer olan aşiretler üzerinde de oluşturulmak istenmiştir. bu sebeple de reformlar yapılmıştır. Konar göçerler vergilere, asker yapmaya ve bunların düzenli işleyişi ve verimi için nüfus sayımlarına dahil edilmesi hedeflenmiştir.¹⁶³ Bu yeni düzenlemeler iyi yankı da uyandırıyor denilemez. Bazı bölge ve kesimlerden tepkiler yükseldiği görülür. Bu da düzenlemeleri sekteye uğratmaktaydı.¹⁶⁴

¹⁶¹ Mehmet Gayretli, 1858 Ceza Kanunun Kaynağı Üzerindeki Tartışmalar ve Bu Kanuna ait Taslak Metnin Bir Kısmıyla İlgili Değerlendirmeler, 1.

¹⁶²*Takvim-i Vekayi*, defa 519, (14 C 1271/4.3.1855).

¹⁶³ Musa, Çadırcı, “Tanzimat’ın Uygulanışı ve Karşılaşılan Güçlükler”, Mustafa Reşit Paşa ve Dönemi’, Semineri, (Ankara 13 Mart 1985), Bildiriler, Ankara 1987, 97.

¹⁶⁴ Abdullah, Saydam, *Orta Anadolu’da Aşiretlerin İskanı*-(1839-1853), Samsun 1993, 235.

-İslam Hukukunda Sürgün ve Osmanlı Devleti'nde Uygulanışı-

Tüm bu sebeplerden ötürü asayişin sağlanması ön plana çıktığı görülür. Hem XVII. ve XVIII. yüzyıllarda vuku bulan asayiş meselesi ile devletin otoritesinde zayıflama olmuştu. Bunun neticesinde ise konar göçerlerden kaynaklanan şekavetler de artmıştı. Örneğin Orta Anadolu'nun en önemli aşireti dahi Tanzimat'ın ilk yıllarında eşkıyalık yapmaktaydı. Hatta vergi ve askere alımlar için görevlendirilen Osman Paşa katledilmiş çevrelerine zarar vermişlerdir.¹⁶⁵

Diğer taraftan eşkıyalık yapan, yol kesen, nizama aykırı davranan diğer aşiretleri şöyle sıralayabiliriz; Rışvanlı, Harameyn, Boynuincelu, Çelikanlı, Cihanbeyli, Kuzugüdenli, Şeyh Benli, Türkanlı. Bu aşiretler Orta Anadolu'da Ankara, Yozgat, Kırşehir, Nevşehir, Çorum, Konya, Sivas ve Yozgat tarafında bulunuyorlardı. Durum böyle olunca aşiretlerin iskanı ve kontrolü elzem hale gelmişti. Diğer taraftan konar göçerlerden vergi toplanması için de düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin 1840 yılında aşiretler Meclis-i Vala'da alınan karar ile arazi ve mülklerinin tespit edilip tahammül ve durumlarına göre vergilerinin alınması karar bağlanmıştır. Ama yine de karara rağmen vergi toplamada sorunlar yaşanmıştır. Bunun sonucunda Avşar Beylerinden Çerkez Bey halktan topladığı 1700 kese akçe vergiyi hazineye teslim etmemiş, ergiyi almak için de Maraşlı Osman Paşa görevli tayin edilmiştir. Sonuç olarak Maraşlı Osman'ın karışıklık sonucunda katledildiği görülür.¹⁶⁶

Aşiret iskanı aşamasında askere alma yönünden sıkıntıların olduğunu dile getirmiştik. Osmanlı devlet adamları da askeri düzenlemeler üzerinde sıkça duruyorlardı. Örneğin II. Mahmut yeniçeri ocağını kaldırmıştı. Askerde kalması süresi 1844'ten sonra beş yıl olarak belirlendi. Bunların ise halka zor geldiği görülmüyordu. Bu ise bazı kesimleri ayağa kaldırmaktaydı.¹⁶⁷

¹⁶⁵ Saydam, 236.

¹⁶⁶ Saydam, 240-241.

¹⁶⁷ Çadircı, 315.

Osmanlı klasik dönemde nüfus sayımı yapılmadığı görülür. Fakat yeni feth edilen yerlerin ve diğer ülke topraklarının otuz yılda bir tahriri yapıldığı görülür. 168

O dönemde yapılacak nüfus sayımların sağlıklı olması için temettuat defterlerinin oluşturulduğu görülür. Ahalinin gelirlerinin kayıt altına alınması, buna göre de adil bir vergi usulünün belirlenmesi için tahrir yapılmasına 1845'te karar verildiği görülür. Sonunda da Ülkenin büyük bir bölümünde temettuat tahrirleri yapıldı. Bu durum aşiretlerin iskanını zorunlu kılmıştır. Diğer taraftan tarım politikası paralelinde verimli toprakların faali ve bölgelerin şenlendirilmesi için de iskanların yapıldığı da görülür. 169

Kırıntılı Lek ve Hacılar aşiretlerinin de silah edilip, Kozan Kazası'na sürgün edildiğini görmekteyiz. Bazıları da dağılıp sürgün edilmişlerdir. 170

Tanzimat döneminde yapılan bazı iskanlar ve bu iskan sonucunda oluşan bazı yerler şöyle olduğu görülür: Payas, Amik Ovası'nın iskanı, Avşarların iskanı Kürt Dağı'nın iskanı, Kars-ı Zülkadriye Kazası, Hassa Kazası'nın kurulması ve İzziye Kazası. 171

Konar göçerlerin iskanından sonra verimli ve sağlam bir denetimin olmadığını görmekteyiz. Bazı tavizlerin verilmesinde Kırım savaşının da patlak vermesi önemli rol oynamıştır. Sonuç olarak 1839-1853 yıllarında 35-40 bin kadar konar göçerin orta Anadolu'ya yerleştirildiğini kaynaklarda görmekteyiz. 172

¹⁶⁸ Cem, Behar, "Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu", *Tarihi İstatistikler Dizisi*, Hazırlayan:Şevket Pamuk, 2, Ankara, Mayıs 1996,1-59.

¹⁶⁹ Saydam, 242.

¹⁷⁰ Halaçoğlu, Fırka-i Islahiye, 17.

¹⁷¹ Halaçoğlu, Yusuf, "Fırka-i Islahiye ve Yapmış olduğu İskan", *Tarih Dergisi*, sayı 27, İstanbul 1973,3-20.

¹⁷² Saydam, "Reform ve Engeller:Tanzimat Dönemi'nde Aşiretlerin Yol Açtıkları Asayiş Problemleri", *Yeni Türkiye Osmanlı Osmanlı Özel Sayısı*, 5, Ankara 1999, 181-186.

-İslam Hukukunda Sürgün ve Osmanlı Devleti'nde Uygulanışı-

Tanzimat'ın, Osmanlıya biraz aydınlık ve düzen verdiği görülür. Düzenin sağlanmasına katkı sağlamıştır. Fakat bunun yanında bu aydınlanma devam ederken bazı kesimlerin de siyasete muhalefet ettiği göze çarpar. Örneğin Genç Osmanlılar Cemiyeti.¹⁷³ Burada dikkat çektiğimiz husus, muhalefet adı altında yapılan kargaşa hatta darbe teşebbüsü sebebiyle bazı sürgünlerin vuku bulmasıdır.

II.Abdülhamid, darbe teşebbüsünde bulunan yetmiş sekiz kişiyi sürgüne gönderdiği görülür.¹⁷⁴ Padişah bunu yapmakla kendisine karşı oluşan muhalefeti yıkmak ve kargaşa ayaklanmaları önlemek amacıyla olduğu göze çarpar. Böylece o dönemde şaki grupların oluşması ve yayılmasının engellendiği açıktır.¹⁷⁵

II.Abdülhamid dönemi sürgünleri devam etmiştir. Divan-ı Harb'lerde yapılan yargılamalar sonucunda da sürgünler vuku bulmuştur. Çünkü devletin zarar görmemesi için bu sürgünlerin kaçınılmaz olduğu görülür. Sürgünlere gittikleri yerlerde problem yaşamamaları için bazı görevlerle vazifelendirildikleri görülür. Görev verilenlerde devlete bağlılıklarında süreklilik hedeflenmiştir.¹⁷⁶ Bu dönemde yapılan sürgünlerin özellikle sıradan kişiler olmadıkları, saltanat karşısı bürokratlar, askerler ve aydın kişiler olduğudur.

XIX. yüzyılın ortalarından itibaren, mürtedlerin cezasında değişiklik olduğu görülür. Bunlara verilen idam cezası ilga edilmiş bunun yerine hapis ve sürgünler icra edilmiştir.¹⁷⁷

Bunlar bağlamında biz aşağıda üç ceza kanunu üzerinde duracağız.

¹⁷³ Salih, Özkan, "Niğdeye Yapılan Sürgünler", *Bilig Dergisi*, sayı:36, Kış 2016, 189.

¹⁷⁴ Bernard, Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara 2004, 172.

¹⁷⁵ Enver Ziya, Karal, *Osmanlı Tarihi*, 4, Ankara 1999, 299-310.

¹⁷⁶ Ahmet, Uçar, *Siyasi Sürgünler Milli Mücaleden 12 Mart'a*, 1.Baskı, 2006, 15.

¹⁷⁷ Ejder, Okumuş, "Osmanlı Şibih-Laik Tanzimat Devleti'nin Oluşumunda Hukuk Alanında Kendini Gösteren Laikleşmenin Belirtileri", *İslami Araştırmalar Dergisi*, Yıl 2006, 1, sayı:19, 171-191.

3.4.1. 1256(1840) Tarihli Ceza Kanunu

Tanzim kelimesinin çoğulu olan Tanzimat, döneminin adıyla uygun olarak en aktif olduğu alan kanun vücuda getirme alanı olmuştur. Tanzimat döneminin 1840 ceza kanunnamesi Tanzimat Fermanı'nda belirtilen hususları teyit ve pekiştirir nitelikte olduğu görülür. Ayrıca bu kanun Osmanlı Devleti'ndeki bütün vatandaşları ayrıcalıksız olarak kapsamına alması bakımından ilk olduğu görülür. Kanun, bir mukaddime ve hatime, on üç kısımda kırk madde ve padişahın kanuna dair efkarlarını sunan hatt-ı hümayundan oluştuğu görülür.

Yukarıdaki ceza kanunu bilhassa katl cezasını gerektirecek fiilleri kısmış ve bu cezanın icra edilmesi padişahın iradesine bağlamıştır. Devlet memurlarının suçlarına bir bir vurgu yapılmış ve kanuna rabt edilmiştir. Aynı zamanda hakime cezayı eksiltme ve arttırma iradesi de verilmemiş. Şer'i ve örfi cürümlerin bir araya getirildiği ve sadece ta'zir cezalarının düzene sokulduğu görülür. Kanunda şer'i hukuka zıt bir hüküm olmadığı görülür. Kanunu ayırıcı ve ehemmiyetli kılan hususlardan biri de *kanun önünde eşitlik* ve *suçların kanuniliği* gibi iki önemli ilkeyi hukuka kazandırmasıdır.¹⁷⁸

Bu kanunun dördüncü faslında bir fiili irtikap eden şahsa son aşama olarak sürgün cezasının verileceği belirtilmektedir.¹⁷⁹

1840 Tarihli Ceza kanunu, Tanzimat'ın hedeflediği toplum özelliğini yansıtan hukuk anlayışı ve halihazırda var olan hukuk normlarını ileri bir yapıda sistemli hale getirmek niyetiyle yürürlüğe konduğu belirtilmiştir. Genel gaye Osmanlı tebaasını tek bir hukuka tabi kılmaktı. Kanun bir takım eksiklikler barındırsa da Tanzimat Fermanı'nın genel gayesini taşıyan ilk düzenleme olması ve sonra çıkacak kanunlara yol göstermesi açısından önem arz ettiği ortadadır.

¹⁷⁸ Rabia Beyza Candan, *1840 Tarihli Ceza Kanunname-i Hümayunu İncelemesi*, 63-80.

¹⁷⁹ Mustafa, Şentop, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku*, 1.Baskı, İstanbul, 2004, 30.

3.4.2. 1267 (1851) Tarihli Kanun-ı Cedid

Meclis-i Ahkam-ı Adliye eliyle tedvin edilen kanun 15 Rebiülahir 1267 yılında ilan edilmiştir. Kanun üç fasıl ve kırk üç maddeden oluştuğu görülür. Birinci fasılda insana karşı işlenen suçlar ve devlet nizamına dair vuku bulan suçlar kaydedilmiştir. İkinci fasılda ve üçüncü fasılda ise mal, can ve namusa ırza kast edilerek işlenen suçlara yer verilmiştir.¹⁸⁰

1267(1851) tarihli kanunun bir takım ilkleri içerisinde taşıdığı gözden kaçmaz. Bunlar, kız kaçırma, sarkıntılık, sarhoşluk, kumarbazlık gibi suç çeşitlerine karşı düzenlemelerin yapılması, iştirak ile ilgili hükümlerin yer alması ve *kamu davası anlayışının* Türk hukukunda yerini almasıdır.¹⁸¹

Bu yeni kanun, “*cemiyet için tehlikeli sayılan kimselere*” müteallik tedbirleri ve hukukçuların sürekli tartıştığı “*müddetsiz hükm*” usulünü yansıtan hükümlerde içerir.¹⁸² Bu kanun da Tanzimat Fermanı'nın gayesini taşır. Osmanlının hedeflediği toplum anlayışına yol alma konusuna hukukilik kazandırmasına vesile olması açısından önemlidir. Aynı zamanda kanun geleneğini sürdürmüştür. Bu yeni kanun ihtiyaçlara tamamen karşılık veremediği, farklı bir anlayış getirmediği ve bünyesinde eksiklikler barındırdığı açıktır. 28 Zilhicce 1274 yılında yürürlükten kaldırıldığı görülür.

3.4.3. 1274(1858) Tarihli Ceza Kanunu

1858 yılında yürürlüğe giren ve bir takım dönüşümlerle devletin sonuna kadar yürürlükte kalan, Meclis-i Vala-ı Ahkam-ı Adliye tarafından ele alınan bu kanun üç kısım ve 43 maddeden meydana gelmiştir. Birinci kısımda insan karşı işlenen suçlar ile devlete karlı işlenen suçlar düzenlenmiştir. İkinci ve üçüncü kısımlarda ise can, mal ve ırza tasaddi eden suçlar yer almıştır. 1858 tarihli kanun kendisinden önceki iki kanundan biraz çeşitlilik

¹⁸⁰ Musa, Gümüş, *Osmanlı Devleti'nde Kanunlaştırma Hareketleri, İdeolojisi ve Kurumları*, 170.

¹⁸¹ Gülnihal, Bozkurt, “*Tanzimat ve Hukuk*”, *Tanzimat'ın 150.Yıldönümü Uluslararası sempozyumu*, (31 Ekim-3 Kasım 1989), Ankara 1994, 100.

¹⁸² Mustafa, Şentop, “*Tanzimat Dönemi Kanunlaştırma Faaliyetleri Literatürü*”, *Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 3, sayı:5, İstanbul 2005, 653.

arz eder. Diğerleri büyük oranla gelenek dönemine uygun iken 1858 tarihli kanun batı menşeli kanunlardan, bilhassa Fransız ceza kanunundan hatıra değer ölçüde istifade ettiği görülür.

“Bu kanunun kaynakları, bununla ilgili ilk olarak kanunun tutanağında bazı bilgiler mevcuttur. Mazbataya göre, rüşvet ve zimmet suçları hususunda 1855 tarihinde hazırlanan 30 maddelik *“Men-i İrtikâp Kanunnamesi”* nin bazı bölümleri düzeltme ve tashihlerle kanun metnine alınmıştır. 1840 ve 1851 tarihli ceza kanunları da bu kanunun kaynakları arasındadır. Kanun tasarısı hazırlandıktan sonra görüşleri alınmak üzere gönderilen ilgili makamlardan biri olan şeyhülislamlığın görüş ve tetkikleri de nazara alınmış ve gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Bu bilgilerle birlikte 1810 tarihli Fransız ceza kanununun, bu kanunun esas kaynağı olduğunda neredeyse ittifak vardır.”¹⁸³

Bu kanun bir öncekilere göre bir takım suçların cezalarına düzenlemeler getirmiştir. 1858 ceza kanunnamesinde tecavüze ilişkin düzenleme konusuna göz atıldığında şu durumlar mevcuttur. Tecavüz suçlarının bir çoğu, genellikle adam kaçırma, darb, hatta soygun suçlarıyla birleşmektedir. Tecavüz suçlarına genellikle 3 yıl kürek ve sürgün cezaları verildiğini görmekteyiz. Ancak, bu suç adam öldürme, eşkıyalık gibi suçlarla birleştiğinde ölüm cezası veya 15 yıla varan kürek cezası gibi ağır cezalar da verilmiştir. Şayet, suç devlet adamları tarafından vuku bulursa görevden el çektirme cezası verilmesi kaçınılmaz olmaktadır. Bazen bu cezaların yanında sanığın teşhir edildiğine de rastlanır. Özellikle yüz kızartıcı suç işleyenler, halka ibret vermesi için teşhir edilir.¹⁸⁴

Kanun tekniği bakımından 1840 tarihli kanuna benzer ifade üslupları da hemen hemen aynıdır. Kanun-ı Cedid’de sadece ta’zir cezalarını tanzim ettiğini can, mal ve ırzın korunması ile ilgili olan had ve kısas cezalarına ait

¹⁸³Mehmet Gayretli, 1858 Osmanlı Ceza Kanununun Kaynağı Üzerindeki Tartışmalar Ve Bu Kanuna Ait Taslak Metnin Bir Kısmıyla İlgili Değerlendirmeler, 1-2.

¹⁸⁴Ekrem, Buğra Ekinci, Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk, 1. Baskı, İstanbul 2008, 343.

-İslam Hukukunda Sürgün ve Osmanlı Devleti'nde Uygulanışı-

şer'i hükümlerin, zamanın değişmesi ile değişmeyen ve sarsılmayan hükümler olduğunu mukaddimde açıkça belirtmiştir. Ayrıca hem kısas cezalarına hem de had cezalarına metin aralarında kısaca atıfta bulunulmuştur. Bu iki konu, fıkıh kitaplarına bırakıldığından konuyu yakından bilmeyen batılı hukukçular gayri ilmi tenkitlerde bulunmuşlardır.

1858 yılında ilan edilen ceza kanunu 1926 yılında yürürlükten kaldırılmıştır. Çünkü bu yılda 756 sayılı Türk Ceza Kanunu yürürlüğe girmiş ve Cumhuriyet dönemi başlamıştır.

III. BÖLÜM
OSMANLI DEVLETİNDE SÜRGÜN CEZASI UYGULAMALARI

1. SUÇ TÜRLERİNE GÖRE SÜRGÜN CEZALARI

1.1. Adi Suçlara Verilen Sürgün Cezaları

1.1.1. Kız Kaçırma

Osmanlı ceza hukukunda kız kaçırma türündeki suçlar için belirlenen cezalar, had ve ta'zir cezaları içerisinde yer alır. Arşiv belgelerine baktığımızda, kız kaçırma gibi suçlara çoğunlukla ta'zir suçları uygulandığı görülür.

Cinayet suçu cetvellerinde kız kaçırma suçu farklı isimlerle geçer. Bunlar; *“Kız kaçırmak, kız sürmek, kız sürüklemek, kız kaldırmak, karı kaldırmak.”*¹⁸⁵

1858 ceza kanununda suçlar; “cinayet, cünha ve kabahat olarak üçe ayrılmıştır. Bu tasnif, suçların ceza süresi ve türüne göre şekillenmiştir. Cünha kapsamındaki suçlar için hapis, sürgün, memuriyetten uzaklaştırma ve para cezaları öngörülmüştür. Hapis cezasının müddeti, suçlunun hapse girişinden itibaren yirmi dört saatten başlayarak en fazla üç senedir. Suçlu, bulunduğu yerden bir başka bölgeye, üç aydan üç seneye kadar sürgün edilmelidir. Yani bu tasnife göre, örneğin bir hırsızlık suçu, işlenme şekline

¹⁸⁵ BOA, İ.DUİT 78/31.

göre cinayet veya cünha olabilmektedir. Bir veya birden fazla kişiyle girişilen silahlı bir hane soygunu cinayet kapsamındayken, bir kişinin gündüz vakti boş bir haneden bir şeyler çalması cünha kapsamındadır.”¹⁸⁶

Kız kaçırmak, normal şartlarda bir cünha olsa da, bazı şartların gerçekleşmesi durumunda cinayete de dönüşebilmektedir. 1858 Tarihli ceza kanunnamesinde yapılan bazı düzeltmelerle suça öngörülen cezalar aşağıdaki gibidir.

“Her kim, kadın ve erkek bir şahsı, cebir veya hile ile bir tarafa kaçırrı ise aşağıdaki gibi cezalandırılır. Kaçırılan şahıs erkek ve on beş yaşını doldurmamış ise fail bir seneden üç seneye kadar hapsolunur! Busuretle kaçırılan çocuk kız olur ise fail süreli olarak küreğe konulur ve tecavüz gerçekleşmiş ise hakkında on seneden az olmamak üzere kürek cezası tertip olunur! Kaçırılan şahıs gerek erkek gerekse kız olsun on beş yaşını doldurmuş ise fail iki seneden üç seneye kadar hapsolunur. Kaçırılan kıza nikah kıyılmışsa ve kız on beş yaşını doldurmuş ise kendisinin; on beş yaşını doldurmamışsa velisinin davadan feragat etmesiyle kamu davası düşmüş olur! Kaçırılan kadının kocası var ise veya tecavüz vuku bulmuş ise fail beş seneden az olmamak üzere küreğe konulur. Kaçırılan şahıs, en fazla 48 saat içerisinde ve tecavüz vuku bulmaksızın, ailesi tarafından alınması mümkün olan emniyetli bir yere bırakılmışsa ceza bir aydan bir seneye kadar haptir.”¹⁸⁷

Çeşitli kız kaçırma vakalarına örnekler;

“Tarih 11 Şubat 1914. Aydın merkeze bağlı Balishak köyünde yaşanan kız kaçırma vakasında Hacı Halil biraderi Mehmet, İlyas, Bayram, Aydınlı Molla Mehmed, İbrahim ve Arap Hacı Hafız, Hasan kızı Fatma’yı kaçırmışlardır. Vakanın izahatında, Hacı Halil biraderi Mehmet’in Fatma’yı evlenmeye zorlamak maksadıyla kaçırdığı yazmaktadır.”¹⁸⁸ Bu olaydan çıkan

¹⁸⁶ Gayretli, 10.

¹⁸⁷ BOA İDUİT: 79/10,206. madde ile zeyli makamına ait.

¹⁸⁸ BOA, DH.EUM.MTK 35/8.

sonuçlara göre evlenme maksatlı olarak Fatma'yı zorla kaçıran Mehmed'e birkaç kişi daha yardım ettiği ve olayın bir tecavüz olmadığıdır. Ancak, olayın cebren gerçekleşmesi ise kızın bu duruma karşı koyduğunu göstermektedir. Olay hakkında yapılan tahkikat neticesinde de, faillerden Mehmed, İlyas ve Bayram firar etmeyi başarmıştır. Diğerleri ise olaya ikinci dereceden dâhil oldukları gerekçesiyle kızın ailesinin iddiaları üzerine tutuklanmışlardır. Kızın akıbeti bilinmemektedir. Asıl faillerin firar etmiş olması, belgenin düzenlendiği esnada kızın henüz bulunamadığının bir göstergesidir. 20 Haziran 1912 tarihinde, Tire'ye bağlı Musalar köyünden Koca İbrahim oğlu İsmail, yine aynı köyden Hacı Osman oğlu Hüseyin kesimesi Hüsniye'yi evlilik vaadiyle kaçırarak iffal etmiştir. Kızın ailesini bu evliliğe onay vermeye zorlayan İsmail yine de bu maksadına ulaşamamış. Kız ailesine teslim edilirken kendisi de tutuklanmıştır.”¹⁸⁹

10 Eylül 1913 tarihinde, Çeşme'de “Gece silahlı olarak çardak basmak, kız kaçırmak, gasp, öldürmek ve tecavüz suçları tek bir seferde meydana gelmiştir. Suçun failleri, Sekur mevkiinden Marko Nikoli Bacaka, Yani Sarıyani, Yani Babasidri, Yorgi Kanela, Dimitri Bodor, Nikola Manol Mahyo ve Biraderi Kasti Mahyo'dur. Bu suç şöyledir: Asker firarisi olup bir eşkıya çetesi kurmuş olan failler, Marko Bacaka isimli Rumun Çeşme'deki çardağını gece ve silahlı olarak basmışlar, burada misafir olarak bulunan on altı yaşındaki Konstanti Dalavera kızı Angeli'yi dağa kaldırmak istemişlerdir. Bu duruma direnen Marko Bacaka'nın karısı Vasiliki'yi tüfekte darp etmişler, üzerindeki yirmi beş Osmanlı lirasını almışlardır. Bu esnada tüfekte darp edilen Marko Bacaka, her nasılsa, eşkıyalardan Kasti Mahyo'nun belindeki bıçağı almış ve onu göğsünden ve elinden bıçaklayarak öldürmüştür. Faillerden Dmitri ve Yani Sarıyani yine de kızı kaçırıp dağa kaldırmışlar ve burada tecavüz ettikten sonra kayıplara karışmışlardır.”¹⁹⁰

¹⁸⁹ BOA, DH.EUM.EMN 24/3.

¹⁹⁰ BOA, DH.EUM.EMN 19/12.

Bununla ilgili olarak, Rusçuk tarafından Ahmet Bey çiftliğinin nazırı İsmail Beşe'nin kızı Aişe'yi zorla kaçırıp kendisine nikah ettiren Ömeroğlu Mehmet ile arkadaşları Kale-i Sultaniye'ye sürgün edilmişlerdir.¹⁹¹

Kız kaçırıp ırzına geçme suçu aynı zamanda zina suçu kapsamına girdiği için zina suçu bölümümüzde de gerekli malumatı vermiştik.

1.2. Yüz Kızartıcı Suçlara Verilen Sürgün Cezaları

1.2.1. Zina, Fuhuş, Fiil-i Şeni Ve Umumhanecilik

Zina suçu İslam ceza hukukuna göre had suçlarından olup Allah hakkının baskın olduğu bir suçtur.

İslam ve Osmanlı ceza hukukunda zina ile fuhuş arasında net bir ayırım yapılmamıştır. Kur'an'da da zina ve fuhuş kelimeleri benzer şekilde kullanılmıştır. Bununla ilgili olarak şeyhülislâm Ebussuud Efendi bir fetvasında “*Bir taife köyden köye gezip avretlerine ve kızlarına ve cariyelerine zina ettirmeyi adet edinseler şer'an ne lazım olur?*” şeklindeki soruya “*İslahları vuku buluncaya kadar zindandan çıkarılmayıp, zinası kesin olan kadınlar ise recmedilmelidir.*” şeklinde cevap vererek fuhuş ve zinayı eş gördüğü ortadadır.¹⁹²

Burada şer'i hükümle birlikte örfi hukuk da uzun süre işlerlik kazanmıştır. Tanzimat devrine kadar ırz suçları şer'i hukuk dahilindeydi. Lakin burada padişahların iradesi de ara ara büyük rol oynamıştır. 1858 tarihli Ceza kanunnamesiyle kürek ve hapis gibi cezalar da yürürlüğe koyulmuştur.

Ceza kanunnamelerinde ve fermanlarda, genel olarak naslarda sabit olan ve fakihlerce de epey yorumlanmış olan had ve kısas suçları ile ilgili hükümler açıkça belirtilmediği görülür. Bu kaynaklarda “*şer'an siyasetine ise*

¹⁹¹ BOA, DAH. nr. 3674 / 2. 1192 (02.03.1778.)

¹⁹² M. Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuudi Fetvaları*, İstanbul 1983, 158.

-İslam Hukukunda Sürgün ve Osmanlı Devleti'nde Uygulanışı-

icra oluna, şer'e göre, şer mucibince",¹⁹³şeklinde telaffuzlar yer alır. Bu ifadelerle fıkıh kitaplarına işaret edildiği, ve bu kitapların da nazara alındığı ve uygulandığı anlaşılmaktadır.

Fatih Kanunnamesine göz atıldığında ırza geçme suçuna ilişkin bir hükme doğrudan rastlanılmaz. İslam hukukunda ırza geçme suçu aynı zamanda zina ile de açıklanabildiği için kanunnamelerdeki zina suçlarına bakmak konunun anlaşılması için elzemdir. Fatih kanunnamesine göre, zina suçu işleyenden, suçu sabit olursa ve zina fiilini işleye evli ise 1000 akçeye gücü yetse dahi 300 akçe alınacağı, ekonomik gücü daha aşağıda olan kimselerden 200 akçe alınacağı, ödeme gücü dahi kötü ise 100 akçe, ondan da dahi aşağı ise 50 akçe ve fakirlerden 40 akçe alınır diye belirtilmişti. Şayet zina eden ergen ise ekonomisine göre bu cezalar 100, 50 ve 30 akçe olabilmektedir. Kanunnamede konumuza en yakın hüküm ise "*zina kastıyla ve kötülükle*" bir kimsenin evine, girene, zina ile ilgili hükümlerin tatbik edileceği şeklinde belirtilen hükümdür.¹⁹⁴

Kanuni devrindeki kanunlaştırma düzenleri zamanını etkilemiş hatta sonraki süreçleri ve zamanı da etkilemiştir.Bu yönüyle modern diye tabir edilebilir. Yine Kanuni devri ceza kanunnamesine baktığımızda, birinci fasılda zina suçları düzenlendiği görülür¹⁹⁵

Yine Kanuni devri ceza kanunnamesine baktığımızda "Bir Müslüman zina eylese, şer' ile sabit olsa ve zina eyleyen muhsan yani evli olup bay olsa siyaset olunmadığı yani hadd-i zina urulmaza ve eğer bir kimesne zina eder görülse, şer'an üzerine sabit olsa lakin ala vechş-şer' recm kılmalu olmasa, eğer bay olup bin akçe" şeklinde ifade yer almaktadır.¹⁹⁶

¹⁹³ Ahmet, Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri, İstanbul 1990, III, 192.

¹⁹⁴ Çoşkun, Üçok, "Osmanlı Kanunnamelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler III", AHFD, IV, sayı: I, 1947, (s.48-73), 52.

¹⁹⁵ Akgündüz, c.IV, 301-303.

¹⁹⁶ Daşcıoğlu, 107.

II. Bayezid Kanunnamesinde zina suçunun Fatih devri ile paralellik arz ettiği görülür. Fark ise ırza geçen şahsın tenasul uzvunun kesilmesi olarak söylenebilir.¹⁹⁷

Yavuz Sultan Selim Kanunnamesi'nde; "bir kimse başka birinin karısını veya kızını öpse, yahut yolda peşine takılıp laf atsa, mahkeme tarafından sopa atılma cezasına çarptırıldıktan gayri, her iki sopa başına bir akçe ceza alınır. Keza, birinin cariyesine laf atan ve zorla öpen de aynı ceza ile cezalandırılır. Eğer bir kadın veya bir kız, bana filan kimse zorla tecavüz etti dese, o kimse de bunu inkar etse o zaman şahit dinletilir. Tanık, kızın veya kadının yalan söylediğini ve sanığa iftira ettiklerini ispatlarsa o zaman kadın veya kız sopa cezası ile cezalandırılır. Ve hem de sopa başına bir akçe ceza alınır. Bir kimse, bir kadının arkasına düşse veya evine girip saçını tutsa, yahut külodunu ve elbisesini çıkarmaya çalışsa ve bu durum mahkemece tespit edildiği takdirde adam hapis cezası alır. Kadın veya kıza tecavüz edene mahkeme tarafından nikah yapılması teklif edilir, nikah yapıldığı takdirde mahkeme düşer."¹⁹⁸

III.Selim devrine geldiğimizde sıkı bir denetimin olduğu görülür. Örneğin içki satışının yasaklanması, içki içilen yerlerin kapatılması ve fahişelerin fiillerinin engellenmesi. Bu şekilde yoğun bir tarzda çalıştığı ortadadır. Bu yoğun çalışmanın iki yıl sürdüğü belirtilir. Hatta fuhuş yapımları sebebiyle tutuklanan kişilerden beşi asılarak idam edilmiştir.¹⁹⁹ on sekizi ise İznik'e, on dokuzu Tekirdağ'a, on sekizi ise Mudanya'ya sürgün edildikleri kayıtlarda mevcuttur.²⁰⁰

Görüldüğü üzere kanunnamelerde zina suçu ve tarifi İslam hukukunda Hanefi mezhebi ile paraleldir.Fakat fark olarak Osmanlıda bu suçlara genel olarak para cezalarının verilmesidir. Aynı zamanda tenasül uzuvlarının

¹⁹⁷ Mehmet, Akman, Osmanlı Devletinde Ceza Yargılaması, İstanbul 2004, 147.

¹⁹⁸Yavuz Sultan Selim Kanunnamesi, çev: Hadiye Tuncer, No:18, Ankara 1987, 12.

¹⁹⁹ BOA, Hat 206/10845 (9.9.1790).

²⁰⁰ BOA, Hat 209/11209.

kesilmesi öngörüldüğü halde fiili olara icra edilmediği de gözlerden kaçmamaktadır.²⁰¹

Şeriye sicillerinde yer alan bazı davalardan söz etmek istiyoruz.

“Ankara Şeriye sicillerinde 1663 yılında (1074 H.) görülen bir tecavüz davasında, Ankara'ya bağlı bir köyden gelen Cennet isimli kadın, Veli ve Hüseyin isimli şahısların oturduğu eve gelip, eve zorla girerek kendisine tecavüz ettiklerini söyleyerek cezalandırılmalarını istemiştir. Zanlılar olayı başta inkar etseler de, mahkemede hazır bulunan köy ahalisinden dört erkek tanığın (Muhammed oğlu Sait, Abdi oğlu muhtar, Musa oğlu Ali ve Musa oğlu Yusuf) şahadet getirerek, sanıkları, Cennet isimli kadının evine girerken gördüklerini ve evden feryatların geldiğini duyduklarını söylemişlerdir. Bunun üzerine sanıklar suçlarını itiraf etmiş ve mahkeme sanıkları tutuklayarak şeran cezalandırılmasına karar vermiştir.”²⁰²

Yine, Ankara Şer'iye sicillerinde yer alan bir başka hükümde ise; “Aişe isimli kadın mahkemeye giderek Mustafa, Ömer ve Kara Muhammed adlı kişilerin evine zorla girerek, kendisine tecavüz ettiğini ayrıca aşırı derecede zulüm ve işkencede bulunduklarını çevresine karşı rezil olduğunu bildirerek haklarında şer'i hüküm verilmesini talep etmiştir. Mustafa, ifadesinde o gün Aişe'nin evine gittiklerini, kendisinin dışarıda beklediğini, Kara Muhammed ve Ömer'in evde iki saate yakın kaldıklarını söylemiştir. Ayrıca, mahalleden Muhammed oğlu Ahmet, Mustafa ve Ali oğlu Samet isimli kişiler sanık Mustafa adlı şahsın mahallede düzgün bir adam olmadığını sanıkların, herkese rahatsızlık verdiklerini ve zulmettiklerini beyan etmişlerdir. Bunun üzerine mahkemece sanıkların şer'an cezalandırılmasına karar verilmiştir.”²⁰³

²⁰¹ Zübeyde, Yağcı, “Osmanlı taşrasında Kadına Yönelik Cinsel Suçlarda Adalet Arama Geleneği”, Kadın 2000, Aralık 2005, 6, sayı: 2, 2,

²⁰² Ankara 49 nolu Şeriye Sicili 235 nolu 15 Cemaziyel evvel 1074 H.(1663 M.) tarihli hüküm.

²⁰³ Ankara 55 nolu Şeriye Sicili 141 nolu 2 Cemaziyel evvel 1082 H. (1671 M.) tarihli hüküm.

Mühimme defterlerinde de tecavüz davalarına ilişkin örnekler mevcuttur. “3 nolu Mühimme defterinde, Malkara’nın Deveciler köyünde Elif adlı bir genç kıza tecavüz eden Ali hakkında şeriata göre lâzım gelenin icrasınadair buyruldu ile, 966 H. tarihinde, Padişah Malkara kadısına, suçunu ikrar eden sanık Ali’ye şerneyse icra olunup diyerek failin cezalandırılmasını emretmiştir.”²⁰⁴

Bir belgede fahişelik yapan iki kadın ıslah-ı nefis edinceye kadar Kıbrıs’a sürgün edildiği²⁰⁵, yine kerhanecilik yapan Akşehirli berber Hasan’ın aynı şekilde Bozcaada’ya sürgüne gönderildiği anlaşılmaktadır.²⁰⁶

Recm konusu geniş tartışmalara sebep olmuştur. Fetva kitaplarına baktığımızda recm cezası hakkında yeteri kadar malumat bulunabilmektedir. 1680 senesinde İstanbul Sultan Ahmet Meydanında zina suçunu bilfiil işleyen bir kadının recm edildiği belirtilmektedir. Fakihlerin kayıtlı olan görüşleri ise şöyle belirtilmiştir:

“Şeyhülislâm Abdürrahim Efendi (ö.1128/1716) bir fetvasında, muhsan olan Zeyd mecâlisde kadıdan dört meclisde Hinde zina itdüğine ikrar idüb ikrar-ı erba’ada bulunub Zeyd musır olub rücu’ iylemese Zeyd’e şer’an ne lazım olur? el-Cevab: Recm olunur, demektedir. Yine bir başka fetvasında ise muhsan olmayan Zeyd hinde cebren zina itdüğini tavan ikrar iylese Zeyd’e ne lazım olur? el-Cevab: Yüz değnek urulur, demekte Zeyd muhsan Hind muhsanaya rızasıyla zina eylese Zeyde ve hinde ne lazım olur? el-Cevab: Recm olunur.” kavlini söyleyerek evli olanların yapmış olduğu bu çirkin fiilden dolayı recmedileceğini hükme bağlamıştır. Şeyhülislam olan Çatalcalı Ali Efendi (ö.1103/1692) de aynı paraleldeki fetvasında, “Hind muhsana tayiatan nefsin Zeyde temkîn idüb Zeyd dahi Hind’e zina iylese Hind’e ne lazım olur? el-Cevab: Recm.” diye karşılık vermektedir.²⁰⁷

²⁰⁴ 3 nolu Mühimme Defteri 207 nolu hüküm: Fi 11 Zi’l-ka’de (sene 966)

²⁰⁵ BOA, ZAB. nr. 200 / 18. Ş. 1134 (03.06.1722).

²⁰⁶ BOA, ZAB. nr. 2349/ 11. 1179 (30. 07. 1765).

²⁰⁷ Abdürrahim Efendi, *Fetâvâ-yı Abdürrahim*, I-II, İstanbul 1827.1, 99-100.

Tanzimat dönemi önemli kanunlarından olan ve devletin sonuna kadar yürürlükte kalan 1858 tarihli ceza kanunnamesinde recm ile ilişkisi bakımından zina suçu ile alakalı şu hususlar vardır. “Tecavüz suçlarının bir çoğu, genellikle adam kaçırma, darb, hatta soygun suçlarıyla birleşmektedir. Tecavüz suçlarına genellikle 3 yıl kürek ve sürgün cezaları verildiğini görmekteyiz. Ancak, bu suç adam öldürme, eşkıyalık gibi suçlarla birleştğinde ölüm cezası veya 15 yıla varan kürek cezası gibi ağır cezalar da verilmiştir. Aynı zamanda, suç devlet görevlileri tarafından işlenirse görevden el çekirme cezası verilmektedir. Bazen bu cezalara ek olarak sanığın teşhir edildiğine de rastlanır. Özellikle yüz kızartıcı suç işleyenler, halka ibret vermesi için teşhir edilir.”²⁰⁸

1.2.2. Hırsızlık

Osmanlı hukukuna baktığımızda hırsızlık suçu, klasik hukuk fıkıh kitaplarında *kitabu'l-hudud* bölümlerinde, *babu's-serika* alt başlığı altında ele alındığı görülür.

Osmanlı hukukunda da hırsızlık suçuna had cezası verildiği görülür. Fakat Osmanlı şer'i sicillerine bakıldığında el kesme cezasının nadiren başvurulduğu görülür. Osmanlı'da had suçlarından olan hırsızlık suçuna nefy (sürgün), kürek, kalebent ve para cezalarının da verildiği görülür. 1858 yılı ceza kanunu ile el kesme cezası (kisas hariç) kaldırıldığı, hırsızlık suçuna sadece hapis ve kürek cezası uygulanması yolu açıldığı görülür.²⁰⁹

Bu hususlara aşağıdaki bir kaç Osmanlı arşivlerinden örnekler vererek değinelim.

Engürülü (Ankara) Fatma ile kocası Hasan İstanbul'da bazı evlere girerek hırsızlık yaptıkları için önce zindana atılmışlar, çaldıkları malla önce sahibine verildikten sonra Kıbrıs'a sürgün edilmişlerdir. Burada mağdur olan ahalinin zararları karşılandıktan sonra ceza uygulanmaya

²⁰⁸Ekrem Buğra, Ekinci, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, 1. Baskı, İstanbul 2008, 343.

²⁰⁹Ekrem Buğra, Ekinci, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, 344.

konulmuştur.²¹⁰ Diğer bir sürgün ise İstanbul'da Paşa Ali ismindeki adam Hekim Çelebi Medresesinde hırsızlık töhmetiyle yakalanıp İzmir'e sürgün edilmiştir.²¹¹

İstanbul'da hizmetkarlık yapan Habeş Osman adındaki kişi gittiği evlerde hırsızlık yaptığı için Mısır'a (Kahire) sürgün edilmiştir. Bununla beraber çaldığı mallar da sahiplerine iade edilmiştir.²¹²

Şer'i Siciller Arşivi'nde yer alan 1091/1680 tarihli Rumeli Kazaskerliği Mahkemesi'ne ait 128 numaralı defterde, bir şahsın, bir zimminin kaybolan malından dolayı hırsızlıkla itham edilip haksız yere sağ elini bileğinden kestiğini iddia ettiği subaşıyı şikayet ettiğini görmekteyiz ki, bu olay da bize had cezasının uygulandığını göstermektedir.

Durumdan anlaşıldığı üzere hırsızlık suçu had cezası kapsamında yer almış ve cezası da buna göre vuku bulmuştur. Lakin Osmanlı şer'i sicillerine bakıldığında el kesme cezası nadiren görülür. Bunun yanında bu suça nefy (sürgün), kürek, kalebent ve para cezalarının da verildiği görülür. Tanzimat dönemi 1858 tarihli ceza kanunnamesi ile de el kesme haddinin (kısas hariç) kaldırıldığı yerine hapis ve kürek cezalarının uygulandığı müşahade edilir.

1.2.3. Rüşvet, Sahtekarlık

Rüşvet, bütün insan topluluklarında geçmişten günümüze varlığını sürdüren en eski sosyal dertlerden biridir. Ahmet Mumcu bu suçlar için şöyle tariflerde bulunur: "Genel manasıyla rüşvet, yetkili birisine, başkası tarafından toplumun usul ve kaidelerine aykırı bir şekilde menfaat sağlanarak bir işin yaptırılması şeklinde tanımlanabilir. Rüşvet için toplumun geri ya da ileri gelişmişlik düzeyinde olmasının bir önemi yoktur. Çünkü her insan önce kendi menfaatini düşünür. Bu da rüşvet suçu için en önemli psikolojik sebeplerden birisidir. Her suç gibi rüşvet de insanla alakalı sosyal bir olaydır. Bu nedenle özellikle sosyal düzenin bozulduğu

²¹⁰ BOA, ZAB. nr. 2925. / 7. L. 1174 (12. 05. 1761).

²¹¹ BOA, HH. nr. 12319/ 1207 (1792).

²¹² BOA, ZAB. nr. 3565 / 28.S. 1178 (27. 08. 1764).

-İslam Hukukunda Sürgün ve Osmanlı Devleti'nde Uygulanışı-

dönemlerde bu suçun arttığı görülmektedir. Büyük ekonomik krizler, savaşlar vb. olaylar toplum hayatını temelden etkilediği için, bu tür suçların artmasını sağlar. Böylece ekonomik şartların ağırlığı veya hafifliği rüşvet suçunun işlenmesinin artırıp çoğaltmaktadır.”²¹³

Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında rüşvetin olduğuna dair bilgilere rastlamaktayız. Orhan Bey devrinde askeri teşkilatın ilk adımı sayılan yaya sınıfı kurulurken Bursa Kadısı Çandarlı Kara Halil Paşanın rüşvet aldığı söylenir. Bununla ilgili olarak, “... Padişah hizmetinde olalum deyu çok kişiler kadıya rüşvetler virüb yalvardılar: beni yaz didiler” şeklinde söylemlerin olması, daha o dönemde rüşvetin biliniyor olması konumuz açısından önemlidir. Bayezid devrinde rüşvetin adalet teşkilatına kadar sirayet ettiği görülür. Kadıların rüşvet aldığına dair devletin tedbirleri aldığıının görülmesi de konumuz açısından kayda değerdir.²¹⁴

Ayrıca XVII ve XVIII. yüzyıllarda da rüşvet olaylarına rastlanıldığı ve rüşvet olayları için tedbirler alındığı kaynaklarda geçmektedir.

Devleti meşgul eden sıkıntılardan biri olan rüşvet suçları için çeşitli cezalar verilmiştir. Bu cezalar görevden almaktan katle kadar uygulandığı görülür. Şimdi rüşvet ve sahtekarlık gibi suçlara verilen sürgün cezalarıyla ilgili örneklerle yer verelim.

Rüşvet ve sahtekarlık konusunda Osmanlı devleti en üst kademededen en alt kademelere kadar hiç taviz vermediği ve gerekli cezai uygulamaları icra ettiği görülür. Bu bilgilere ışık tutacak şu olaylar mevcuttur.”İstanbul'da Çarşamba pazarında Simitçi Hasan, dört paralık simidi onbeş dirhem noksan halka satmaya cesaret ettiğinden Seddülbahir'e sürgün edilmiş ayrıca orada kalebent olunmasına da karar verilmiştir. Kaleye geldiği ve burada kalebent olduğuna dair kale dizdarından da haber alınmıştır.”²¹⁵

²¹³ Ahmet, Mumcu, *Osmanlı Devleti'nde Rüşvet*, 2. Baskı, İstanbul 1985, 1-2.

²¹⁴ Lütfü, Paşa, *Tevarih-i Al-i Osman*, Yay:Kayhan Atik), Ankara 2001, 68-69.

²¹⁵BOA, ZAB. nr. 119 / 25. R. 1134 (12.02.1722).

“İstanbul’da hür ve azade kadınları Anadolu’ya götürüp esir gibi satan Çolak İsmail ve oğlunun bir daha İstanbul’a gelmemek üzere Bursa’ya sürgün edilmesine hüküm verildiği görülmektedir.”²¹⁶ Bu dönemde bir çeşit suç olan esir ticareti yapanların olduğu görülmektedir.

Adli bir takım sahtekarlıkların yapıp halkın mağdur edildiğine ilişkin suçlar olduğu görülür. “Kuzât (kadılar) tairesinden Zağra-i atik muvakkili Mehmet Bey’in sahte ferman tahrir eylediğinden Limni adasına sürgün edilerek cezalandırılması hakkında hüküm verildiği” belgelerden anlaşılmaktadır.²¹⁷

İlim ehli insanların da bu ve buna benzer suçlara karıştığı görülür. Bunlara gerekli cezaların da uygulandığı görülür. Örneğin, “Bursa’da Alaaddin Bey camiinde imamlık yapan ulema sınıfından Hamza Efendi, mahallesindeki bir parça yeri zapt etmek için, İstanbul’a şeyhülislamın mührünü taklit ederek sahte mühürlü mektup yazmış, bununla birlikte rüşvet almaya da cüret ettiği için Limni adasına sürgün edilmesine karar verilmiştir.”²¹⁸ Başka bir belgede ise “İstanbul’da Koca Mustafa Paşa Camii müezzini ve kandilcisi İbrahim Efendi mahallesinde sakin Şerife Hafize adlı bir kadını gerekli tetkikleri yapmadan Halil adındaki kimseye nikah yaptığı için Bursa’ya sürgün edilmiştir. Aynı belgenin devamında ‘... kimesnem olmayup öksüz kaldığım ecilden hall-i perişaniyetime merhameten pederim mezkur kullarının her ne kadar cürmi var ise dahi afo ve Sene-i cedit hürmeten itlâk buyrulması’ şeklindeki cümleden bir af isteğinin olduğu da anlaşılmaktadır. Bu cümleden olarak, çocuklarına merhameten af isteğinin bir yıl sonra gerçekleştiği görülmektedir. Yine Erzurum müftüsü Abdurrahman Efendinin kötü işleri ve rüşvetten dolayı sürgün edildiğini ve taraftarlarının da te’dir edilmesi hakkında hüküm verildiği anlaşıyor.”²¹⁹ Benzer bir sürgün de Gelibolu müftüsüne uygulanmıştır. “Yolsuzluk yaptığının

²¹⁶ BOA, ZAB. nr. 768 / 26. B. 1204 (11. 04. 1790),

²¹⁷ BOA, ZAB. nr. 202 / 5. Ca. 118 (15.08.1706).

²¹⁸ BOA, ZAB. nr. 414. / 10. L. 1205 (15. 08. 1705).

²¹⁹ BOA, HH. nr. 12410 / 1209 (1794).

dolayı Rumeli Kazaskerinin maruzatı üzerine Bozcaada'ya sürgün edilmiştir. Aynı zamanda kalebent edilmesi de emredilmiştir.”²²⁰

Bir başka belgeden anlaşıldığına göre, “Rusçuk mahkemesi başkatibinin yalan ilamlar vererek oranın kadı ve naiblerini aldattığı ve bu şekilde ahalinin haklarını iptal ettiği için Vidin'e sürgün edilerek terbiye edilmesi hakkında hüküm verilmiştir.”²²¹

Bazı durumlarda sürgün cezasının “*katle bedel*” verildiği görülmektedir. Bununla ilgili olarak, Mısır valisi ve çavuşbaşına yazılan hükümde, İstanbul'da kağıt tacirliği yapan bunun yanında fesat ve kötülüğü ile bilinen Burdurlu Hacı Salih efendinin şekavet, sahtekarlık, hıyanet ve rüşvet suçlarından emsaline örnek olsun diye katline hüküm verilmişken, merhameten cezası hafiflettirilip Mısır'a sürgün edilmesine ve orada ikamet ettirilmesine karar verilmiştir. Ayrıca çavuşbaşına verilen emirle hapsedilerek götürülmesi istenilmiştir. Bunun haricinde hükümde *'fimâ bâ' d Der-aliyye'me ayak basmamak ve her ne zaman gelir ise ele geçtiği saat katl ve idâm olunmak şartıyla Mısır'ı Kahire'ye tard ve teb'idi fermânım...*²²² şeklindeki ifadeden adı geçen kişinin şayet İstanbul'a dönerse katl edileceği anlaşılmaktadır. Bu şekilde devlet suçları oldukça kanadı olanları merkezden uzaklaştırarak huzur ve güveni tesis etmeye çalışmaktadır. Ayrıca burada katl işi yapılmayacak kişiye bir şans daha verilmektedir. Ancak devlet böyle davranarak benzer işlerle iştigal edenlere de gözdağı vermiş olmaktadır. Rüşvet ve sahtekarlık gibi suçları sadece devlet görevlileri işlememektedir. Normal halktan insanların da bu tür olaylar yüzünden cezalandırıldıkları olmaktadır. Örneğin İstanbul'da oturan Ümmügülsüm adlı bir kadın hileci, dalavereci ve rüşvet alıp verdiği suçlardan dolayı Bursa'ya sürgün edilmiş ve orada ikamet ettirilmesine karar verilmiştir.”²²³

²²⁰ BOA, ZAB. nr. 1005 / Evasıt Ca. 1120 (Temmuz 1708).

²²¹ BOA, ZAB. nr. 4227 / 7. 1203 / (05. 03. 1789).

²²² BOA, ZAB. nr. 1584 / Evahir Ra. 1190 (Mayıs 1776).

²²³ BOA, ZAB. nr. 3315 / 12.Z.1203 (03.09.1789).

Osmanlıda merkez teşkilatında memur olanların sahtekarlık gibi suçlardan sürgün edildikleri görülmektedir. “Mesela, Divan kalemi katiplerinden Seyyid İbrahim kendi halinde olmadığı, sadakatten uzaklaştığı, kanun ve hükümlere ilave yaptığı için görevinden azledilerek Limni Adası’na sürgün edilmiştir.”²²⁴Bir müddet sonra af edilmiş fakat görev mahaline bir daha gelmemesi için emir verildiği görülür.

“Hassa silahdarlarından Hacı İshak Ağa Vidin’e kapıcı başı olarak atanmış ancak burada halka hizmet edeceği yerde fesatlık yayarak ve harici bağ ve bahçelerde ziyafetler düzenleyip bir de rüşvet aldığından dolayı görevinden alınarak başka bir yere sürgün edilmesine karar verilmiştir. Ayrıca defalarca kendisine Der-saadet’e dönmesi konusunda haberler gönderilmesine rağmen geri gelmemiş ve Eflak taraflarına gitmiştir.”²²⁵Osmanlı görüldüğü üzere bu suçları işleyenlere acımamış ve gerekli cezaları hemen uygulamıştır.

İstanbul’da Çarşamba Pazarı civarında İsmail Efendi Medresesi’nde sakin Osman Efendinin rüşvet ve yolsuzluk hareketlerine binaen edeplenmesi için Limni’ye sürgün edilmesine hüküm verilmiştir. Ayrıca iki pençe ve iki sahlı ferman-ı âli (iki yerden tasdik olunmuş ferman) sadır olmadıkça serbest bırakılmaması için de emir verilmiştir.²²⁶

Rüşvet ile ilgili başka bir sürgün cezası da “Kalyonlar halifesi Ahmet Efendi ile peksimetçibasıya verilmiştir. Bunların rüşvetten başka kötü hakaret, hıyanet ve şekavetlerinin olduğu da belirtilmiştir. Her ikisi de azledilerek yerlerine başkaları atanmış ve devlete vermekle yükümlü oldukları meblağlarının tahsil edilmesinden sonra Kıbrıs’a sürgün edilmiştir.”²²⁷ Dolayısıyla devlet alacağı varise onu tahsil edip ondan sonra sürgünü gerçekleştirmektedir.”Diğer bir belgede ise”Anapa muhafızı Mustafa Paşa ile Sarı Baba hakkında bir zimmi kafirle birlikte hareket ederek

²²⁴BOA, DAH. nr. 2440/Evail Z. 1205 (Ağustos 1791).

²²⁵ BOA, HH. nr. 10380/1213 (1798).

²²⁶ BOA, ZAB. nr. 3633 / 24.R.1202 (02.02.1788).

²²⁷ BOA, HH. nr. 9671 / 1206 (1791).

kötü işlere sebep oldukları anlaşılmaktadır. Bunun üzerine Mustafa Paşa'nın azledilmesine emval ve eşyasının zapt edilerek müsadere edilmesine ve yanında bulunan zimminin de idamına karar verilmiştir. Bunlar bu haliyle önce Sinop'a sürgün edilmişlerdir. Buradan da Mustafa Paşa bir adaya sürgün edilmiş, yanındaki zimmi ise katl edilmiştir. Burada dikkatimizi çeken husus görevinden azledilen ve vezirliği alınan Mustafa Paşa'nın mallarının da müsadere edilmesidir."²²⁸

1.2.4. Yalan Şahitlik-İftira

Osmanlı ceza hukukuna göre iftira etmek ve yalancı şahitlik yapmak ta'zir cezaları arasında yer aldığı görülür. Bu cezaların verilmesi ve uygulanması ulûl-emre aittir. Mahkemelerde yargılanma sırasında da yalancı şahitlik yaptığı anlaşılanlara da sürgün cezaları verildiği görülmektedir. Bu grup suçlarda kişiler arası davalarda daha çok sürgün cezası uygulanırken, devleti ilgilendiren hususlarda daha ağır cezaların verildiği anlaşılmaktadır. Tanzimat öncesi kanunnamelerde iftira suç olarak görülmüştür.²²⁹ Tanzimat sonrası kanunnamelerde ve Kanunname-i Hümayunlarda da aynı şekilde devam ettiği görülür.

Arşivlere baktığımızda, Girit muhasebecisi iken yalan haberler yüzünden haksız yere Kıbrıs'a sürgün emri verilmiş olan Ali Bey, gemi beklemek üzere İşperlong Kalesi'nde bulunduğu sırada suçsuz olduğu anlaşılmış, ihtiyarlığı ve hastalığının da olmasına binaen affedilerek sürgünden vazgeçilmiştir. Böylece tekrar eski görevinde kalmasına izin verilmiş olmaktadır.²³⁰Başka bir belgede Divân-i âli Çavuşlarından olup Amasya ahalisinden Mahmut Efendi adındaki kimse Sivas valisinden yalan yere şikayet etmek üzere İstanbul'a geldiği için memleketi olan Amasya'ya

²²⁸ BOA, HH. nr. 10132 / 1211 (1796).

²²⁹ Mehmet, Emin, Ahmet, Artuk, A. Caner, Gökçen, Ceza Hukuku Özel Hükümler, Ankara 2005, 728-729.

²³⁰ BOA, DAH. nr. 10092 / Evâsıt Ş. 1132 (Haziran 1720).

sürgün edilmiştir. Ayrıca bu sürgün için görevlendirilen çavuşa yirmi beş guruş harcırah verilmiştir.²³¹

Mehmet reis ve zevcesinin ikamet ettikleri yerde bir çuval içinde kadın cesedi bulunmuş ve katilinin onlar olduğu belirlenerek zindana atılmışlardır. Ancak kendileri bunu doğrulamamışlardır. Bunun üzerine sürgün edilmelerine karar verilmiştir. Cinayet suçu kısas gerektirmesine rağmen burada şartlar tam oluşmadığı için ta'zir cezası uygulanmıştır.²³²

Bu tür suçlarda sürgün cezalarının da sıkça uygulanmakta olduğu görülmektedir. Mesela, arz odasında mahkeme sırasında Hasan adlı kişinin yalancı şahitlik yaptığı anlaşılmış ve Bozcaada'ya sürgün edilmiştir.²³³ Bazen sadece yalancı şahitlikle yetinmeyen, aynı zamanda başka yalancı şahitler de tedarik eden kimselere rastlanmaktadır.²³⁴ Bununla ilgili olarak İstanbul'da Ayşe adlı bir kadın, Ümmügülsüm hatundan 4000 guruş alacağı olduğu iddia etmiş ve bunu ispat için Kafesçi Mehmet adlı kişiyi şahit göstermiştir. Ancak yapılan tahkikat sonucunda Mehmet'in yalancı şahit olduğu anlaşılmış ve Bursa'ya sürgün edilmiştir.²³⁵

İftira ile ilgili sürgünler sadece biri hakkında yalan söylemekten dolayı verilmemiştir. Aynı zamanda yalan haberler yaymak ve bu sebeple halkı huzursuz etmek gibi nedenlerle de sürgün emirleri verilmiştir. Misal olarak Şam'ın nüfuzlu kişilerinden bazılarının İstanbul'da oturdukları ve kendi hizmetlerinde bulunan bazı adamlarıyla mütemadiyen vilayetin sükun ve

²³¹ BOA, DAH. nr 11379 / 7. M. 1181 (05.06.1767).

²³² BOA, ZAB. nr. 3549 / 13. Ca. 1183 (14. 09. 1769).

²³³ BOA, ADL. nr. 1008 / 24. 1207 (06. 02. 1793).

²³⁴ BOA, ZAB. nr. 239V/ 19. Z 1186 (13.03.1773).

²³⁵ BOA, ZAB. nr. 3548 / 19. Ca. 1183 (20.09.1769) tarihli belgede bu durum "...Sıvaslı hanım dimekle ma'rûfe avret kendi halinde olmayup şerireden bu def'a Fatıma nam Hatun'un iki yüz gurusluk eşyayı aldı diyü inhâ ve istid'âsına binaen sâdır olan fermân-i âli mucebince zindân Hasekisi ma'rifetiyle ahz ve vaz'-ı zindân ve istindak olunduktâ haber ve agâhım yokdur diyü tahrir ve inkar idüp te'dibi muktezi olmağla mezbûre li ecli't-te'dib Burusa'ya nefy..." şeklinde ifade edilmiştir.

-İslam Hukukunda Sürgün ve Osmanlı Devleti'nde Uygulanışı-

rahatını bozacak mahiyette yalan haberler çıkarmakta devam ettiklerinden sürgün emri verilmiştir.²³⁶

Başka bir belge içeriğine göre devlet aleyhine yalan haber ve dedikodu yapanlardan bir kaçının alenen siyaset edilmesi, bazılarının da sürgün edilmeleri hakkında kesin emir verilmiştir.²³⁷ Benzer bir sürgün de Erzurum'da ikamet eden bir müneccim için uygulanmıştır. Buna göre Müneccim Osman, devlet hakkında yalan haberler yaymak ve bu suretle halkın huzur ve nizamını bozmaktan dolayı ehl-ü iyaliyle sürgün edilmiştir.²³⁸

Osmanlı caza hukukunda iftira edilenlerin suçsuzluğu ortaya çıkarsa, iftira atanlar aynı cezaya çarptırılmışlardır. Buna nazaran İstanbul Kumkapı dışında oturan yasakçı emir İsmail, Kürt eşkiyasını tahrik ederek yalakabad (Yalova) ahalisine zulüm etmiştir. Adı geçen eşkiyanın ıslah oluncaya değin mahalleden sürgün edilmesini Yalakabad ahalisi bir dilekçe ile istemiştir. Yapılan araştırma sonucunda yasakçı İsmail'e iftira atıldığı anlaşılmış ve kadı huzurunda iftira edenlerle mahkeme edilmesine karar verilerek, sonucun padişaha arz edilmesine karar verilmiştir.²³⁹

Tüm bu bilgiler bağlamında davaların seyrini değiştiren yalancı şahitliğin önem arz etmesidir. Bazı zamanlarda yalancı şahitlerle yargı görevlilerinin de işbirliği yaptığı görülmektedir. Buna nazaran " ...yirmi otuz şuhûd-ı zor ve şerir ve şaki kimesneleri ve Sarıca Naib dimekle maruf naibi yanına alub Kars'tan Sis'e Sis'ten Kars'a varup geldüğü fukaraya muradları üzere şuhûd-ı zor (yalancı şahit) ile siciller ve hüccetler yazdurub emval ve erzaklarını ve emlâk ve tarlalarını alub..."²⁴⁰ şeklindeki ifadeler durumun ciddiyetini göstermektedir.

²³⁶ BOA, DAH. nr. 9477 / Ra. 1147 (Ağustos 1734).

²³⁷ BOA, HH. nr. 9439 / 1204 (1789).

²³⁸ BOA, ZAB. nr. 2180 / Evasıt Za. 1145 (Nisan 1733).

²³⁹ BOA, HH. nr. 16151 / Ty.

²⁴⁰ BOA, MD. nr. 71, 19, Hk. 38 / 1002 (1593).

1.2.5. Edebe Aykırı Mektup- Arzuhal Yapmak

Osmanlı'da her alanda ahlaka önem verildiği gibi kişiler arası iletişime ve haberleşme konusunda çok titiz davranılmıştır. Buna göre İstanbul'da Aksaray pazarında bulunan biri sıpahi diğeri silahtar iki yazıcı kadınlara aşk mektupları yazdıkları için Midilli Kalesine sürgün edildikleri belgelerde geçmektedir.²⁴¹ Der-sa'adet'te arzuhâl yazıcılarından Mustafa hilâf-ı rıza arzuhal yazmaktan men edilmişken yine uslanmayıp arzuhal yazmaya devam etmesinden dolayı te'dib ve diğerlerini korkutmak için Bursa'ya sürgün edilmiştir.²⁴²

Yine benzer bir belgeye göre, babasından kalan ve başkasına tevcih edilen İnebahtı Kalesi dizdarlığının kendisine verilmesi gerektiği hakkında padişaha arz-ı hal yazıp rahatsız eden bir kişinin Kıbrıs'a sürgün edilmesine dair hüküm verilmiştir.²⁴³

1.3. Siyasi Suçlara Verilen Sürgün Cezaları

1.3.1. Eşkıyalık Hareketlerine Katılmak

Osmanlı ceza hukukunda eşkıyalık had cezasına sebep olan suçlar arasında olduğu görülür. Fakat yol kesme veya hirabe (kat'ı tarik) olarak adlandırılan bu suç diğer had suçlarına nazaran daha önem arz etmektedir. Çünkü bu suçun ana amacında, var olan devlet düzenine karlı çıkmak ve devlet güvenliğine rağmen mala ve cana kasıt vardır.

Bu suçun cezası için ise şu hükümler mevcuttur. "Hem yol kesip hem adam öldürenler had cezasına idam edilirken; hem yol kesip hem de mal gasb edenlerin sağ elleriyle sol ayakları çaprazlama kesilir. Yol kesen, adam öldürüp hem de mal gasb edenlerin ise önce el ve ayakları çaprazlama

²⁴¹ BOA, ZAB. nr. 978 / Ty.

²⁴² BOA, DAH. nr. 257 / 27. L. 1204 (10.07.1790).

²⁴³ BOA, ZAB. nr 4449 / 9. Z. 1196 (15. 11. 1782).

kesilmekte sonra da idam edilmekteydi. Sadece yol kesenler ise, tevbe edinceye kadar hapsedilmekteydi.”²⁴⁴

Osmanlı Devleti'nde, kurumsal olarak en ağır suç ve cezalandırması gereken en ağır hallerden biri, halkın malını çalmak, zulüm yapmak, yani eşkıyalık eylemini gerçekleştirmektir.²⁴⁵ İmparatorluktan Tanzimat'a kadar eşkıyalara uygulanan cezalar idam, kısas, sürgün, kalebend, cezirebend ve küreğe koymak şeklindeydi. Eşkıyalara yardım-yataklık ve de kılavuzluk yapanlara sürgün cezası, daha da ileri derece bir suç işlemeleri halinde ise küreğe konulma cezalarının verildiği görülür.

Türk hukuk geçmişinde eşkıyalık suçu *haramilik* olarak adlandırıldığı ve bu suça verilen cezaya da *siyaset* denildiği görülür. İsyân (bağy), siyasi suçları ifade ettiği ve *siyaseten katl* müessesinin de oluşmasına zemin hazırlamıştır.²⁴⁶ İsyân (bağy) suçu, kişilerin kurulu düzene hakları olmadan başkaldırmaları ve devlet görevlilerinin emirlerini çiğnemeleri ve güç kullanarak iktidarı ele geçirme gibi açıklandığı görülür. Bu suçu işleyenler yola gelmediği takdirde onlarla savaşıldığı ve etkisiz hale getirilip idam ettirildiği görülür. Daha sonra bu suça kürek cezası da verilmiştir.²⁴⁷

Osmanlı ceza hukukunda eşkıyalık suçu hakkındaki ceza ve sürgünlere gelince imparatorluktan Tanzimat'a kadar eşkıyalara uygulanan cezalar idam, kısas, sürgün, kalebend, cezirebend ve küreğe koymak şeklindeydi. Eşkıyalara yardım ve korunması için çaba gösterenler, onlara yol gösterenlerin sürgün edildiği veya küreğe konulduğu hatta mallarının da müsadere edildiği gözden kaçmamaktadır.

²⁴⁴Osman, Keskiöğlü, *Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku*, Ankara 1969, 291.

²⁴⁵ Ahmet, Mumcu, *Osmanlı Hukuku'nda Zulüm Kavramı*, Ankara 1985, 2, 53.

²⁴⁶ Ahmet, Mumcu, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, Ankara 1985, 2, 134-136.

²⁴⁷ Cin-Akgündüz, 270.

Bu bağlamda, Selanik'te Kovalar Köyü ahalilerinden bazıları ile civar köylerden bazı eşkıyalar, ıslah edilmesi için Kavala Kalesine, serbest bırakılmamak üzere hapsedilmişlerdir.²⁴⁸

Diğer bir vakıa ise Samatyalı Şerbetçi oğlu Ahmet ve iki arkadaşına, türlü türlü şekavet ettikleri için ceza verilmesine kara verilmiştir. Verilen ceza iki arkadaşına uygulanmış, kendisi ise kurtuluş ümidiyle donanma hizmetine girmiştir. Ancak sefer sırasında firar etmiş ve ailesinin yanına gelerek saklanmıştır. Bu durumun öğrenilmesi üzerine evi basılarak yakalanmış ve Baba Zafer zindanına atılarak cezası verilmiştir.²⁴⁹ Samsat (Adıyaman) kazasından Kara Osman ve kardeşleri şekavet yaptıkları için sürgün edilmeleri için emir verilmiştir. Ancak adı geçen eşkıyalar ortadan kaybolmuşlardır. Kaza sakinleri için bunların kazalarına girmeleri önlenmesi mukabilinde saray mutfağına 40 kese akçe bağışlamayı kabul etmişlerdir. Bu eşkıyaların yakalanması mallarına el konulması ve eşleriyle birlikte Hasankeyf Kalesine sürgün edilmeleri emredilmiştir.²⁵⁰ Bunlar bağlamında halk eşkıyadan kurtulmak için vergilerinin dışında ayrıca bir meblağ vermeyi de kabul etmişlerdir. Görüldüğü üzere halka dahi bu tür suçlardan bıkkınlık gelmiştir.

Sürgün edilen eşkıyalar sürgün yerlerinde de olumsuzluklar yaptıkları görülmüştür. Bu durumlarda sürgün yerleri değiştirilip müdahale edilmişlerdir. Dersimli ve Şeyhhacı (Elazığ) eşkıyasının adamlarından olup Bursa'ya sürgün edilmiş olan Kürt Mustafa kötü hareketlerine devam ettiği için Bursa'dan alınıp Limni adasına sürgün edilmiştir.²⁵¹ Adaya sürgün edilmesiyle rahat hareket edilmesi engellenmiştir.

Alâiye sakinlerinden Fatma adındaki kadının eşi öldüğünde kendisine ve oğluna kalan mirasa, akrabaları Çalık oğlu Hasan ve kardeşinin oğulları tarafından zorla el konulmuştur. Anne ve oğullarını İstanbul'a şikayet

²⁴⁸ BOA, ZAB. nr. 305 / 20. Ra. 1141 (23. 11. 1728).

²⁴⁹ BOA, HH. nr. 11209/ 20. Za.1205 (21. 07. 1791).

²⁵⁰ BOA, ZAB. nr. 1149 / Evâsıt N. 11148 (Ocak 1736).

²⁵¹ BOA, ZAB. nr. 3699/ 29.B.1178 (22. 01. 1765).

etmişlerdir. Bu duruma sebep olan akrabalarının ifadeleri alınmak istenmiş ancak onlar buna itibar etmemiş ve firar ederek silahlı bir çetenin başına geçmişlerdir. Ayrıca Fatma Hanım ve oğlunun malı mülkünü ve eşyalarını zapt etmişlerdir. Eşkialık ederek etrafa zarar verdikleri de tespit edilmiş, cezalandırılması için yazı yazılmıştır. Bununla birlikte adı geçen mirasın adaletli bir şekilde kayıtlara uygun olarak mahkemede paylaşılması da emredilmiştir. Neticede eşkıyaların Kıbrıs'a sürgün ve kalebent edilmesi için Alâiye ve Karaman mutasarrıflarına emir verildiği görülmektedir.²⁵²

Kimi zaman şekavetçiler, idareciler ve bölgenin ileri gelenleri tarafından korunmuş, hatta yöneticilerle birlik olup halka zulüm etmişlerdir. Örnek, Katerinli (Selanik) Halil Ağanın kethüdası olan Bayezid adındaki eşkıya, yakalanması konusunda emir çıkınca Halil Ağanın yanına sığınmıştır. Bunun üzerine eşkıyaya gerekli cezanın verilmesi ve sürgün edilmesi için hüküm verilmiştir. Ancak derkenardan anlaşıldığına göre, eşkıya Beyazid Halil Ağa tarafından öldürülmüştür. Önceden Bayezid'e yardım eden Halil Ağa anlaşıldığı üzere Bayezid'in katili olmuştur.²⁵³

Adapazarı Kazası'nda eşkıyalık eden iki kişiye yataklık eden ve eşkıyalık eden üç kişi için sürgün emri çıkarılmış, ancak firar etmeyi başarmışlardır. Eşkiaları yakalamak ve devlete yardım olacakları konusunda üç köy taahhütte bulunmuşlardır.²⁵⁴ Bu bir anlamda kefillik olmaktadır. İznik Kazası mütesellimi Mehmet Bey, halka zulüm yaptığı ve eşkıyaya göz yumduğu için ahali tarafından cezalandırılması talep edilmiştir. Daha önce de kendisine zulüm yapmaması konusunda tembih yapılmasına rağmen aynı şeyleri yapmaya devam etmiştir. Bunun üzerine ıslah-ı nefis oluncaya kadar Bozcaada Kalesi'ne sürülmüştür.²⁵⁵

Halkın da ara ara şekavetlere dahil olduğu görülür. Biga'da inşa edilecek fırkateynler için gerekli olan meşe kerestesinin Biga ve Güvercinlik

²⁵² BOA, ZAB. nr. 1857 / Evâil N. 1139 (Nisan 1727).

²⁵³ BOA, HH. nr. 9856 / 1205 (1790).

²⁵⁴ BOA, ZAB. nr. 521 / 13.Z.1199 (17.10.1785).

²⁵⁵ BOA, ZAB. nr. 528 / Evail 1134 (Kasım 1721).

bölgelerinden temin edilerek nakledilmesi emir verilmiştir. Ancak bu işe başlandığında Dimetoka (Biga) köyü sakinlerinden ve bazı eşkıya zümresinden kişiler ahaliyi tahrik etmişler, önce ağa konağına sonra mahkemeye gelerek kadıdan zorla bir ilam alarak İstanbul'a göndermişlerdir. Talep edilen keresteyi vermeyeceklerini açıklamışlardır. Bunun üzerine adı geçenlerin fesatlarından ve şekavetlerinden kurtulmak için sürgün ve kalebent edilmeleri emredilmiştir. Ayrıca gemi yapımının tekrar başlaması ve kereste naklinde gerekli özenin gösterilmesi konusunda Biga ve Güvercinlik kadılarına yazılar yazılmıştır.²⁵⁶

Eşkıyalık ederek halkın huzur ve asayişini bozanlara karşı sürgün cezası uygulanırken, sürülen kişinin adamlarının da aynı cezaya çarptırıldıkları veya farklı yerlere gönderildikleri görülmektedir. Mesela, Tokat vilayeti asayişini ihlal eden eşkıyaların reisi Mevlevi Şeyhi Abdullah'ın, şeyhülislamın işaretiyle Rodos'a sürgün edilmesine dair hüküm verildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Mevlevi şeyhi ile birlikte hareket eden Salih ve Kapıcıbaşı oğlu Abdurrahman Sakız'a Karakullukçu Ahmet Midilli'ye, Saferkam oğlu Seyyid Mehmet Emin ve oğlu Mehmet ve Hafız Ömer İzmir'e sürgün edilmiştir. Bununla birlikte Tokat naibinin de görevinden azledildiği görülmektedir.²⁵⁷ Eşkıyalık edenler farklı yerlere sürgün edilerek tekrar bir araya gelip şekavet etmelerinin engellenmesi de düşünülmüş olmalıdır.

Bu sürgünlerde bazı zamanlarda sadece kişiler değil bu kişiler mal mülkleriyle beraber de sürgünler olmuştur. "...her yerden evi ve barkı ile Kıbrıs'a sürgün eylesin..." şeklinde hükümlerden evleriyle birlikte sürgün edildikleri anlaşılmaktadır.²⁵⁸

Başka bir belgeden anlaşıldığına göre menzil görevlisi Hacı Ahmet adındaki kimsenin eşkıyalık yaptığı gerekçesiyle başka bir yere sürülmesi için emir verilmiştir. Ancak bölgede bu işi yapabilecek başka biri

²⁵⁶ BOA, ZAB. nr. 522/28.L.1205.

²⁵⁷ BOA, ZAB. nr. 4070/ Evasıt Z. 1173 (Temmuz 1760).

²⁵⁸ BOA, MD. nr. 28, . 174, Hk. 406.

bulunmadığından kefil alınarak tekrar eski görevine atanmıştır.²⁵⁹ Zağra-i atik menzilhanesi sürücüsü Kara Mustafa Çukadar Ahmet-i yolda öldürdüğünden dolayı cezasının verilmesi için kalebent edilmesi emredilmiştir. Burada ilginç olan menzilcinin de istihdam eylediği sürücülere dikkat etmediğinden dolayı Kavala Kalesi'ne sürgün edilmesidir.²⁶⁰ Bazen derbentlere sığınan eşkıyaların gelip geçenleri soydukları da görülmektedir. Bunlara verdikleri zararlar ödetilerek sürgün edilmektedirler.²⁶¹

Eşkıyaların özellikle savaş ve idarede otorite boşluğunun olduğu dönemlerde arttığını yukarıda söylemiştik. Burada vereceğimiz örnekte ise doğal afetlerin olduğu zamanlarda da devlete karşı bir takım başkaldırıların olduğudur. Buna göre İzmir'de 5.Z.1151 (16.03.1739) de sabaha karşı meydana gelen deprem altı minare ve birçok ev ve dükkanların yıkılmasına ya da zarar görmesine neden olmuştur. Bunun neticesinde halk toplanıp dua etmiştir. Kalabalık dağılırken bazı kişiler *"böyle zamanda at ve ekmek niçin ucuz olmaz"* diyerek mahkemeye ve voyvoda konağına yürüyüp halkı tahrik etmişler ve voyvoda konağına saldırmışlardır. Bu durum bölgenin bütün ahalisi tarafından ihbar edilmiştir. Bu şekilde şekavete kalkışanların Kıbrıs'a sürgün ve cezirebent edilmeleri hususunda hüküm verilmiştir.²⁶²

Eşkıya çoğu kere harp zamanlarında ve idarede otorite boşluğunun olduğu dönemlerde daha da çoğalmıştır. Yenilgilerle sonuçlanan uzun savaşlar, dirlik sahiplerinin savaşlara katılmaması, azledilen ve ölen idareci kullarının başıboş kalarak dolaşmaları, halka sefer masrafları olarak ağır vergiler yüklenmesi gibi sebepler eşkıyalığın yayılmasına sebep olmuştur. Özellikle seferler esnasında memleketin güvenliğini sağlamak için geride az sayıda asker bırakılması eşkıyanın artmasına sebep oluyordu. Halk ise

²⁵⁹ BOA, DAH. nr. 3344 /14.Za.1190 (05.03.1776).

²⁶⁰ BOA, ZAB. nr. 4495 / Evahir Z. 1191 (Ocak 1778).

²⁶¹ BOA, MD. nr. 60, 42, Hk. 101/ 23.L.993 (18.10.1585).

²⁶² BOA, ZAB. nr. 3374 / 13.M.1152 (22.04.1739).

bunlardan korunmak için yerlerini terk ederek daha güvenli yerlere göçüyorlardı.

Bununla ilgili olarak Malatya sancağının Şura Kazası'na iskan olundukları Rakka'dan birkaç defadır gelerek eşkıyalık ettikleri için yakalanarak eski yerlerine sürgün edilmişlerdir. Buna rağmen yine gelip gasb, katl ve yağma gibi şekavet hareketlerinde bulunduklarından dolayı Ümranlı Kürt oymağının haklarından gelinerek Rakka'daki yerlerine sürgün edilmesi hakkında hüküm verilmiştir.²⁶³ Diğer bir belgeye göre, Çorum sancağında bulunan Dosno, Sülmanlı ve Kürt aşiretlerinin şekavetleriyle halka zarar verdiklerinden Çorum kürdü dışındakilerin eski yerleri olan Çukurova, Kırşehir ve Mecidözü'ne nakil ve iskan olunmaları için hüküm verilmiştir.²⁶⁴

Şekavet eden aşiretlerin özellikle Rakka ve Halep bölgesine sürgün edilerek iskana tabi tutuldukları görülmektedir. Devlet bu şekilde hem şekavet hareketlerini önlemek hem de Arap aşiretlerine karşı tampon bölge oluşturmak istemiştir. Örneğin, Maraş'ta bulunan İlbeğli cemaati şekavetlerinden dolayı Rakka'ya iskan olunmuşlardır. Ancak bu bölgede su bulunmadığından Halep dahilinde iskanlarına karar verilmiştir. Bu şekilde Arap eşkıyalarına karar verilmiştir. Bu şekilde Arap eşkıyalara karşı da bir güvenlik duvarı oluşturulmuş olmaktadır.²⁶⁵

Görüldüğü üzere Eşkıyalık suçu Osmanlı Devleti'ni de epey meşgul etmiştir. Devleti içte ve dışta zor durumda bırakmış maddi ve manevi zarara uğratmıştır. Bu sebeple de Osmanlı Devleti birçok önlem almıştır.

1.3.2. Asayışı Bozmak, Emre İtaatsizlik, Tehdit ve Küfür

Osmanlı Devleti'nde idari ve sosyal alandaki işler için disiplinli bir hiyerarşi vardır. Herkes kendi işi ve göreviyle meşgul olmakla yükümlü kılınmıştır. Dolayısıyla başka işlere karışan ve kendi sorumluluklarını yerine

²⁶³ BOA, ZAB. nr. 4015/ Evahir L. 11.58 (Kasım 1745).

²⁶⁴ BOA, DAH. nr. 11385/ Evail 1173 (Eylül 1759).

²⁶⁵ BOA, DAH. nr. 2409 / 11. Ra. 1139(06.11.1726).

getirmeyenlere belli ölçülerde cezalar verilmiştir. Çünkü nizam huzurun teminatı kabul edilmiştir.

Bu bağlamda Harput ahalisinden olup İstanbul'da olan üç kişinin maden işlerini karıştırdıkları ve huzuru bozdukları için Limni'ye sürgün edilmelerine dair hüküm verilmiştir.²⁶⁶ İstanbul'da Rahiki dükkânı mutasarrıfı mütevellî Ebezâde validesinin azatlısı olan Münevver hatun, vazifesinden başka işlere karıştığı ve ağza alınmayacak sözler söylediği için Bursa'ya sürgün edilmiştir. Ayrıca buradan hiç bir yere çıkmaması ve ikamet ettirilmesi için emir verildiği de görülmektedir.²⁶⁷ “Yine Üsküdar’a bağlı Taşköprü nahiyesinin Yaylacı köyünde oturan Yetmiş beş Cemaatinden Kara Mehmet’in emr-i ali de bildirildiği üzere, problem ve işlediği halt sebebiyle yakalanıp, *ıslah-ı nefis* oluncaya kadar Seddülbahir Kalesine sürgün ve kalebent edilmesi için hüküm verilmiştir.²⁶⁸ Benzer bir belge, memleketin asayişini bozan Molla Hasan ve Hayraoğlu Ali’nin başka bir yere sürgün edilmesi için Mudurnu ahalilerinin şikayette bulunduklarını göstermektedir.”²⁶⁹

Çolak Derviş Mehmet ve Arnavut Ahmet adındaki kimseler mukataanın işlerine müdahale ettikleri için Kıbrıs’a sürgün edilmeleri emri verilmiştir. Bunlardan Arnavut Ahmet başka bir yere Çolak Mehmet ise Kuran kasabasındaki Fransa konsolosuna sığınmıştır. Bunların yakalanarak mübaşire teslim edilmeleri ve sürgün yerlerine gönderilmeleri Kuran (?) kadısı zabitanlarına emredilmiştir.²⁷⁰

Diğer bir konu Kengiri (Çankırı) Sancağı’ndan memleketlerinin durumunu şikayet için İstanbul’a gelen beş kişiyle ilgilidir. Bunlar yakalanarak Ankara kalesine sürgün edilmişlerdir. Adı geçen kişilerin daha sonra uslanıp akıllandıklarının bildirilmesi üzerine affedildikleri

²⁶⁶ BOA, ZAB. nr. 1391 / 26. Ca. 1204 (11. 02.1790).

²⁶⁷ BOA, ZAB. nr. 4092 / Evahir R. 1197 (25. 03. 1783).

²⁶⁸ BOA, ZAB. nr. 1519 / 5. R. 1199 (21. 02. 1785.)

²⁶⁹ BOA, ZAB. nr. 3674 / 2.S. 1192 (02. 03. 1778).

²⁷⁰ BOA, DAH. nr. 247 / 13.C.1206 (07.02.1792).

anlaşılmaktadır. Gereksiz yere İstanbul'a şikayet için gelmiş olmaları onların cezalandırılmasına sebep olmuştur.²⁷¹

Osmanlı idari sistemi belli bir düzen ile birbirine bağlıdır. Bu düzen içerisinde verilen emir ve görevi yerine getirmeyenlere gerekli cezalar verilmiştir. Konuyla ilgili belgelerden anlaşıldığına göre, emre itaatsizlik nedeniyle yapılan sürgünlere oldukça sık rastlanılmaktadır. Birkaç örnek vermek gerekirse Ispartalı Kürt Hasan oğlu Hacı Süleyman iki yüz nefer asker ile bizzat sefere iştirak etmesi gerekirken, bu askerleri başbuğ ile gönderdiğinden, Seddülbahir kalesine sürgün ve kalebent edilmesine karar verilmiştir. Ayrıca mal ve eşyasının da müsadere edildiği görülmektedir. Bununla beraber “...merkûm Hâcî Süleyman dahi Tomruk'da olmakla ihtiyar ve haccü'l-harameyn bir adam olduğuna inâen eyyâm-i mübârekeye hürmeten ve muhâllefâtı mübâşirinin yazduğuna göre kesret-i evlâd ve iyâline merhameten yalnız emvâli kabziyla iktifâ ve malım haber vîrsun ve temâmmen teslim itsun müsâdere dahi katlin bir nev'idir afo edeyim.” şeklindeki cümlelerden daha sonra sadece emvalinin müsadere edildiği kendisinin ise affedildiği anlaşılmaktadır.²⁷² Burada müsadere katl ile eş tutulmuştur. Yine Menteşe Sancağı Mütesellimi Ebubekir Ağanın darphane-i amireye olan borcuna mahsusen beş yüz nefer süvari askeri, oğlu Hacı Osman Ağa ile kışlaya göndermesi gerekirken, defalarca emirler verilmesine rağmen bu askerler gönderilmediğinden adı geçenlerin sürgün ve kalebent edilecekleri belirtilmiştir. Şayet emre uyulmazsa daha ağır cezaların tatbik edileceği de bildirilmiştir.²⁷³

Osmanlı ceza hukukunda tehdit ve küfür gibi kaba hareketlerin de belli cezaları vardır. Ta'zir cezaları içerisinde yer alan bu davranışlara uygun cezalar verilmiştir. Sürgün cezası da verilen cezalardan birisidir. Bu bağlamda, Gebze menzilhanezinin odacısı İsmail kendi halinde olmayıp

²⁷¹ BOA, ZAB. nr. 1478 / 9. Ş. 1194 (10.08.1780).

²⁷² BOA, HH. nr. 9551 / 1205 (1790).

²⁷³ BOA, ASK. nr. 42929 / 20.51204 (09.11.1789).

yoldan geçen ulaklara kaba küfürler ettiği ve ahaliyi tehdit ve taciz eylediğinden Bursa'ya sürgün edilmiştir.²⁷⁴

1.4. İdari Suçlara Verilen Sürgün Cezaları

1.4.1. Üst Düzey Devlet Görevlilerine Verilen Sürgün Cezaları

Osmanlı Devletinde birçok devlet adamının da farklı suçlardan dolayı sürgün edildiği belgelerden anlaşılmaktadır.

Bu konuyla ilgili misal verecek olursak, vezirliği alınarak kendi memleketi Zihne'de (Selanik) oturmasına izin verilen Hasan Paşa, rahat durmayıp ahaliye zulmettiğinden Gelibolu'ya sürgün ve oğlu Fettah Bey'e de tenbihname gönderilmesine karar verilmiştir.²⁷⁵ Diğer bir belgeye göre, Abana (Kastamonu-Sinop Bölgesinde) muhafızı Mustafa Paşa'nın şeria ta ve vezarete muhalif hareketlerinden dolayı görevinden azledilip, vezirliği elinden alınarak İstanköy'e sürgün edilmesi için hüküm verilmiştir.²⁷⁶ Aidatını vermemek ve reaya zulüm yapmakta ısrar eden Trablusşam Beylerbeyi ve Cerbe Başbuğu Hasan Paşa'nın sürgün edilmesi ve malının el konulması için iki ferman verilmiştir.²⁷⁷ Ayrıca Cerbe (Tunus) başbuğu vezir Musa Paşa İstanköy'e²⁷⁸, Karahisarszade Ahmet Paşa'nın Rodos'a sürgünedilmişlerdir.²⁷⁹

Ahaliye zulüm ettiğinden dolayı İskenderiye mutasarrıfı Deli Hasan Paşazade Ali Bey İşkodraya²⁸⁰, Üsküp sancağı mutasarrıfı, kethüdası ve sair adamları Kosova'daki çiftliklerine sürgün edilmişlerdir.²⁸¹ Birbirini çekemeyen yahut kin besleyen devlet adamları da sürgün edilmiştir. Dergâh-ı muallâm Kapıcıbaşlarından Gümüşhane Emni Esat Bey'in

²⁷⁴ BOA, ADL. nr. 6247 / Ra. 1196 (Şubat 1782).

²⁷⁵ BOA, HH. nr. 10273 / 1210 (1795).

²⁷⁶ BOA, DAH. nr. 12282 / 1211 (Aralık 1796).

²⁷⁷ BOA, HH. nr. 14478 / 1208 (1793).

²⁷⁸ BOA, HH. nr. HH. nr. 10769 / 1212 (1797).

²⁷⁹ BOA, DAH. nr. 3295 / Evahir 1205 (Ekim 1790).

²⁸⁰ BOA, ZAB. nr. 3324 / Z. 1174 (Temmuz 1761).

²⁸¹ BOA, ZAB. nr.2928/ Evail Ş. 1139 (Mart 1727).)

Erzurum valisi Seyyid Ahmed Paşa hakkında edebe aykırı harekette bulunduğundan Samsun'a sürgün ve kalebent edilmiştir.²⁸² Divân-ı Hümayûnda Ruznamçe-i evvel olan Seyyid Mehmet devlet hakkında ileri geri konuştuğu, devleti yaralayıcı sözler söylediği için te'dib edilerek emsaline örnek olsun diye Bozcaada'ya sürgün edilmiştir.²⁸³ Belgelerde, İstanbul'da şarap sattığı için Bostancıbaşı'nın sürgün edildiği görülmektedir.²⁸⁴

Devlet adamlarının ve görevlilerinin sürgünlerinin temel sebepleri arasında görüldüğü gibi halka zulüm, görevini gereği gibi yerine getirememesi, devleti mali yönde zarara uğratma, idareyi ele geçirme teşebbüsleri, hile ve sahtekarlık vb. gibi nedenler bulunmaktadır.

1.4.2. Diğer Devlet Görevlilerinin Sürgün Edilmesi

Osmanlı devletinde ilim erbabı önemli yer tutmaktaydı. İlim adamlarının yetişmesi için medreseler özellikle önem arz etmekteydi. Müderris, imam, müezzin, kadı gibi mevkilerde yer alanlara genel olarak *ulema* adı verildiği görülür.

Osmanlı devletinde ulema sınıfı daima özel bir statüde olmuştur. Bu sınıfın en üst mevkisinde şeyhülislam yer almaktaydı. Şeyhülislam padişah tarafından atanmasına rağmen padişahların meşruluğu hakkında fikir beyan etme iradesini ellerinde bulunuyordu. Padişahlara İslam'ın temel kaynaklarıyla yol gösterdikleri kaynaklarda mevcuttur. Hatta Osmanlıda hukukun uygulayıcısı olmuşlardır. Osmanlı Devleti'nde ulema zümresi, temsil ettiği dini kimliğinden dolayı hep ayrıcalıklı ve güçlü bir birim olarak varlığını sürdürmüştür. Osmanlı Devletinde hukukun uygulayıcısı olan ulema mensupları da bir takım sebeplerle teâmül olarak azil ve sürgün cezalarına çarptırılmıştır. Bunun haricinde ihtar gibi hafif cezalar ile pek az uygulaması görülen idam ve müsadere cezaları uygulanmıştır. Misal olarak

²⁸² BOA, ZAB. nr. 4324 / Evail R. 1204 (Aralık 1789).

²⁸³ BOA, DAH. nr. 1563 / Evasıt M. 1209 (Ağustos 1794).

²⁸⁴ BOA, HH. nr. 9417 / 1203 (1788).

-İslam Hukukunda Sürgün ve Osmanlı Devleti'nde Uygulanışı-

II. Mustafa dönemi şeyhülislamı olan Feyzullah Efendi, hükümet nüfuzunu kendi çevresi için kullanması sebebiyle Erzurum'a sürgün edildikten sonra Edirne'ye getirilmiş ve yeniçeriler tarafından idam edilmiştir.²⁸⁵

İstanbul kadısı İsmail Paşazade Seyyid İbrahim İsmet Bey ekmekçilere gerekli ihtimamı göstermeyip onları şımarttığı için azledilerek başka bir mahalleye sürgün edilmiştir. Diğer taraftan devlet malını zimmetine geçirmesinden dolayı Limni kadısı Kıbrıs'a,²⁸⁶ uygunsuz hareketlerinden dolayı da İzmir kadısı Abdurrahman Efendi azledilerek Tire'ye sürgün edilmişlerdir.²⁸⁷

Benzer bir şekilde Erzurum müftüsü Abdurrahman Efendi de fena hareketlerde bulunmasından dolayı sürgüne tabi tutulmuştur.²⁸⁸ Eyüp kadısı Fahrettin Efendi'nin edeplenmesi için Bursa'ya nefyedildiği müşahede edilmektedir.²⁸⁹

İslam dininde her bir meslek ve unvan grubunda olan şahıslara büyük sorumluluklar yüklemiştir. Görevlerini en iyi şekilde yapmalarını emretmiş ve bunun için de adil olunması gerektiğini farz kılmıştır. Osmanlı devletinde de bunlara dikkat eden ulema sınıfı mensupları olduğu gibi hatalara düşüp ceza alanlar da olmuştur. Bu aşamalarda hatalara düşüp kendine ve halkına zulmedenleri Kur'an tövbeye çağırmıştır:

"De ki: Ey çok günah işleyerek kendi öz canlarına kötülük etmede ileri giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz. Allah dilerse bütün günahları mağfiret eder. Çünkü Gafur ve Rahim'dir; çok affedicidir, merhamet ve ihsanı fazladır (Zümer, 39/53-54)."

²⁸⁵ BOA, MD. nr. 114 / 1, 90 / Evail Ş. 1115 (Aralık 1703).

²⁸⁶ BOA, MD. nr. 71, 121, Hk. 244/12.S.1202 (07.11.1563).

²⁸⁷ BOA, ADL. nr. 1091/Evahir Ş. 1202 (Mayıs 1788). *"...esnâfından bilâ müceb ikişer üçer kise akçe-i cerime ahz ve tüccâr tâifelerinin etrâf kazalara gider pirinç ve sabun hamulelerinden tezkire akçesi nâmıyla birer gurusların ahz ve nice bedi' ve mezâlimi ihdâs eylediği..."*.

²⁸⁸ BOA, HH. nr. 12372/15.Ra.1209 (10.10.1794).

²⁸⁹ BOA, HH. nr. 7807/1203 (1788).

-Ahmet Oktar-

“Rabbiniz rahmet ve bağışlamayı kendine ilke edinmiştir. Böylece biriniz bilgisizlikten dolayı kötü bir fiil işler ve daha sonra tövbe edip dürüst ve erdemli bir hayat yaşamaya başlarsa (görecektir ki) O, çok bağışlayıcı, rahmet kaynağıdır(Enam, 6/54).”

SONUÇ

Her türlü düzen insanlar için vardır. İnsanoğlu tarih boyunca kalıcı düzenler için bazı uygulamalar yapmışlardır. Bunlardan biri de devletler kurmalarıdır. Meydana gelen bu devletlerin geleceği ve güvenliği için de bir çok tedbirle alınmıştır. Sürgün de bu tedbirlerden biridir. Sürgün insanlık tarihi kadar eskidir. Osmanlı Devleti'nde de kuruluşundan itibaren bu usul sıkça kullanılmıştır.

Sürgün, iskan ve ceza olarak Osmanlı Devleti'nde zamana ve mekana göre değişiklik arz eden, uygulamalarının birden çok sonuçlarının olduğu ve kuruluşundan yıkılışına dek her dönemde devam bir uygulamadır.

Sürgün, Devletin kontrol gücü zayıf olduğu zamanlarda bir ceza olarak uygulanmış ve bu zamanlarda bazı sürgün uygulamaları başarısız olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde ilk devirlerde fetihlere bağlı olarak dışa dönüklü olarak icra edilen ve devletin temel politikalarından olan sürgün, XVIII. yüzyıldan itibaren içe dönük bir vaziyet almıştır.

Kuruluş ve gelişme dönemlerinde yapılan sürgünler, cemaat ve aşiretlerin yeni feth edilen yerlere iskan edilmesidir. Bu durum iskan amaçlı sürgünlerdir. Bu sürgünler her yönde kalkınmayı amaçlamıştır. İskan ile nüfusun dengelenmesi amaçlanmış, kültürler kaynaşmış ve Osmanlı merkezi otoritesi kuvvetlenmiştir.

Duraklama ve gerileme döneminde iktisadi ve sosyal problemler, toplu sürgünler yanında bireysel sürgünlere de sebep olmuştur. Bu bireysel sürgünler ceza niteliklidir. Bu tür sürgünlerle toplumun yapısı güçlendirilmeye çalışılmış ve huzurun temini amaçlanmıştır.

Osmanlı Devleti sürgünü ıslah açısından iyi kullanmış ve bu süreci iyi takip etmiştir. Bu süreçlerde insani mazeretler göz ardı edilmemiştir. Sürgünler, kişileri kaybetmek için değil kazanmak için yapılmıştır. Sürgün uygulamaları Osmanlı sınırları içindeki Müslim gayrimüslim herkes için uygulanmıştır.

XVIII. yüzyılda sürgün edilenlerin içinde, devlet görevinde çalışanların sayısının da oldukça artmış olduğu görülür. Yine bu yüzyılda ceza şeklindeki sürgünler artmıştır. Ayrıca Güney bölgelerindeki aşiretlerin sürgün edilerek iskan edilmesine ağırlık verilmiştir. Aşiretlerin cezalandırılması söz konusu olduğunda ise coğrafyanın elverişsiz olduğu yerler tercih edilmiştir. Yine bu tür aşiretler parçalanarak sürgün edilmiş ve devlete başkaldırmaları engellenmiştir.

Sürgün ile ilgili belgelerde genellikle süre belirtilmemiştir. Sadece bir kaç belgede süreye rastlanılmıştır. Yapılan sürgünlerde eğer kişilerin devlete borcu varsa ya da topluma zararları olduysa öncelikle bunlar tahsil edilmiştir, onlardan sonra sürgün edilmişlerdir. Sürgün edilen devlet adamlarının da malları müsadere edilmiştir.

Sürgün faaliyetlerinin XIX. Yüzyılda da birtakım farklılıklara rağmen devam ettiği görölmektedir. Ancak sürgün uygulamalarında pek başarı sağlanamamıştır. XX. Yüzyılda ise sürgün daha çok savaş, kıtlık, hastalık gibi faktörlere bağlı olarak uygulanmıştır.

-KAYNAKÇA-

- Arıkan, Zeki, XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı, İzmir, 2001.
- Arslan, Hüseyin, 16.yy.Osmanlıda Nüfus, İskan, Göç Ve Sürgün, Kaknüs Yay. 1. Basım 2001.
- Abacı, Nurcan, , Bursa Şehri'nde Osmanlı Hukuku'nun Uygulaması (17.Yüzyıl), Başbakanlık Basımevi; 2001 Ankara.
- Abdülkadir, Udeh, Mukayeseli İslâm Hukuku ve Beşerî Hukuk II, Çev. Ali Şafak, Rehber Yay. Ankara.
- Abdulkadir, Udeh, "İslam Hukuku Ve Beşeri Hukuk", Trc: Akif Nuri, İhya Yay., 1978.
- Abdulkerim, Zeydan, İslam Hukukuna Giriş, Terc: Ali Şafak, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2015.
- Aydın, M. Akif, Türk Hukuk Tarihi, Beta Yay., 8.Baskı, İstanbul, 2010.
-, Türk Hukuk Tarihi, Beta Yay., 8.Baskı, İstanbul 2010.
-, "Kıbrıs'ın Türkler Tarafından Fethi ve İskan Teşebbüsü(1570-1571).
-, "Ceza", DİA, Ankara 1993, c. 7.
-, " Osmanlılar" (Hukuki-Adli Yapı), DİA, Ankara 2007, c. 33.
-, "Osmanlı Ceza Hukuku", DİA, Ankara 2007, c. 33.
- Akgündüz, Ahmet, Osmanlı Kanunnameleri, c. IV. Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay.,İstanbul 2006.
-, Kanunnamelerdeki Ceza Hukuku Hükümleri ve Şer'i Tahlili.
- Akman, Mehmet. Osmanlı Devletinde Ceza Yargılaması, Eren Yay., İstanbul, 2004.
- Abdurrahman, Ceziri, Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhi, Çev: Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, 7.Baskı, 1990.
- Avcı, Mustafa Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar, İstanbul, Gökkuşbu, 2004.

- Artuk, Mehmet Emin, , Gökçen, Ahmet, Caner, A., Ceza Hukuku Özel Hükümler, Ankara 2005.
- Ahmet Özel, Hanefi Fıkıh Alimleri, Ankara, 1990.
- Ahmed Akgündüz, Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuk Külliyyatı, Diyarbakır, 1986.
- Aksu, Ziya Nur, Osmanlı Tarihi, Ötüken Yay., İstanbul1994, c. 1.
- Atar, Fahrettin, Fıkıh Usulü, M.Ü.İ.F.V, Yay., 7.Baskı, İstanbul, 2008.
- Akbıyık, Serpil, Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi "Babil Sürgününden Sonra Yahuda'da ve Diasporada Yaşananlar" Yıl 6, S. 11, Konya 2011.
- Akçay, Mustafa, M. Esed'in "Sünnetullah, Fıtratullah, Sıbgatullah, Bezm-i Elest (Misak) ve Fetret" Kavramlarını Anlamlandırışı ve M. Hamdi Yazır ile Ö. Rıza Doğrul Meâlleriyle Karşılaştırılması, Kur'an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler- (24-26 Nisan 2003, İzmir), 2007.
- Akgündüz, Said Nuri, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulaması", (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.
- Aktepe, M. Münir, XIV. Ve XV. Asırlarda Rumeli'nin Türeler Tarafından İskanına Dair.
- Adıbelli, Ramazan, Mircea Eliade ve Sürgün Hadisesinin Anlamlandırılması, Milet Ve Nihal Dergisi, Eylül-Aralık 2008, C. 5, S. 3.
- Akdağ, Mustafa, Celali İsyanlarının Başlaması.
- Bozkurt, Gülnihal, "Tanzimat ve Hukuk", Tanzimat'ın150. Yıldönümü Uluslar arası Sempozyumu(31 Ekim-3 Kasım 1989) Ankara 1994.
- Başgil, Ali Fuat, Esas Teşkilât Hukuku, İstanbul 1960, c. I.
- Başoğlu, Tuncay, "Ta'zir", DİA Yay., Ankara 2000, c. 16.

- Bilmen, Ömer Nasuhi, Hukuku İslamiye ve İstilahatı Fıkhiye, Bilmen Yayınları İstanbul, c. I.
- Boynukalın, Mehmet, İslâm Hukukunda Zina Suçu ve Cezası, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul, 1995.
- Bektan, Ali, , Kanuni Devri Gizli Tarihi, Profil Yay., 1.Baskı 2012.
- Behnesi, Ahmet Fethi, el-Mevsuatü'l-Cinaiyye Fi'lfıkhı'l-İslami, Beyrut 1991, I-IV, C.4.
- Bardakoğlu, Ali, "Eşkiya", DİA, Ankara 1993, c. 11.
-, "Hapis", DİA, Ankara 1997, c. 16.
-, "Had", DİA, Ankara 1996, c. 14.
- Başoğlu, Tuncay, "Ta'zir", DİA, Ankara 2011, c. 40.
- Bozkurt, Nebi, "Sürgün", DİA, Ankara, 2010, c. 38.
- el-Buhari, Ebu Abdullah İsmail, el-Camiu's-Sahih, İstanbul, 1992, IVIII, c.3.
- Cin, Halil- Akgündüz ,Ahmet, Türk Hukuk Tarihi, Kamu Hukuku, c. 1.
- Candan, Rabia Beyza, 1840 Tarihli Ceza Kanunname-i Hümayunu İncelemesi.
- Canbulat, Mehmet, "Toplumsal Güven Açısından İftira Ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi", Diyanet Avrupa Aylık Dergi, S. 42, Ankara 2002.
- Çeliker, Hüseyin, , İslam Hukuku'nda Devlet Başkanlığı.
- Durhan, İbrahim, Osmanlı Hukukunun Üzerine Bir Etüt.
- Dündar, Recep, Aydın, Mesut, Karaman Eyaleti Niğde Kazasından Kıbrıs'a Göçürülen Aileler, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Erzurum 2012.
- Ekinci, Ekrem Buğra, Osmanlı Hukuku, Arı Sanat Yay., 1.Basım İstanbul 2008.
-, Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk, 1. Baskı, İstanbul 2008.
-, Mecelle'nin Küllî Kâideleri, KTB Yay., 1.Baskı, 2008.

- Ecer, A. Vehbi, İslam Tarihi Dersleri II (Dört Halife Dönemi), Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 1995.
- Esen, Hüseyin, “Zina Maddesi”, DİB Ansiklopedisi, Ankara 2013, c. 44.
- Abdürrahim Efendi, Fetâvâ-yı Abdürrahim, I-II, İstanbul 1827. c. 1.
- Çelen, Mehmet, İslam Hukukunda Zina ve Recm, Denge Yay., İstanbul, 2006.
- Çalışkan, İbrahim, “İslâm Hukukunda Zina Suçu ve Cezası”, AÜİFD, sy., XXXIII.
- Dönmezer, Sulhi Ceza Hukuku Özel Kısım, Genel Adap ve Aile Düzenine Karşı Cürümler, İstanbul 1975.
- Daşcıoğlu, Kemal, Osmanlı’da Sürgün (İskan, Suç Ve Ceza) Yeditepe Yay. Baskı 2007.
-, Din Ve Hayat “ TDV İstanbul Müftülüğü Dergisi S. 2, Yıl 2009.
- Düzdağ, M. Ertuğrul Şeyhulislâm Ebussuudi Fetvaları, İstanbul 1983.
- Ersan, Ersoy, Türklerde Bir İskân Siyaseti Olarak Derbend Teşkilatı, Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları, 2008.
- Erdoğan, Emine, “XVI. Yüzyılda Canik (Samsun) Sancağında Eşkıyalık Faaliyetleri” Geçmişten Geleceğe Samsun. Edt. Cevdet Yıkmaz, Samsun 2006.
- Erbil, Pervin, Anadolu Ağlıyordu Niobe, Sorun Yay., İstanbul 2001.
- Erdönmez, Celal, Kıbrıs Tarihi Ders Kitaplarında Osmanlı Devrinde Kıbrıs’a Yapılan Sürgünlerle İlgili Bazı Tespitler, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Mayıs 2007, S. 15.
- Gül, Muammer, Mısır Memluklarında Bir Sürgün Sistemi Olan Battallık ve Kudüs, c. IXVI, s. 246.
- Gül, Kemal Vehbi, Anadolu’nun Türkleştirilmesi ve İslamlaştırılması, Toker Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2005.

Gümüş, Musa, Osmanlı Devleti'nde Kanunlaştırma Hareketleri, İdeolojisi Ve Kurumları.

Güneş, Kadir, Arapça-Türkçe Sözlük, Mektep Yay., İstanbul 2014, s. 841

Gayretli, Mehmet, 1858 Osmanlı Ceza Kanununun Kaynağı Üzerindeki Tartışmalar Ve Bu Kanuna Ait Taslak Metnin Bir Kısmıyla ilgili Değerlendirmeler.

Halaçoğlu, Yusuf, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi," Türk Tarih Kurumu Yay., 5.Baskı, 2014.

....., Osmanlı Kimliği ve Aşiretler, Babıali Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2010.

Halifi, Nasır Ali Nasır, ez-Zurufü'l- Müşeddedeve'l-Muhaffefe Fi Ukube-ti' t-Ta'zir Fi'l-Fıkhı'l-İslami, Mısır, 1993.

Eldar, Hasanovyl, "Zina Maddesi(Diğer Dinlerde)", DİB Ansiklopedisi, Ankara 2013, c. 44.

İbn Teymiye, Ebu'l-Abbas Tekıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim, es-Siyasetü's Şer'iyye Fi Islahı'r-Raiyye, Mısır, 1969.

İbn Abidin, Muhammed Emin Ömer b. Abdülaziz, Reddü'l-Muhtar Ale'd-Dürri'l Muhtar Şerhu Tenviru'l- Ebsar, İstanbul, tsz, I-V.

İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem, Lisanu'l-arab, Beyrut tsz.1-XV, ukube maddesi.

İbn Sa'd, et-Tabakat, c. IV.

İnalcık, Halil, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu", Türkler, c. 9.

....., Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet, Eren, Yay., İstanbul 2000.

....., Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600), (Çev.:Ruşen Sezer), YKY Yay., 3.Baskı, İstanbul Eylül 2003, 10.Bölüm.

....., Örfi-Sultani Hukuk Ve Fatih'in Kanunları.

- İlgürel, Mücteba, “İstimaletMaddesi”, Ankara, DİB, Yay, 2001, c.3.
-, “Eşkiya (Osmanlılar’da Eşkiyalık Hareketleri), DİA, Ankara 1995, c. 11.
-, “Celali İsyanları”, DİA, Ankara 1993, c. 7.
- Johann Wilhelm Zinkeisen, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1453-1575), çev: Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yay., İstanbul 2011
- Karaman, Hayrettin; Çağrıcı, Mustafa; Dönmez, İbrahim Kâfi; Gümüş, Sadrettin, Kur’an Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir II, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı, 2006.
- Karaman, Hayrettin, İslâm Hukuk Tarihi, 8. Baskı, İstanbul, İz Yayıncılık, 2011.
- Karal, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, TTK Yayınları, 4.Baskı, c. VI, Ankara 1988.
- Köksal, Osman, Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hatt-ı Hümayunları.
- Köse, Osman, Osmanlı’dan Günümüze Eşkiyalık ve Terör, Etüt, Yay., Samsun 2009.
- Konan, Belkıs, Osmanlı Hukukunda Tecavüz Suçu.
- Karataş, Ali İhsan, Vani Efendi’nin Hatırlattığı Bir Uygulama: Osmanlı Dönemi Bursa Sürgünleri, Ulusal Vani Mehmed Efendi Sempozyumu, Edt: Mehmet Yalar, Celil Kiraz, Bursa 2011.
- Koşum, Adnan, Osmanlı Örfi Hukukunun İslâm Hukukundaki Temelleri, SDÜİFD, 2004, S. 17.
- Mumcu, Ahmet, Osmanlı Devleti’nde Siyaseten Katl, Birey Toplum Yay., Ankara 1985.
-, Osmanlı Hukuku’nda Zulüm Kavramı, Ankara 1985, c. 2
-, Osmanlı Devleti’nde Siyaseten Katl, Ankara, 1985, c. 2

....., Osmanlı Devleti'nde Rüşvet, 2. Baskı, İnkılap Yay., İstanbul 1985.

Müslim,Ebu'l-HüseynMüslimb.Haccac,el-Camiu's-sahih, İstanbul,19921,I-III,c.2.

Orhon, Cengiz, , Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı, İstanbul, Eren Yay, İstanbul, 1987.

Okandan, Recai, Umumî Hukuk Tarihi Dersleri, İstanbul 1951.

Osmanlı Tarihi El Kitabı, edt:Tufan Gündüz, Grafiker Yayınları, 2.Baskı, Ankara 2012.

Menekşe, Ömer, Osmanlıda Zina Cezası Olarak Recm, Marife, yıl: 3, sayı: 2, güz 2003.

....., Osmanlı Devletinde Hırsızlık Suçu Ve Cezası, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul, 1998.

Mustafa, Şentop, Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku, Yaylacılık Matbaası, 1.Baskı, İstanbul, 2004.

Özbilgen, Erol, Osmanlı Hukuku'nun Yapısı, Güryay Yay., İstanbul, 1985.

....., 99 Soruda Osmanlı, İz Yayıncılık, 3.Baskı, İstanbul, 2013.

Öztürk, Mustafa, XVIII. Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkıyalık Olayları, Belleten, c. LVI, s. 211, Ankara 1991.

Pakalın, M. Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III, İstanbul 1993.

Fahrettin Razi, Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb, Akçağ Yay., Ankara,

Lütfi, Paşa, Tevarih-i Al-i Osman, (Yay: Kayhan Atik), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001.

Sertoğlu, Mithat, Osmalı Lugatı, Enderun Yay. İstanbul 1986.

Sarıçam, İbrahim, Hz. Muhammed'in Evrensel Mesajı, DiB, Yay. Ankara, 2007.

- Sarıçam, İbrahim, Erşahin, Seyfettin, İslam Medeniyeti Tarihi, TDY, Yay, 2.Baskı, Mart 2012.
- Süreyya Sırma, İhsan, Yemen Kıtasında Osmanlı Devleti'ne Ve Diğer Devletlere Karşı İsyân Eden Aşiretlere Dair Bir Vesika, Atatürk Üniversitesi İslami Araştırmalar Dergisi, S. 2, Ankara 1977.
- Savaş, Abdurrahman, Hitit, Roma, İslam Ve Yahudi Hukukları Üzerine Mukayeseli Bir Çalışma, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, S.18, 2011.
- Subhi Mahmasani, İslam Hukukı'nun Tedvini, trc.: İ. Kafi Dönmez, MÜİFD, 1985, sy.3.
- Şentop, Mustafa, "Tanzimat Dönemi Kanunlaştırma Faaliyetleri Literatürü", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt: 3., Sayı 5., İstanbul 2005.
- Şafak, Ali, "Bağy", DİB, Ankara 1991, c. 4.
- Şaban, Zekiyyüddin, İslam Hukuk İlminin Esasları, Terc: İbrahim Kafi Dönmez, TDY Yay., 18.Baskı, Ankara, Eylül 2013.
- Şafii, Ebu Abdullah Muhammed b. İdris, el-Ümm, Beyrut, 1393, I-IV, c.4.
- Türcan, Talip, Sürgün Maddesi, DİB Yay, Ankara 2010.
- Tosun, Mebrure - Yalvaç, Kadriye, Sümer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi Şaduga Fermanı, TTK Yay., Ankara 1975.
- Turan, Osman, , Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi II, 13.Baskı, Boğaziçi Yay., İstanbul 2000.
- Türköne, Mümtazer, Osmanlılar'da Islahat ve Teceddüd, Osmanlı Ansiklopedisi, c. 6, İz Yay., İstanbul, 1996.
- Türcan, Talip, (edt.), İslam Hukuku, Grafiker Yay., Ankara 2012.
- Türkiye Araştırmaları Literatür Türk Hukuk Tarihi Dergisi, 2005, S.5, c. 3.
- Türkler, Osmanlı, edt: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, YT Yay., Ankara 2002, c. 10.
- Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Serve, es-Sünen, İstanbul, 1992, I-IV, c. 4.

- Uysal, Osman, XIX. Yüzyılda Osmanlı'da Güvenlik Ve Asayişin Temini Açısından Kefalet Sistemi, T.C. Balıkesir Üniversitesi F.E.F. Karesi Tarih Kulübü Bülteni, 2007/1. s.3.
- Uriel, Heyd, Türk Hukuk ve Kültür Tarihi Üzerine Makaleler, Terc: Ferhat Koca, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002.
- Yavuz Sultan Selim Kanunnamesi, çev: Hadiye Tuncer, Tarım Orman Köy işleri Bakanlığı Yayın No: 18, Ankara IV, S. I, 1947, 1987.
- Coşkun Üçok, Osmanlı Kanunnamelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler III, AHFD, C. IV, S. I, 1947.
- İmam-ı Azam'ın İctihat ve Görüşleri, çev: Celal, Yeniçeri, Şamil Yay., 1. Baskı Mart 2011.
- Yazır, Muhammed Hamdi, Hak Dini Kuran Dili: Yeni Meallî Türkçe Tefsir, C. III, İstanbul, Diyanet İşleri Başkanlığı, 1936.
- Yağcı, Zübeyde, Osmanlı Taşrasında Kadına Yönelik Cinsel Suçlarda Adalet Arama Geleneği, Kadın 2000, Aralık 2005, C.6.
- Yalçın, Alemdar, Duraklama Ve Gerileme Döneminde Güney Ve Doğu Anadolu'da Ocaklar-Aşiretler I. Türkiye Araştırmaları Dergisi, Bahar 2005, Cilt 3 Sayı 5.
- Yaşar Yücel; Selami Puhala, I. Selim Kanunnameleri (1512-1520), TTK Yayınları, Ankara 1995.
- Yiğit, İsmail, "Osman", TDV İslam Ansiklopedisi, c. 33 2007.
- Türkçe Sözlük, "Sürmek", 10. Baskı, Türk Dil Kurumu, Ankara 2005.
- Yeni Türk Ansiklopedisi, "Sürgüm", c.10, Ötüken Yay., İstanbul 1985.
- Muhammed Ali Es-Sabuni, Safvetü't-Tefasir, Terc: Sadrettin Gümüş, Nedim Yılmaz, Ensar Yay., 5. Basım, Haziran 2014.
- Vehbe, Zuhayli, El-Veciz Fi Usulu'l-Fıkh, Beyrut, 1990.
1. Arşiv Belgeleri
- Cevdet Tasnifi

Zaptiye: nr. 200, 2349, 2925, 3315, 119, 768, 202, 414, 1005, 4227, 1584, 3565, 3633, 3549, 239V, 3699, 2180, 978, 4449, 305, 1149, 3548, 4070, 521, 522, 1857, 521, 528, 4495, 3674, 4015, 1391, 4092, 1519, 3374, 528, 4495, 3374, 4015, 1391, 4092, 1519, 1478, 528, 4495, 1519, 4015, 1391, 4092, 3374, ZAB. 528, 4495, 4092, 4015, 1391, 3374, 4495, 1391, 4015, 3374, 4015, 3374, 2928, 3324, 4324, 3374.

Dahiliye: nr. 3674, 2440, 10092, 2409, 9477, 257, 3344, 11385, 11379. 10092, 11379, 9477, 257, 3344, 11385, 2409, 247, 12282, 3295, 1563, 11379, 9477, 3344, 257, 2409, 11385, 247, 12282, 9477, 3344, 1563, 247, 3295, 2409, 1563, 3295

Adliye: nr. 1008, 6247, 1091.

Askeriye: nr. 42929.

Hatt-ı Humayun Tasnifi (HH.)

nr. 12319, 10380, 12410, 9671, 10132, 9439, 16151 /Ty., 11209, 9856, 9551, 7807, 14478, 10769, 9417, 12372, 10273, 209.

Mühimme Defterleri (MD.)

Yayımlanmamış Olanlar: 71, 28, 60, 114/1, 71, 207.

2.Seriye Sicilleri

nr. 55, 235.

BOA İ.DUİT: 79/10, 206.madde ile zeyli makamına ait.

